

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK ÅRBOG

FOR THISTED AMT

1962

DANSKE BOGHANDLERES KOMMISSIONSANSTALT
NYROPSTRADE 17 · KØBENHAVN V

Indhold

H. A. Riis-Olesen: Et opgør mellem gammel og ny retsopfattelse	3
Olaf Nørgaard: Landboforhold i Sydthy IV.....	14
Torsten Balle: Anne Søe og hendes slægt.....	49
Jens Rolighed: Klim og omegn.....	68
H. A. Riis-Olesen: Biskop Chr. Lodberg.....	91
Ove Chr. Krarup: Uddrag af domprovst Christen Jensen Lodbergs rejsedagbog fra 1668.....	96
Torsten Balle: Sagn fra Lodbjerg og Ørum sogne.....	99
H. Støvring-Nielsen: Hovedgården Råstrup og dens ejere.....	109
Brev til Poul Krabbe Nielsen, Uglev, fra hans bedstefader Poul Kristensen	129
Knud Aagaard: Beskrivelse over Thy.....	139
Museets erhvervelser.....	149
Foreningsmeddelelser	156
H. A. Riis-Olesen: En foreløbig omtale af jernalderfundene ved Vestervig kirke	158

Historisk Samfunds bestyrelse

I foreningsanliggender bedes man henvende sig til formanden, skoleinsp. Riis-Olesen, Vestervig, eller kassereren, redaktør Lustrup, Thisted. Den øvrige bestyrelse: lærer T. Balle, Torsted, lærer J. Rolighed, Klim, togfører A. C. Svalgaard, Thisted, sagfører cand. jur. H. A. Lund-Sørensen, Vestervig, og lærerinde Signe Gjødesen, Thisted.

Bidrag til årbogen sendes til lærer Balle, Torsted, Thisted, og skoleinsp. Riis-Olesen, Vestervig.

Museets bestyrelse

Redaktør J. J. Lustrup, Thisted (formand), lærer T. Balle, Torsted (næstform.), sparekassedirektør G. Linvald, Thisted (kasserer), lærer V. K. Henriksen, Torp v. Thisted, kriminalassistent H. Hald, Thisted, og arkitekt Poul Hansen, Thisted.

Museets leder: frk. Signe Gjødesen.

HISTORISK ÅRBOG

FOR THISTED AMT

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR
THY OG HANHERRED

1962

DANSKE BOGHANDLERES KOMMISSIONSANSTALT
NYROPSGADE 17 - KØBENHAVN V

THISTED AMTS TIDENDES
BOGTRYKKERI

1962

Et opgør mellem gammel og ny retsopfattelse

Af H. A. RIIS-OLESEN

PEDER NIELSEN MOLLERUP, der kort før 1700 blev ejer af Vestervig Kloster, kom i 1706 i strid med herredsfoged Beyer om udstrækningen af sin birkeret. Da hele sagen samtidig giver et udmærket tidshistorisk billede af sammenstødet mellem tradition og den ny retsopfattelse, kan den nok have interesse for en større kreds.

På et retsmøde fremlægges følgende kongelige erklæring fra 1706:

Vi, Frederik d. IV gør vitterligt, at såsom os elskelig Peder Nielsen Mollerup, Vestervig, assessor udi rentekammeret har gjort allerunderdanigst ansøgning om vores confirmation (stadfæstelse) på efterskrevne brev til Cornelia Bickers:

Vi, Chr. d. V gør alle vitterligt, at vi efter os elskelig frue, Cornelia Bickers afgangne Joachim Irgens til Vestervig, hendes derom ansøgning og begæring, har bevilget og tilladt, at hun har fri birkerettighed til hendes hovedgaard, Vestervig i vort land, Nørrejylland, hvortil dog ej videre end hendes egne og hendes børns beholdene bønder og tjenere samt de bøndergods, som til hendes kreditorer alene er blevet udlagt, og må hun og hendes arvinger samt efterkommende ejermænd til bemeldte Ve-

stervig nyde, hvis sagesfald og bøder der i birket herefter kan falde, til hvilken der skal være til tjeneste dygtige birkefogeder og skrivere. De skal oppebære samme løn som vores herreds- og birkefogeder.

Disse rettigheder i alle ord, punkter og clausuler stadfæster vi for bemeldte, os elskelige Peder Nielsen Mollerup med denne restriktion, at herved skal forstås det gods, som på 1½ mil nær Vestervig, hvor tinget holdes, er beliggende, hvorefter alle haver sig at rette.

d. 3. sept. 1706. *Frederik R.*

Hertil føjer Peder Mollerup et brev til herredsfoged Valentin Beyer, hvori han citerer forannævnte skrivelse og tilføjer, at denne (Beyer) har gjort krav på fogedkorn fra flere bønder, som rettelig tilkommer birket i Vestervig.

Så går der 10 år, og man kan tænke sig, at bølgerne er gået højt mellem herredsfogeden og P. Mollerup, og diskussionen i egnen har været: Hvem har ret? Så kom styrkeprøven, da der indkaldtes til retsmøde den 16. juli 1716.

For retten mødte herredsfoged Val. Beyer på Hans kgl. Maj. vegne for at bevise og oplyse en del gods, som er kommen fra Hassing Refs herreders ting. Der blev fremlagt en skriftlig stævning. Poul Madsen i Abildgaard, forordnet sættestemmer til H.-R. herreders ting, gør vitteligt, at for mig har V. Beyer andraget, hvorledes han skal være nødt, idet det har behaget assessor P. N. Mollerup til Vestervig Kloster ikke alene det udlagte gods for V. i samme sogn, men endog efter en skriftlig advarsel og befaling af 28. decbr. 1706 en del fremmede bønder uden sognet at tillægge sit birk fra herredet, og bruger hertil sit fundament, som kun omhandler birkets ejendomme,

ikke noget om flytning fra herred til birk. Siden skal assessoren have taget og udnævnt stokkemænd af de fremmede bønder hvert år – dem til trængsel og hans egne bønder til føjelig lettelse. Agger sogn, som ej skal være matriculeret og dog består i mange byer ved klitterne og strandsiderne ved Vesterhavet, og mange andre bønder i Refs herred, som aldrig nogen tid har svaret til andet ting end herredstinget, førend nu assessor Mollerup ejer gården, medens tilforn og før hans tid bønderne uden sognet, der var tjenere til Vestervig og der gjorde deres arbejde, svarede til herredstinget. Da ønsker jeg oplyst, og den rene sandhed komme for dagen, hvad der under forrige ejeres tid, ja da Deres kgl. Majestæter selv tilhørte den berømmelige gård, Vestervig Kloster, hvad der svarede til birketinget og hvad til herredstinget. Herom tillader herredsfogeden sig på majestæstens vegne at lade afhøre lovbefalede tingsvidner. Hertil stævnes assessor Mollerup at møde på herredstinget den 16. juli 1706 for at høre disse indlæg og gensvare.

Denne stævning havde Mollerup fået i tide, så han den 15. juli skriftlig kunne svare: Som justitsråd og amtmand Birchenbusch mange gange har vægret sig ved at lade mig få en kopi eller lade mig se herredsfoged Beyers angivelse, kan jeg ikke besvare den, men hvad dens poster angår, så vidt de kan mærkes af stævningen, synes de mig ikke at være andet end hans egen praktiserede opdigt imod sandhed og optænkt hykleri af nidkærhed til kongens tjeneste, men til hans egen interesse ved andres fordelelse, thi han har med stor vidtløftighed omrejst sognene og der fået villige attester at være mesten part af ham selv sammendigtede. Derfor begæres, at han vil vidne om Vestervigs gamle frihed og personligt lade afhøre folkene derude, thi såvidt jeg har set både af æld-

gamle tingbøger og dokumenter samt hørt sige af ældste folk, så har Vestervig birketing været Agger sogns rette værneting, ikke blot i forrige ejeres tid, men også fra den tid, gården hørte til kronen. – Her anfører Mollerup de ham tilskrevne birkebreve dat. 1690 og 1706, men fortsætter derpå med de hårde angreb på Valentin Beyer om urigtige oplysninger og falske sigtelser. Dog må Mollerup indrømme, at der findes 38 tdr. hartkorn, som han ikke kan kræve lagt ind under birket, idet jorden tilhører hr. Opitzvis på Lydumgaard.

For Vestervig birkeret skal efter fru Irgens beretning være betalt kongen 1000 rigsdaler af Agger sogn efter 90 tdr. hartkorn, indtil sandflugtskommissionen nedsatte dette tal til 40.

Mig forundrer det højlig at bemærke monsiur Beyers dristighed til som kgl. øvrighed at fremføre så mange opdigtelser og usandheder, som kunne bringe stor straf med sig.

d. 15. juli 1716. *P. M. Mollerup.*

Mollerups indlæg blev trods Beyers protest antaget af retten.

Derpå fremlagde Beyer en ordre fra stiftamtmand Gersdorff, hvori han begærede, at man skulle erkyndige sig om, hvad gods, der har ligget under Hassing-Refs herreder og hvad under Vestervig birk fra gammel tid.

Den første erklæring, der forelå, var fra sognepræst og provst i Snedsted, Holger Schandorph, som erklærede, at Agger sogn, som består af nogle byer ved Vesterhavet, alle i de 37 år han havde været præst i Thy, undtagen Øster Agger havde svaret under Hassing herred, indtil hr. assessor Mollerup er blevet ejer deraf og for nogen tid siden har lagt det under Vestervig birketing. Der går en stor å, som kaldes Tåbel å, den er holdt for ret skel imel-

lem Vestervig birk og herredet, da åen i gamle dage gik vesten om Øster Agger. En bonde her i Snedsted, som i 20 år har været Vestervig tjener, har svaret til herredet, og han tilstår, at herredsfogederne Poul Resen og Villads Poulsen i sin tid fik fisk fra Agger i løn.

Desuden forelå der attest fra forrige fuldmægtig og skriver på Ørum slot Jens Larsen (1692–99), at i de første åringer søgte han på herskabets vegne dem i Agger sogn, som resterede med brolam, til Hassing herredsting, men de sidste åringer til Vestervig birketing: »hvoraf det kom, er mig ubevidst«. Endvidere attest fra Peter Eillersens, Nørhedegård: har været herredsskriver til tinget fra april 1672 til herrederne blev sammenlagt, og jeg erindrer, at jeg for ca. 40 år siden søgte Poul på Toft til herredstinget, idet han havde ladet udskibe nogle fisk på havet udfor Toft strand, det samme hørt af gamle folk, at alene Øster Agger hørte til birket.

Peder Bertelsen i Aarup forklarede, at da han var tjener på Koustrup, da herredsfoged Villads Poulsen havde den i forpagtning, og da vidste han, at V. P. tog ud til Agger, hvor han fik fisk i løn. Da han for 23 år siden var stokkemand, søgte de af Agger sogn til herredstinget, da kong Fr. III blev hyldet, blev det tillagt Agger sogn at betale Lars Wisbyes rejse til arvehyldningen. Han havde selv set de sedler, der blev uddelt derude.

Chr. Nielsen, Harringgaard, 65 år, vidnede, at hans kones mor var født i Tåbel, havde sagt ham, at Tåbel å i gammel tid gik vesten om Øster Agger og da hørte Øster Agger til birket – resten til herredet..

Bertel Olsen af Skovsted havde været strandfoged i 26 år og boet i Svejgård i 47 år, og da han var strandfoged blev de af Agger sogn søgt for strandgods til Hassing ting. Det samme vidnede Hans Sørensen, Tølbøll, at

de, selv om de var Vestervig tjenere altid havde svaret under herredstinget, men nu siden ass. Mollerup var blevet ejer havde svaret til Vestervig. Det samme vidnede en lang række beboere i Agger og Tolbøll. Amor Poulsen i Dover, 72 år, udtalte: Der var 700 kørende bønder til Vestervig, og de svarede alle til herredstinget, undtagen Vestervig sogn og Ø. Agger. Hans far var udnævnt ved Refs herredsting at skulle hylde kongens oldefader (Fr. III), og da blev birket udset til at være hans lod. Da han ville have alt i Agger sogn, fik han kun fra Øster Agger, mens Lars Olsen i Visby fik fra de øvrige byer i Agger sogn. Jens Larsen, Ydby, 78 år, kunne huske 5 herredsfogeder: Peder Skøt, Knud Skøt, Mads Mogensen, Jacob Gested og Villads Poulsen, hvilke alle havde fået deres fogedskæppe af alle de bønder, som var tjenere til Vestervig uden alene Vestervig sogn. Michel Larsen i Sinderup, 85 år, kunne som det første mindes, at da tilhørte Vestervig Kloster sal. højlovede ihuk. kong Kr. IV med rigsmarskerne Jørgen Urne og Anders Bille, derefter Ole Parsberg, hvorefter gården blev udlagt til Joachim Irgens. Han vidste, at alle bønder under Vestervig Kloster svarede til herredstinget undtagen Vestervig og Øster Agger. Det samme sagde Lars Madsen, Dover, Christen Høgholm, Heltborg (85 år), Niels Larsen, Smerupgaard (70 år). Josef Jensen i Nør Aalum havde i 54 år svaret til birket med fisk, men ellers hørt, at hans forældre havde svaret til herredet. Han indrømmede, at provsten i Hassing herred visiterer i Agger kirke. Mads Pedersen, V. Agger, havde altid svaret til birket, men han har fået at vide, at man tidligere svarede til herredet.

Det ser således ud til, at der i Agger har hersket nogen uklarhed med hvor de hørte hen.

Mollerup har dog tilsyneladende været i sin ret til at

enhøre også Vester Agger til sit domæne, da den lå inden for 1½ milegrænsen. På den anden side har Valentin Beyer brugt alle midler for at skaffe de nødvendige beviser til veje, men har undgået Vester Aggers beboere, som ellers skulle være de første vidner i sagen. At de har svaret til herredet i gamle dage er hævet over enhver tvivl, idet Tåbel å* delte Agger sogn, og den vestlige del ønskede kongen (el. herredsfogden!), fordi han så havde oversigt over strandingsgodset. Det samme ønskede Peder Mollerup, og vi har beviser for, at han flere gange tog af strandingsgodset ved Agger, under dække af, at han ville opbevare det til senere. (Beviserne fremkom ved retssagen ført mod Peder Mollerup i 1722–23). Således blev de ilanddrevne papirsuller, som skulle tørres, årsag til kæmpebranden på Vestervig Kloster i 1709.

Derefter fulgte to indlæg – det ene af Mollerups birkefoged, Mogens Christensen, som replicerer og slår fast, at Agger sogn i sin helhed hører til birket, medens Beyer til slut fremhæver, at Mollerup aldrig har fået noget særprivilegium til at måtte tage selv og lægge herredsdele til sit birk. Sagen endte uden domsafsigelse – i hvert fald ved underretten, og Mollerup fortsætter med at regne Vester Agger og øvrige byer ved havet for sit lovlige område.

Tidligere har jeg nævnt sognepræsten og provsten i Snedsted, magister Holger Schandorph. Mellem ham og Peder Mollerup udviklede der sig i 1716 en retssag. Mollerup beskyldte provst Schandorph for utilbørlig optræden ved et bryllup i Sønderhaa den 12. aug. samme år. Det viste sig ved vidneafhøringen, at man ved den lejlighed havde drukket så mange skåler for kongen, dronningen, prinsesserne m. fl., at de tilsidst var alt andet end ædru.

En del præster, som var til stede, fortæller Mollerup, at provst Schandorph ved den lejlighed skulle have udtalt ærerørige ord om ham, hvilket provsten benægtede. Det viste sig også, at man ikke kunne skaffe tilstrækkeligt bevis herfor, enten fordi de ikke erindrede det eller ikke ville. Men dermed lod Mollerup sig ikke nøje. Han førte retssager i mængde og elskede det åbenbart. På tingstedet i Grurup, som da holdtes i Gammelbygaard, var der flere gange opræk til tumulter, fordi Mollerup, som den store godsbesidder optræder skamløst overfor de jævne mænd, der prøver at håndhæve retten.

Snart prøver herredsfogeden, Valentin Beyer, at sætte Mollerup på plads ved at fremføre mange vidner, snart ved at tilbyde forlig, men den udstrakte hånd skubbede Mollerup hånligt til side. Ingen skulle sige, at han, Vestervig Klosters ejer, var indgået et forlig. Nej, ret ville han have, intet mindre. Provst Schandorph var åbenbart af samme støbning, for han ville heller ikke give sig, så det stod hårdt en tid lang. Dog døde sagen hen og fortabte sig i retsdetaller, som efterhånden blev til lange ordudgydelser fra begge sider, for til sidst at ebbe ud.

Som ovenfor omtalt yndede Mollerup at føre retssager, og her er en, som nok kan være interessant at høre om. Det drejer sig om et sagsanlæg fra justitsråd von Klingenberg til Ørum, som i 1715 stævner Mollerup for Hassing-Refs herreders ting, fordi Mollerup havde lukket stighbordene ved Gårdhusmølle. Klingenberg påstår, at det har været en gammel skik, at stighbordene var åbnet 3 nætter hvert år, nemlig Alle Helgens dag, Mortensdag og juleaften, for at fiskene fra Limfjorden kan gå op i Flade sø, hvilket ikke lyder usandsynligt. Men Mollerup, der helst brød med de gamle skikke, når det passede ham, lukkede stighbordene for at forhindre denne trafik.

Ved retshandlingen den 14. marts 1715, hvor herredsfoged Beyer førte dommersædet, udtalte flere sig om dette forhold. Først Peter Eilersen: Jeg har boet i Morup Mølle ved Ørum fra 1680 til 1709, og det er mig vitterligt, at der trende gange årlig, nemlig de føromtalte, har været beordret folk fra Ørum til fiskerhuset ved Gårdruset at påse, hvorledes stigbordene blev holdt åbnede, så fisk kunne opstige i Fladsø, og jeg har aldrig hørt, at det har været nogen nægtet eller forment. Derefter fremstod Christen Mogensen i Karup. Han var født i Randrup 1633 er nu 82 år. Han var i sognet, indtil han blev soldat, både mens Olle Parsberg var lensmand og senere de øvrige. Han kunne huske de trende nætter, hvor stigbordene var åbnede, og at der kom tilsyn fra Ørum samme gange. Aldrig har nogen klaget over denne gamle rettighed.

Hertil svarede Mollerup, at selv om den gamle soldat så nogenlunde kunne oplæse sit vidneudsagn (man bemærker tydeligt ironien!) så var ass. Mollerup ved forsikret, at det ikke var hans egen concept eller stil, og at vidnet ikke personlig kunne have set slusernes åbnelse m. m., da Randrup ligger i en anden kant af sognet. Der-til svarede vidnet, at han ofte havde købt fisk dernede og hørt folkene fortælle om det passerede. Jens Larsen, Smerupgaard, havde tjent i Ørum i 7 år, og de trende gange om året blev Ørumfolk sendt til Gårdhus for at påse, at åbningen blev overholdt.

Lars Pedersen, Madstedgaard, har været i tjeneste på fiskerhuset for von Holten, der havde det i forpagtning i 1690 og hos Herman Berchling i 1691, og i denne tid var der åbnet trende gange, »ulast og ukæret af nogen«. Niels Sørensen i Løgstrup havde også været fisker ved Gårdhuset i 3 år under Knud Lang, og han kunne be-

kræfte det samme. Flere beboere fra Ørum havde selv været med de trede gange for at påse åbningen ved sluserne, mange af dem mindedes fra 20–60 år, hvor skikken blev opretholdt.

Jens Hansen og Poul Christensen Skaaning, Ørum, berettede om den sidste mortensaften, da de kom til Gårdhuset og her fik at vide, at stighbordene nu skulle være lukkede. De tog da op til assessor Mollerup og forespurgte, hvorledes det forholdt sig. De blev da spurgt, om de havde noget brev fra justitsråd Klingenberg som svar på det brev han havde sendt ham Allehelgensdag, hvortil de svarede nej. Da sagde Mollerup: Dersom hr. justitsråden vil have det som en bevilling, så ville han lade stighbordene og hækkerne stå åbne 8 eller 10 nætter, men ville han have det som en rettighed, så ville de ikke blive åbnet, førend justitsråden viste ham nogen adkomst til denne rettighed.

Det er denne magt iblandet ironiens skarphed, der præger Peder Mollerup fra det øjeblik han sætter sin fod i Vestervig. Han kom til gården som forvalter i 1690, og allerede 9 år efter skyldte fru Cornelia Bickers ham op imod 8000 rigsdaler. Hun kunne ikke klare sine forpligtelser, og han (Mollerup) vidste at skaffe sig penge på forskellig vis og kunne dermed klare hendes forpligtelser ved at låne hende de forfaldne beløb, men samtidig fik han mere og mere af godsets ejendom under sig, indtil han tilsidst for en karrig betaling og årlig ydelse købte hende og sønnen ud af Vestervig Kloster. De bosatte sig i København og levede i fattigdom derovre.

Men tilbage til sagen ved Gårdhuset (resterne af sluseanlægget ses endnu sønden for Gårdhusmølle).

Assessor Mollerup svarede hertil, at han mærkede vel af den store »bemøjelse« med så mange vidners førelse,

at justitsråden ingen adkomst på ejendomsrettighed eller fællig i Vestervig andelsfiskeri kan have, og som Ørum slot eller hovedgård ligger for allerøverste og smalleste ende af søen, og Ørum hverken har eller nogen tid har haft allerringste ejendomsgrund i hele Vestervig sogn, som er i et andet amt (Vestervig), hvor gaardhuset fra arilds tid har været i alleryderste kant af Fladsø. Mollerup nævner Irgens, der har betalt 5000 rdl. for fiske retten, der er takseret til 30 tdr. hart korn, hvoraf han beskattes, medens Ørum ingen skat betaler og ingen fiske rettigheder ejer. Derfor må der blive tale om en bevilling, og Mollerup tilbyder da en sådan, vel mod en klækkelig erstatning årligt – når det drejer sig om »så god en nabo«. Mollerup gør også rede for, hvorledes han har uddybet åen og søens munding 1 alen.

Men tilbudet bliver mødt med en kold tilbagevisning, at det retsmæssige desangående nok skal blive klarlagt for retsindige dommere til afgørelse.

Men man hørte ikke mere fra Ørum angående denne sag. Mollerup fik lov til at beholde sin stighbord i fred. Ordet smålighed og pengebegær er sikkert blevet nævnt nogle gange i Ørum efter denne historie.

Landboforhold i Sydthy

1870-1900. IV.

Af OLAF NØRGAARD

Tørvegravning.

DET ER I SKØDERNE fra Midten af Syttenhundredtallet, at vi for første gang hører Tale om »Tørvegryft og Liungslet«, men det er rimeligt at antage, at man i de store Moser, Brejkjær og Gykkjær har hentet Brændselsmateriale til eget Forbrug lige saa længe, som Gaarden har eksisteret. En dyb Grøft eller Kanal gennem Heden skal være gravet omkring 1800 for at lede Vandet fra Brejkjær ned i Gykkjær, og i et paa Gaarden opbevaret Dokument fra 1856 fortælles, at Afløbet fra Gykkjær da blev gjort dybere »for at man bedre kunde opnaa de attraaede Skodtørv«. Omkring 1870 blev der i Gykkjær opstillet en Mølle, der ved en Slags Turbine, en »Snegl«, drev Vandet over i det Kær, der laa længere mod Vest; før Møllen blev stillet op, blev Turbinen en Tid drevet ved Haandkraft.

Ordet Tørv forekommer i Tybomaalet kun i Sammensætninger, hvad vi nu forstaar ved Tørv, blev altid betegnet som »Sko't-tørre«; langt de fleste blev gravet i Gykkjær. Dette Arbejde blev udført af en af Nabohusmændene, han medbragte selv sine Redskaber og sørgede i Reglen selv for Medhjælpere, enkelte Gange kunde dog

Gaardens Karl hjælpe ham en Søndag Formiddag. Som Betaling for Arbejdet fik Husmanden Halvdelen af de gravede Tørv, enten selve Tørvene eller deres Værdi i Penge, og han maatte saa selv betale sine Medhjælpere.

Fig. 16. Til venstre Ovnrageren, »Æ Raa:g«. Bladet paa dette Eksempplar er af Jern, men der fandtes ogsaa Ovnragere, hvor Bladet var af Træ. Til højre en Tørvespade.

Det første Led i Tørvegravningen bestod i at fjerne Grønsværet paa Mosens Overflade. Med en særlig Spade med trekantet Blad og kort, lige Skaft inddeltes Overfladen i kvadratiske Felter. De saaledes udskaarne Felter af Grønsværet blev dernæst skaaret løs fra Underlaget med en saakaldt Tørvespade, se Fig. 16. De Tørv, man fik paa den Maade kaldtes »Hòw'tørre«, de var gode at fyre med i Bilæggerøvnene. Naar Overfladelaget var

fjernet, begyndte man med en kortgrenet Greb at grave i og findele selve Tørvelaget, samtidig æltedes der kraftigt i det, og der blev om nødvendigt hældt lidt Vand paa, saa at det hele fik en tilpas grødet Konsistens. Med en Skovl blev denne Masse øst op i en almindelig Møgbør og kørt til den nærmeste plane Græsmark, Jævnepladsen, og væltet ud paa Græsset. Her stod Husmandens Kone; med et Instrument, der bestod af en rektangulær tynd Træplade ca. 15×25 cm stor, paa Midten fastgjort paa et Træskaft i en Vinkel paa ca. 45°, jævnedes hun Tørve-massen ud i store Felter, af en Størrelse omtrent som Pladen paa et almindeligt Spisebord. Der blev eventuelt stænket lidt Vand paa Overfladen, for at den kunde blive helt glat, og dernæst blev det store Felt inddelt i mindre Felter, det var Tørvene. Mellem de store Felter var der Stier, saa man kunde gaa uden at træde paa Tørvene.

Den Mand, der gravede eller »stow' i æ Pøt« blev kaldt »æ Pø'tkaa'l«, det var altid Husmanden selv. De to Medhjælpere blev betegnet som »æ Skỳ:der aa æ Jaw:-ner«. Arbejdet i Tørvepytten var baade det strengeste og det ubehageligste, Træskostøvler havde man jo ikke, saa Husmanden stod Dagen lang i det bundløse Ælte med bare Ben, og Bukserne rullet op til midt paa Laarene.

Naar Tørvene paa Jævnepladsen havde tørret en passende Tid, i tørt og klart Vejr en Uge, i daarligt Vejr noget længere, blev de »rejst«, d. v. s. at de blev lagt i lange Rækker omtrent som Tagsten. Naar Tørvene havde staaet rejst, »i Ressen« nogle Uger blev de røgledede, d. v. s. stablet til store, runde, bikubelignende Stakke. Her stod de, indtil de blev afhentede, jo længere de tørrede, jo bedre blev de.

Det Antal Tørv, der kunde graves en Dag, blev kaldt »en Daas Grøwt«, det vides ikke, hvor stort dette Antal

var. 20 Snese blev kaldt et Læs; en Førring, d. v. s. hvad der kunde læsses paa en almindelig Arbejdsvogn med Klovfjæle, var 100–150 Snese. Tørvene blev solgt til Naboerne, i Reglen kostede en Førring 10 Kr., der kunde godt en Sommer sælges for en 2–300 Kr. Da Thybanen blev anlagt 1882, gik Indtægterne stærkt ned, der blev dog selv efter 1900 gravet en Del Tørv til Salg.

Et andet meget anvendt Brændselsmateriale var de saakaldte Hedetørv, »He:tørre«. De blev, som Navnet antyder, gravet paa den lyngklædte Jord ude i Heden, de bedste Hedetørv fik man i Lavningerne derude. De var cirkelrunde, ca. en Alen i Diameter, og de blev gravet løs ved, at Tørvegraveren gik rundt i en Kreds omkring Tørven og med en Tørvespade stak flere Gange skraat ned i Jorden med Retning mod Tørvens Centrum. De var paa Grund af Stikkenes skraa Retning noget tykkere paa Midten end ved Randen, de blev straks taget op af Hullet og lagt paa Lyngen ved Siden af; nogle Dage senere blev de rejst to og to med den oprindelig nederste Flade støttende mod hinanden, og endnu nogle Dage senere blev de stablet op i Dynger bestaaende af en ca. 10 Tørv. De skulle tørres meget længe, ellers kunde der, naar de blev stablet sammen paa Loftet, ske Selvantændelse; i Reglen blev de gravet omkring 1. Maj og kørt hjem lige før Sankt Hans Dag.

Hjemkørslen af Skottørre, Howtørre og Hedetørv skete i almindelige Arbejdsvogne med Klovfjæl, de blev læsset paa og af med Hænderne. Gennem Lugen i Vestgavlen af Stuehuset blev de i Løbe baaret ind paa Loftet, her var der lavet en Slags Brændselsrum, skildret af fra det øvrige Loftsrums ved en Halvstensmur af raa, ubrændte Sten over Vestvæggen i Aftægtsværelset og en lignende to Fag inde paa Vestlængens Loft. I de to sidst-

nævnte Fag blev Hedetørvene stablet op, i Resten af Rummet havde man Howtørre og Skottørre.

Til Fyring blev der ogsaa forbrugt store Mængder Lyng; Lyngen blev slaaet med en gammel Le, efter grundig Tørring blev den kørt hjem og sat op i Brændselsrummet paa Stuehusloftet.

Tækning.

Som Tækkemateriale anvendtes Rughalm og Tagrør; Fremstillingen af Rughalm til Tækning er tidligere omtalt, Tagrørene blev for det meste hentet i den lille Sø i Nabosognet Helligsø. Rørene blev slaaet med Le og bundet i Neg med Baand af Rughalm, efter Hjemkørslen blev de stillet op i en Rørstak. I Centrum af Stakken stilledes paa Rodenden fire Neg i Form af et Kors, de skulde staa saa nær lodret som muligt, uden om disse stillede man paa Rodenden det ene ringformede Lag af Neg efter det andet. De blev stadig stillet saa nær lodret som det var muligt; efterhaanden som Stakken voksede i Omfang kom Negene alligevel, da Rodenden jo var tykkere end Topenden, til at ligge temmelig skraat.

Tagkonstruktionen i Stuehus og Vestlænge bestod af Rem, Bjælker og Spænder. Bjælkerne laa paa Remmen fra den ene Længdevæg til den anden, paa hver Bjælke stod et Par Spænder, fæstet til Bjælken med en Trænagle eller et langt Jernspiger. I Tagrygningen eller »æ Kòl'd« var Spænderne bladset sammen og en Trænagle slaaet igennem Sammenbladningen; Spændernes øverste Ender fortsatte et Par cm ud over Sammenbladningen, saaledes, at der fremkom et Kryds omtrent som i en Savbuk. I dette Kryds laa en temmelig kraftig Lægte, »æ Kòld:la't«. Enderne af Hanebjælkerne, »æ Handbo'nd« var bladset ind i Spænderne med en vifteformet Sammenbladning, en Due-

hale, der var fæstet med en Trænagle. Spænderne i Laden og Østlængen var konstrueret paa samme Maade, men disse Længer var jo som tidligere omtalt, bygget i en anden konstruktion, man sagde, at de var bygget i »Laa:-hog'«

Lægterne var ikke som vore Dages fuldkantede Lægter, de var nogenlunde lige, kløvede Rafter, der vistnok overalt var fæstet til Spænderne med smedede Søm. Fæstning af Rafterne med Pinde i Stedet for Søm var dog velkendt fra andre gamle Gaarde i Sognet. Afstanden mellem to Lægter var 9 Tommer eller 24 cm, fra den nederste Lægte, »æ Ogsla't« og til Spændernes Fod var der omtrent den samme Afstand. Paa Remmen var der i en Vinkel paa 45° sømmet et Bræt, »æ Sùkhfjæl'« eller »æ Ogsfjæl'«. Den frie Side af dette Bræt skulde gaa et Par Tommer op over det Plan, der blev dannet af Lægternes frie, øverste Side. Hvis man tænkte sig en bøjelig Plade lagt ned paa Lægter og Ogsfjæl, vilde der altsaa fremkomme et Svaj i denne Plade omtrent svarende til »æ Ogsla't«.

Takket være Lægterne og Remmen var Tagkonstruktionen paa et Hus et fast sammenhængende Hele. Der kendes da ogsaa talrige Eksempler paa, at man har flyttet hele Tagkonstruktionen af et Hus uden at skille det. Man rev Væggene ned, og understøttede Remmen med Stolper; naar der var revet et Par Favne af Murværket ned, kørte man en Arbejdsvogn ind og stablede Bjælker op, saaledes at Rømmene nu hvilede paa Vognen. Derpaa fortsatte man Nedrivningen af Murværket, og naar alt Murværket var revet ned, hvilede hele Tagkonstruktionen paa en, sommetider to Arbejdsvogne. Man kørte nu langsomt og forsigtigt af Sted med hele dette ejendommelige Køretøj og Loftets Indhold af Kister, Tønder

og alskens Skrammel, Mus og andre Smaadyr, ja, vi kan vel regne med, at hvis en Nisse havde tilhuse deroppe, flyttede han med. Ankommet til Bestemmelsesstedet blev der paany muret op under Remme og Tværbjælker. Saaledes har man sikkert baaret sig ad, da Gaarden blev flyttet omkring 1840, man gjorde det derimod ikke ved Ombygningen i 1879; paa den Tid var det forøvrigt ikke længere almindeligt at flytte Huse paa denne Maade.

Til Tækningen havde man Hjælp af en Tækkemand, hvoraf der fandtes en eller flere i hvert Sogn; det var Husmænd, der drev deres lille Jordlod ved Siden af deres Haandværk. Han medbragte selv sine Redskaber, Naal, Klappetræ og Tækkestol, og fik sin Løn udbetalt i Penge. Under selve Tækkearbejdet skulle han have Hjælp af en Mand, der skulde trække Naalen igennem Taget og stikke den ud til ham igen. Det var en af Gaardens Folk, der havde dette Job.

Selve Fremgangsmaaden ved Tækningen forklares lettest, hvis vi tager en bestemt Tagflade for os, vi vil tænke os, at det er Sydsiden af Stuehuset, der skal tækkes. Først bliver der kastet saa mange Brøjkjærre op paa Lægterne, at der skønsmæssigt er nok til det første Baand. Under Arbejdet med dette Baand og sommetider ogsaa med Baand Nr. 2 staa Tækkemanden paa nogle omvendte Baljer, Kasser el. lign., evt. paa en Vogn, som er kørt op til Væggen. Han begynder fra Vest, ordner først Straaet med Hænderne og med Klappetræet og dernæst begynder Syningen. Den løse Ende af Simen eller Tækkergarnet bindes fast til Lægten, og dernæst tages det første Sting, hvor Naalen stikkes skraat ind under Lægten med Retning mod Øst; Hjælperen inde paa Loftet tager Naalen og stikker den ud over Lægten en Ubetydelighed Øst for det Sted, hvor den kom ind og med Retning, saa de

to Stikkanaler bliver parallelle. Tækkemanden stikker nu Naalen ind igen under Lægten, saa den kommer til Syne paa Indsiden af Taget et Par Tommer Øst for det Sted, hvor det første Sting er taget, og Hjælperen stikker den ud igen over Lægten lidt længere mod Vest, saa de to Sting kommer til at krydse over Lægten. Dette sidste Sting kaldte man »æ Baa:gstøng'«; naar Taget var syet fast paa denne Maade med Dobbeltsting, laa det meget fast og kunne ikke skride ned. Syning med »Baa:gstøng'« blev af nogle Tækkemænd brugt overalt paa Taget, andre nøjedes med Enkeltsting paa de midterste Baand, dog ikke i Nærheden af Gavlene. Der blev lagt stor Vægt paa, at Stingene dannede pæne, nøjagtige Kryds over Lægten, Korstegnene beskyttede jo mod Ulykker og Ildsvaade, men de pæne Kryds var ogsaa Tegn paa, at Arbejdet var nøjagtigt og grundigt udført.

Det første Baand, der jo skulde danne Tagskægget, blev kaldt »æ Ogsbo'nd« eller bare »æ Ogs«, det blev lagt med et lidt tykkere Lag Straa end de andre Baand, men var ellers fuldstændig som disse. Naar Tækkemanden under sit Arbejde nærmere sig Østgavlen, begyndte han at lægge Straaene lidt skraat, saaledes at der dannedes en Tagkant af Straaenes Rodender. Naar denne Tagkant, »æ Windskjær« var dannet, begyndte han paa næste Baand, nogle Tækkere syede dette Baand i modsat Retning af det første, altsaa her fra Øst mod Vest, andre gik altid i samme Retning, hvad der var mest almindeligt, kan ikke afgøres. Det andet Baand kunde sommetider lægges fra Stedet paa tidligere nævnte Stillads, men under Arbejdet med alle de følgende Baand stod Tækkemanden paa et Læssetræ, der ved to Reb var bundet fast til »æ Kòld:la't«, og hævedes efterhaanden som Tækningen skred frem. Naar det sidste Baand var lagt, stak fra $\frac{1}{3}$

til $\frac{1}{2}$ af Straaene i dette frit op i Luften over »æ Köld:-la't«, dette Stykke blev til sidst syet ned til øverste Lægte paa Nordsiden af Huset.

I Vinklen mellem to sammenstødende Tagflader, hvor to Længer stødte sammen, eller hvor Tagfladen mødtes med Gavltrekanten, »æ Weng:« blev der syet som ellers, men med korte Sting, og Straaene blev lagt lidt skraat lige som ved Dannelsen af »æ Windskjær«. Ved Tækning af Stuehuse blev der ofte lagt et tyndt Lag Straa under det egentlige Tag, man kaldte dette, at Taget blev revlet.

Naar selve Tækningen var tilendebragt skulde Tagrygningen dækkes med Mønningstørv »æ Taa'g sku mænnes«. De Tørv man brugte hertil, »æ Mæntørre« blev skaaret nede i Gykkjær eller Brejkjær. De var omtrent en Meter lange og en 20 cm brede, paa Tværnsnit rombeformede, saaledes . De blev enten baaret op paa Skulderen, eller trukket op paa en Sliske, lavet af en omvendt Stige, der blev lagt Brædder i. Man begyndte ved den ene Ende af Tagrygningen og pakkede Tørvene tæt sammen, saa de skraa Sideflader dækkede hinanden som Tagsten. De Tørv, der laa ved Enderne af Rygningen blev holdt fast ved Hjælp af tynde, tilspidsede Pinde, der blev drevet gennem Tørvene ned i Taget. Naar Mønningstørvene var nogenlunde friske, groede Græsset videre og i Tidens Løb blev Mønningen omdannet til en fast sammenhængende Grønsvær, der i lige Grad var dekorativ og solid.

Man regnede med, at Taget paa Nordsiden af en Længe kunde ligge i 30 Aar, paa Sydsiden i 15 Aar. At et Tag var ved at blive for gammel viste sig ved, at Syningen kom til Syne, »æ Bo'nd bløw kjænd'«; naar først Syningen var kommet til Syne, begyndte den hurtigt at raadne, og saa blev der snart Brug for Tækkemanden. Hvis Taget

var lagt af Rughalm, kunde det gamle Tag kun bruges til Strøelse, og man rev det ned ved at skære Baandene over og vælte Straaet ned i en Dyngge. Hvis det drejede sig om et Tag af Rør, blev Rørene omhyggeligt bundtet sammen til nye Brøjkjærre, de kunde nemlig udmærket lægges op igen, ja man sagde endog, at de Rør, der blev lagt paa Taget anden Gang kunde holde længere end de, der blev lagt op for første Gang. Det var ikke behageligt at være Husmoder, naar Stuehuset skulde tækkes om, der var nemlig umaadelige Mængder af fint Støv i saadan et gammelt Tag.

Hvis der var plukket Huller i det gamle Tag, kunde man sommetider lappe disse. Under dette Arbejde sad Tækkemanden paa en Tækkestol, der hang i Taget ved Hjælp af et Par Kroge. Undertiden brugte man ved saadant Lappearbejde ikke at sy »Lapperne« fast, men man fik Straaet til at sidde fast ved at dyppe det i en Vælling af Ler og Vand; naar denne Vælling stivnede, virkede den som en meget solid og holdbar Lim. Ved Hjælp af en saadan Vælling, kunde man ogsaa lime et nyt Tag uden paa det gamle; til det nye Tag brugte man da ganske korte Straa, ca. 20 cm lange.

Rebslagning m. m.

Om Rebslagning kan der kun gives faa og ufuldstændige Oplysninger; det var kun de Gamle, der forstod dette, og Sønnerne fik det ikke lært. Rebet blev snoet af Hamp, som man købte hos Købmanden i Gjettrup, et passende Bundt af dette, »en Brøj« blev lagt over et Søm i en Bjælke, fra dette Bundt trak man Traade ud, der blev snoet til en omtrent griffeltyk Snor, »æ Tæ:l«, der blev vundet op paa en Vindekrog, (Fig. 17). Tre af disse blev snoet sammen til et Tov af Kaliber omtrent som en

Flagline, det var »Hæ:lsomme'b«. Disse Liner blev snoet sammen til Reb, hertil anvendtes en stor Vindekrog, en »Selvvinder«, der sad fast paa Væggen inde i Aftægtsstuen. Naar Husbonden lagde en ny Brøj op over Søm-

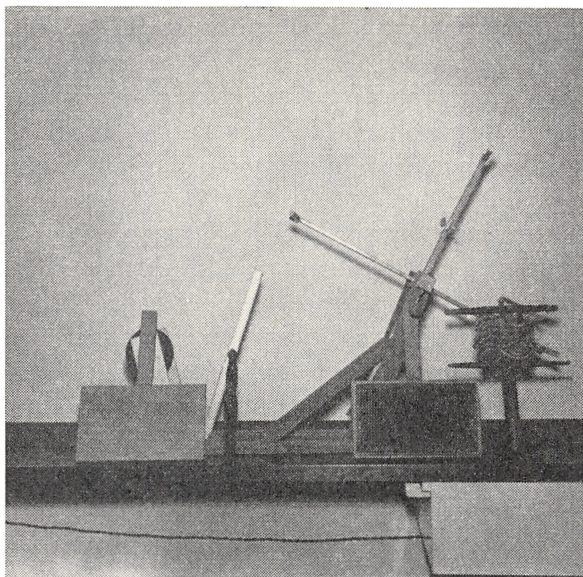

Fig. 17. »Æ Strøngl« med paasat Spole fra Rokken, to Karter, en Vindepind og en Vindekrog. Paa den sidste sidder en Slags »Tæ:l«, snoet af den gamle Poul Nørgaard, dog ikke af et Bundt Hamp, men af Høstbindegarn.

En Del af »æ Strøngl« er Rekonstruktion.

met i Bjælken, kunde han finde paa at sige til Pigen: »Nu snor jeg Brøj for dig«. Det hed sig, at den første Mand, der kom ind ad Døren, efter at han havde sagt det, var Pigens Tilkommende.

Angaaende Snoning af Simer er vi lige saa daarligt stillede, vi har kun Oplysninger af Folk. som har set det,

og ikke af Folk som mestrer Kunsten. Allerede før 1900 fik man smaa haandtrukne Maskiner til dette Arbejde, det var ofte Tækkemanden, der anskaffede sig en saadan. Snoning af Simer var altid Karlens Arbejde, han sad paa en Stol lige Øst for Bilæggerovnen i Sovekammeret, den venstre Fod støttede han paa en Brøjkjærre Rughalm, Toppen paa denne vendte fremad. Han begyndte med at tage en passende Haandfuld, som han holdt med venstre Haand lige over Rodenden, med højre Haand og med Tommel- og Pegefinger paa venstre delte han dette Bundt i 2 eller 3 lige tykke Bundter og begyndte at sno dette med højre Haand. Naar der var snoet en ca. 1 Meter Sime gik han over til en anden Metode, hvorved de enkelte Lag, som Simen bestod af, blev trillet mellem Haandfladerne. Den færdigsnoede Sime laa i en Rulle mellem Karlens Fødder, nogle havde denne Rulle liggende til venstre for Stolen. Efterhaanden som Snoningen skred frem, blev Lagene tyndere, der blev saa stukket nye Straa i, altid med Rodenden, Akset nippede man af med Fingerneglene.

Fyring og Belysning.

Hvornaar man begyndte at anvende Tændstikker, kan ikke fastslaaes nøjagtigt, sandsynligvis har det været i Aarene lige efter 1870. De Gamle fortalte, hvordan man tidligere hver Aften omhyggeligt skrabe de Gløderne sammen i en Dynge i et Hjørne af Arnen. Det første Arbejde om Morgenen bestod da i at lægge lidt Lyng eller andet letantændeligt Materiale paa disse Gløder for at Ilden kunde blusse op. Hvis Ilden var gaaet ud i Løbet af Natten, maatte der et Bud om til den nærmeste Nabo for at laane Ild; til Transport af de udleverede Gløder anvendtes en gammel Træsko. Denne Træsko var efterhaanden i

Folketroen blevet udstyret med en særlig Kraft, det hed sig, at det, man transporterede Ilden i, ikke kunde brænde selv. Hvis man efter en Ildebrand fandt en ubeskadiget Træsko i Nærheden af Brandtomten, var det et tungtvejende Indicium for, at Branden var blevet paasat.

Igennem hele Perioden blev der udvist den største Sparsommelighed med Anvendelsen af Tændstikker. Teoretisk kunde man jo klare sig med en Tændstik om Dagen, og det har man sikkert tit gjort. Lys og Lamper blev tændt ved Ilden paa Arnen og i Komfuret, her laa altid en Bunke tynde Pinde til dette Formaal. Piben kunde tændes med en Glød, som man tog med en dertil indrettet Tang; hvis der var flere, der skulde have Piben tændt, blev der ofte sat en lille Skaal med Gløder ind paa Bordet. Fyrtøj brugte man derimod slet ikke, ej heller Brændglas.

Fyringen var uændret gennem hele Perioden, kun blev i 1876 det aabne Ildsted erstattet af et Komfur. I Bilæggerovnene fyredes med Howtørre og Hedetørv, man satte i Reglen to Tørv ind ad Gangen, de blev stillet paa Kanten, lænet mod hinanden, de kunde holde Ilden i flere Timer. Paa Arnen og i Komfuret blev der brugt »Sko't-tørre«, i Bageovnen blev der brugt Lyng.

I de første Aar efter 1870 var Tællelysene eneste Belysningskilde. Et Tællelys giver kun et meget beskedent Lys, og det var yderst sjældent, at man saa flere Lys tændt paa samme Tid og Sted. Om Aftenen, naar alle Gaardens Beboere var samlet i Sovekammeret, havde man kun eet Lys tændt, om Morgenen og sidst paa Eftermiddagen var der et Lys tændt i Køkkenet, dette Lys skulde ogsaa klare Belysningen i Spisekammer og Bryggers. Naar der skulde slagtes eller bages, havde man dog ogsaa Lys disse Steder. I den mørke Tid havde man om

Morgenen en lille Lygte med et Lys i i Stalden, men hele Eftermiddagsfodringen inclusive Malkningen foregik i Bælgmørke. Ogsaa mange andre Arbejder maatte klares i Mørke, f. Eks. Fodring af Hestene om Morgenen og om Aftenen, det var heller ikke nødvendigt at tænde Lys for at klæde sig af eller paa. Havde man om Natten Brug for at vide, hvad Klokken var, gik man blot hen for »aa fornem: po æ gammel Klò'k«.

Fra først i Firserne anvendte man ogsaa Petroleumsbelysning. De første Petroleumslygter var af Træ med Glasvinduer, de blev fremstillet af den lokale Tømrer, Brænderne fik man hos Købmanden. Disse Lygter blev mest anvendt i Udhusene, i 1888 fik man en Standlampe til Sovekammeret, og faa Aar senere Hængelampe til Sovekammer og Dagligstue.

Tællelysene var i konstant Anvendelse til langt ind i det 20. Aarhundrede, de fik en Renaissance under den første Verdenskrig, men da den var forbi, var deres Saga ude. I den Tid, vi beskæftiger os med her, blev der regelmæssigt støbt Lys een Gang om Aaret, det var i Slutningen af November, naar de sidste Faar var slagtet; hvis der i Vinterens Løb var en større Festlighed, maatte man dog støbe Lys en extra Gang. Vægerne købte man hos Købmanden, de blev snoet i to, tre eller fire Lag alt efter ter den Tykkelse, Lysene skulde have. Oprindeligt blev disse Væger fastgjort paa tynde Pinde af ca. $\frac{1}{2}$ m Længde, en 5–10 Væger paa hver Pind, senere fik man Brikker med Kroge, 16 smaa Kroge til Vægerne og en større Krog til Brikken selv at hænge i; et endnu eksisterende Bord med rund Plade, der er drejelig om en Tap i Centrum og med Brikker hængende langs Randen, stammer fra første Verdenskrig.

Forud for selve Lysestøbningen blev Kernen hældt

næsten fuld af kogende Vand, oven paa dette Vand havde man Tællen, der hurtigt smeltede. En Stige blev lagt over Ryggen paa to Stole, paa denne Stiges Trin laa de tidligere nævnte Pinde med Vægerne. Naar Vægerne havde været dyppet i den smeltede Talg, dryppede der altid en Del af, denne Talg blev opfanget paa nogle Jernplader, der var lagt under Stigen. De almindeligt anvendte Lys var lidt tykkere end de nu brugelige Stearinlys, men der blev altid støbt en Del tykke Lys, der skulde anvendes ved festlige Lejligheder. Kaliberen af disse sidste kan maales paa de endnu eksisterende Metallystager, Fig. 18, der er lavet til Lys af 23 mm Diameter. I Reglen støbte man ogsaa et Helligtrekongerlys, d. v. s. et Lys, der foroven var delt i tre Grene; hvor de tre Grene løb sammen i een, var der smeltet lidt Krudt ind. De færdige Lys blev opbevaret i en Skuffe i den Kiste, der ses paa Fig. 5. Længden af Lysene var som Bredden af Rummet i Skuffen, 44 cm. Over det Bræt, der var sømmet fast paa den nordligste Bjælke i Køkkenet, laa der altid nogle Lysestumper.

I vore Stearinlys forbrænder Vægen, efterhaanden som Lyset brænder ned, i Tællelysene var dette ikke Tilfældet; Vægen eller »æ Braa'nd« blev derfor længere og længere, efterhaanden som Tællen fortæredes af Ilden. Naar Vægen blev for lang, brændte Lyset daarligt og osede, man maatte derfor med regelmæssige Mellemrum klippe det yderste Stykke af Vægen af. Man kaldte dette »aa braa:nd æ Lys«; til dette anvendte man en særlig Lyse-saks, en »Braa:ndsaws«; men man kunde ogsaa i en snæver Vending nappe et Stykke af Vægen af med Neglene paa højre Tommel- og Pegefinger; for at undgaa at brænde sig, vadede man forinden de to Fingre i Munden.

De mange utildækkede og ubeskyttede Flammer betød

selvfølgelig en permanent Brandfare. Hvis en saadan Flamme kom lidt for nær til et af de mange brandfarlige Stoffer, Hamp, Lyng, Halm, der tit befandt sig i Flam-
mens umiddelbare Nærhed, kunde Gaarden paa et Øje-

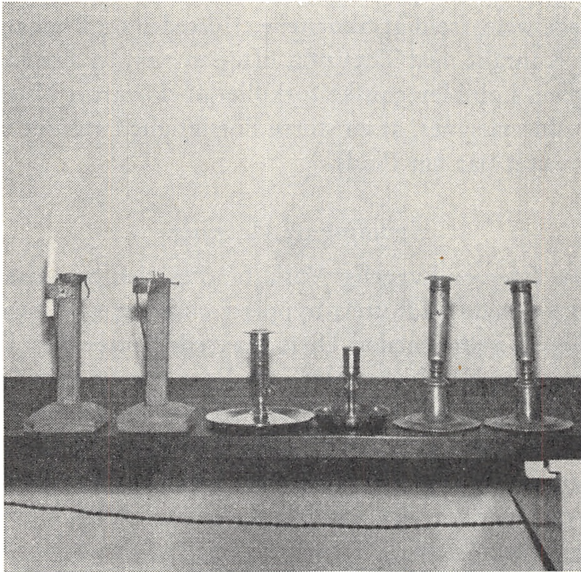

Fig. 18. Til venstre to Trælysestager, den ene defekt, idet den lille Metalskaal paa Toppen mangler. Hvor den har siddet, sidder fire Søm i en Krans. Her blev den sidste lille Stump af Lyset sat op, naar det ikke længere kunde sidde fast i Stagen. Knoppen paa Siden af den næste Metallysesstage kan løftes op og hæver samtidig Bunden i Stagen. Den lille Lysestage er anskaffet af Kirsten Nørgaard i Begyndelsen af 1800-Tallet, de to store Tinstager og førstnævnte Metallysesstage har alle været paa Gaarden i ca. 100 Aar.

blik være omspændt af Flammer. Forældrene og de Gamle blev da heller aldrig trætte af at formane Børn og Tjenestefolk til Forsigtighed i Omgang med Ild. Disse Formaninger maa have baaret Frugt, for nulevende er

det i hvert Fald uforstaaeligt, at Ildsvaade ikke forekom langt hyppigere dengang, end det faktisk gjorde.

Men var de Gamle forsigtige i Omgang med Lys, var de det i hvert Fald ikke, naar de konstruerede deres Ildsteder. I alle de gamle Huse, ogsaa i Grim-Nørgaard, byggede man frejdigt Skorstene, Ildsteder og Røgkanaler i nær Kontakt med Træværk, ofte saa nær, at Træværket i Aarenes Løb blev ganske forkullet af de varme Mursten. Her vilde vi synes, at en større Forsigtighed absolut vilde have været paa sin Plads.

Spinding og Vævning.

Selv efter omhyggelig Vask fandtes der paa Faarene nogle snavsede Uldtotter, hyppigst omkring Endetarmen, men ogsaa andre Steder. Disse snavsede Totter blev kaldt »Lo:ger« og de blev samlet i en Pose for sig selv. Sammen med de Totter Uld, som man kunde finde paa Træer og Buske, blev de brugt til at fore Gæssenes Reder med. Al den øvrige Uld blev anset for at være af samme Kvalitet og at være lige værdifuld; Lammeulden blev dog vistnok betalt med en lidt højere Pris end den øvrige Uld. Ulden fra de to Klipninger blev benævnt henholdsvis »Foraarstow'« og »Æ'teraarstow'«, førstnævnte blev solgt til Købmanden i Gjettrup, der videresolgte den til Opkøbere, sidstnævnte blev forarbejdet paa Gaarden. Man kom i Gang med dette Arbejde i Løbet af Oktober og November, efterhaanden som man blev færdig med Slagtning og Brygning.

Kartningen paahvilede Pigen; der anvendtes dertil to endnu eksisterende Karter, der ses paa Fig. 17 og Fig. 19. De var indkøbt hos Købmanden i Gjettrup; hvor de var forarbejdet, vides ikke. Stillingen under Kartningen fremgaar af Fig. 19. Man lagde først den ene Karte ned paa

venstre Knæ i den viste Stilling, man anbragte en Haandfuld Uld paa den, og denne Uld bredte man ud med begge Hænder paa den Halvdæl af Piggene, der var nærmest Haandtaget. Med Karterne i den viste Stilling begyndte

Fig. 19. Her vises, hvorledes Karterne blev holdt. Naar Ulden skulde fjernes fra Karterne, holdt man venstre Karte i samme Stilling som højre.

man dernæst at bearbejde Ulden med højre Haands Karte, man pressede denne Karte ganske let imod Ulden idet man samtidig trak Karten ind mod Kroppen. Da Piggene paa begge Karter havde en let skraa Retning hen mod Haandtagene, kom Ulden efterhaanden til at sidde fast nede mellem Piggene; man vendte nu venstre Haands Karte saa den kom i samme Stilling som højre Haands, og idet man holdt begge Karter frem for sig, næsten som

et Par Pauker, kunde man ved en let børstende eller fejende Bevægelse *med* Piggenes Retning, løsne Ulden fra disse. Man lagde nu paany venstre Haands Karte ned paa venstre Knæ og ordnede paany Ulden paa denne Karte som ovenfor beskrevet, hvorefter man gentog hele Processen. Man fortsatte paa denne Maade indtil den behandlede Uld dannede en ca. 22 cm lang, ensartet tyk, blød Pølse eller Rulle, en Teje. Den ensartede, bløde Konsistens var den vigtigste Egenskab ved denne, hvis der fandtes den mindste Rest af Uldens oprindelige Inddeling i »Lokker« eller »Totter«, kom der Knuder paa Garnet. idet disse Lokker jo ikke lod sig trække ud under Spindingen. De færdige Tejer blev lagt i et Klæde; hvis Tejerne ikke skulde spindes med det samme, blev Klædet syet sammen om dem, inden det blev lagt hen, i Reglen havde man en 20–25 Tejer i et Klæde.

Spinding var Husmoderens Arbejde. Rokken ses paa Fig. 20, den havde om Sommeren sin Plads oppe i Storstuen, om Efteraaret, naar de lange Aftensæder begyndte, blev den flyttet ned i Sovekammeret paa Pladsen mellem Sengen og Bilæggerovnen. Her havde den sin Plads til omkring 1. April, dog ikke i Julen og under Juleforberedelserne.

De Tejer, der skulde spindes, blev lagt i et højhækkende Apparat, en »Tow:hæ'k«, der havde sin Plads ved Husmoderens højre Side, herfra tog hun Tejerne en for en. Naar en Ten var fyldt blev der sat en ny i Rokken, og naar der var fyldt to eller tre Tene, blev Garnet ved Hjælp af en Slags Mølle, en »Strøng:l« eller »Strøng:el«, lagt i Fed. Garnbundet, »æ Klaw:s« blev dernæst lagt paa en Garnvinde, der stod paa Gulvet paa et lille Stativ, og vundet op paa en Vindepind. Garnet blev nu tvundet, sommetider to, sommetider tre Lag;

under dette Arbejde snurrede Rokken lystigt, her var der jo ikke noget, der krævede konstant Opmærksomhed som under Spindingen. Det færdige Garn blev vundet i »Klaw:s« som tidligere beskrevet.

Det var kun en Del af Efteraarsulden, som Husmoderen og Pigen kunde naa at forarbejde, Resten blev behandlet af Nabokoner, der foretog dette Arbejde i deres eget Hjem og paa deres egne Redskaber. Lønnen fik de udbetalt i Penge, Taksten var 35 Øre for at karte og spinde et Pund Uld.

De fleste af Faarene var hvide, der var dog næsten altid et eller flere sorte Faar i Flokken. Den hvide Uldgarn blev sendt til Farvning paa et Farveri, vistnok i Vestervig. Den sorte Uld blev først og fremmest anvendt til Strømper, enten sorte eller graa, sidstnævnte Farve fik man frem ved under Kartningen at blande hvid og sort Uld. En særlig spraglet Farve kunde fremskaffes ved at tvinde hvide og sorte Traade sammen i forskellige Forhold. Den sorte Uld var meget efterspurgt, dels sparede den jo Udgifterne til Farvning, dels var der nogle Personer, der var tvunget til at bruge Strømper af »sjølswõt« Uld, som det hed, idet de fik Ekzem af Farvestoffet i det farvede Garn.

I 1884, da Husmoderen var død, ophørte al Kartning og Spinding paa Gaarden; der blev stadig behandlet en Del af Ulden hos Nabokonerne, men den største Del blev sendt til Forarbejdning paa Fabrik.

Den største Del af Uldgarnet blev anvendt til Strikning, og det var næsten kun Kvinderne, der tog sig af det, en Mand, der kunde strikke, var et Særsyn. Til Strikning af Strømper anvendte man tynde Staalstrikkepinde, de blev ofte kaldt »Hu:spend:«, men til al anden Strikning anvendte man Strikkepinde af Træ. En mindre Del blev

anvendt til Vævning, enten paa Fabrik eller hos Nabo-konerne. Paa Grim-Nørgaard fandtes der paa denne Tid ingen Væv, men der havde tidligere været en. Det vides nemlig at Husbondens Søster, Else Cathrine Pedersdatter, der ses paa Fig. 20, selv havde vævet til sit Udstyr, det

Fig. 20. Else Cathrine Pedersdatter, f. 1832 paa Grim-Nørgaard, gift 1857 med Peder Jensen af Borregaard, boende paa Aggerø. Rokken, hun sidder ved, har hun muligvis haft med fra Grim-Nørgaard, i hvert Fald er den Mage til den, der stod der oppe.

samme havde forøvrigt ogsaa Husmoderen, mens hun var i Hjemmet paa Kobberøgaard; der eksisterede indtil fornylig enkelte Ting, hun havde vævet.

Brygning.

Den Malt, der anvendtes hertil, fremstillede man selv paa Gaarden, oftest af toradet Byg, sjældnere af seksradet. Oprindelig blev der kun fremstillet Malt een Gang om Aaret, i Begyndelsen af Oktober, senere kom man til at fremstille det flere Gange. Omkring 1900 blev der fremstillet Malt fire Gange om Aaret, i Reglen med et Fjerdingsaars Mellemrum, afhængig af Forbruget. Tidspunktet for den ene Fremstilling, i Begyndelsen af Oktober, laa dog helt fast. Der blev fremstillet næsten tre Tønder Malt aarligt, hvis der var større Festligheder dog lidt mere.

Til Maltfremstilling og Brygning anvendtes et rundt Kar uden Hanke, ca. $\frac{3}{4}$ m i Diameter og ca. $\frac{1}{2}$ m høj, i Centrum af Bunden var der boret et Hul af Størrelse som et almindeligt Kusteskaft. Efter at der var sat en Tap i Hullet, blev Karret fyldt med Byg, og der blev hældt Vand paa, saa Byggen var helt dækket. Naar Byggen efter nogle Dages Forløb var godt gennemtrukket med Vand, blev den baaret op paa Sovekammerloftet og bredt ud i et Lag paa nogle Tommers Tykkelse. Oven paa Byggen blev der lagt Malttørv, det var store, flade Græstørv, der var gravet nede i Gykkjær, de blev lagt med Græs-siden nedad, og det hele blev derefter dækket med Sække. Efter ca. en Uges Forløb var Kornet spiret, og det blev derefter baaret ned i Køkkenet, hvor Spirerne blev banket af ved, at man bankede i Kornet med Siden af Haanden. Naar Spirerne var banket af, blev Malten tørret i Bageovnen, dette varede i flere Dage, og Drengene maatte

en Gang daglig ind i Ovn for at vende Malten. Den færdige Malt blev opbevaret i Tønder paa Loftet.

Der blev brygget regelmæssigt een Gang maanedligt, og det var altid Dagen før Bagningen. Det tidligere omtalte Kar blev stillet op paa en Trefod ved Sandbingen i Bryggeret. Først skulle Bunden dækkes med Rughalm, dette foregik ved, at man tog nogle Haandfulde Rughalm, som man bøjede sammen i »Siksak«, de længste Led lige saa lange som Karrets Diameter. En tre-fire Haandfulde Rughalm var tilstrækkelige til, at Karrets Bund blev dækket overalt, og Hullet i Bunden blev derefter lukket med en Stok, der var lige saa lang, som Karret var højt. »Aa strø' æ Tap« var betegnelsen for hele denne Procedure, og det var vigtigt, at dette var gjort rigtigt; naar Stokken blev trukket op, skulde Hullet i Bunden være dækket med Straa ellers løb Malten jo ud sammen med Øllet.

Ved hver Brygning fyldte man den store Tønde i Køkkenet, den kunde tage ca. 10 Spande, og man brugte hertil $1\frac{1}{2}$ –2 Skæpper Malt. Først blev Malten malet ganske groft paa den gamle haandtrukne Maltkværn, der indtil 1879 havde sin Plads i Tømmerstuen ved Siden af Bryggeret, dernæst blev den hældt i Karret, og der blev straks hældt en 5 Spande kogende Vand paa, tillige med Afkog af Humle og Malurt, »Ma-løw't«, begge Dele af egen Avl. Man brugte fra gammel Tid Vand fra en Lergrav i Gykkjær, det hed sig, at med Brøndvand kunde Øllet ikke gære. Omkring 1900 var man imidlertid paa en eller anden Maade kommet til at anvende Brøndvand, og det viste sig, at Gæringen forløb udmærket alligevel.

Naar Malten havde staaet nogle Timer med Vand, blev Stokken i Midten af Karret løftet op, saa Øllet kunde dryppe ned i et Kar, der var stillet op nedenunder.

Naar alt Øllet var løbet ud, blev der paany hældt en 5 Spande kogende Vand paa, og efter nogle Timers Forløb havde man et nyt, noget tyndere Bryg, som man lod løbe ned i det samme Kar. Saa blev der tilsat Gær, og Øllet stod til Gæring i et Døgn; Gæringen var ikke altid lige livlig, hvad der sikkert for en stor Del skyldtes, at Temperaturen var forskellig. Man havde ganske vist et Termometer til at kontrollere Temperaturen med, men det var vanskeligt at holde denne konstant paa den rigtige Højde. Fra gammel Tid brugte man at lægge en Sølvske i Øllet, hvis Gæringen var for svag, og det siges somme-tider at have hjulpet. Gæren, der svømmede ovenpaa, blev skummet af, og opbevaret i et Lerfad til næste Brygning; hvor den oprindelig stammede fra, vides ikke.

To Gange om Aaret, nemlig lige forud for Julebagnin-gen og omkring Midten af Januar, fremstillede man et særlig godt og kraftigt Bryg, som man kaldte »Gammel-øl«. Gammeløllet var meget kraftigere end det almin-delige Øl, men Enkeltheder ved Brygningen kendes ikke. Mens Øllet fra de maanedlige Brygninger blev opbevaret i Tønden under Køkkenbordet, var Tønden i Spisekam-meret forbeholdt Gammeløllet. Ved Brygningen i Januar blev Spuns og Tap paa denne Tønde forsejlet med Ler, og Tønden blev saa ikke rørt, før den Dag Høsten be-gyndte. Det var ikke alle Gaarde i Sognet, der lavede »Gammeløl«, og nogle Steder lavede man det kun een Gang om Aaret, lige efter Høsten. Et saadant Bryg, der altsaa havde været lagret næsten et Aar, skal have været velegnet til at sætte Fart i Høstarbejdet. Sommetider kom man paa den første Høstdag ud for ubehagelige, – eller om man vil – behagelige Overraskelser, naar Gammel-øllet viste sig at være betydelig stærkere end beregnet.

Førend det nye Bryg blev hældt paa en Tønde, blev den

omhyggeligt rengjort indvendig ved Hjælp af en Halmvisk og varmt Vand. Naar Tønden var rengjort, blev der hældt en Spand rent Vand i, og ned i dette Vand blev der lagt et Stykke Jern, der var gjort glødende paa Ildstedet. Denne sidste Rengøringsproces ansaas for meget betydningsfuld, man mente, at Vandet kom til at koge i Tønden, og derved rensede den. Nogle Steder i Sognet brugte man at komme Malurt paa Tønden et Stykke Tid før Øllet blev hældt paa.

Bagning.

Der blev bagt regelmæssigt een Gang maanedligt, Dagen efter Brygningen. Fra gammel Tid foregik alt Arbejdet nede i Bagestuen, dog blev der ved Julebagningen og andre større Bagninger, f. Eks. forud for større Festligheder, ogsaa arbejdet i Bryggerset. I Vinterhalvaaret var der ved Bagningen altid fyret i den lille Bilæggerovn nede i Bagestuen, her begyndte Pigen at ælte Rugbrødsdejgen om Aftenen. Rugmelet blev hældt i en af de store Dejgtruge, »Dèj:nkister« og æltet med Hænderne. Nogle Steder brugte man at ælte Dejgen med kogende Vand, dette kaldte man »aa skòld-dèj:n« og det var da nødvendigt at ælte Dejgen med en Pind, i hvert Fald til at begynde med. Tilsidst blev Dejgen æltet sammen med en Surdejg, der var gemt fra den foregaaende Bagning og stod saa til Hævning Natten over. Den følgende Formiddag slog Pigen Brødene op, et Rugbrød, en »Gròw:kaa:g«, vejede ca. 20 Pund, det sidste Brød var næsten altid noget mindre end de andre, det var »æ Skraa:bkaa:g«.

Dejgen til Sigtebrød eller Franskbrød, »Fì:nkag'r«, blev først æltet Dagen efter. Man brugte Rugmel, tilsat en Smule Flormel og Sødmælk; naar Dejgen var æltet færdig, blev der æltet lidt Ølgær i, og den stod nu til

Hævning paa Bordet i et Par Timer. Saa blev den æltet op, der blev tilsat en Smule Hvedemel, og dernæst blev Dejgen formet til Brød. Hvis man var saa heldig at have »Rommjælk« i Huset eller kunde laane det hos en Nabo, blev Finkagerne penslet dermed, det skulde give en fin Skorpe.

»Hwèddekaa:g«, der nærmest var, hvad vi nu vilde kalde Julekage, blev æltet af Flormel med Fløde, Smør og Sukker; efter Tilsætning af Ølgær hævdede Dejgen ca. $\frac{1}{2}$ Time. Dernæst blev Dejgen slaaet ud og lagt sammen i tre Lag med Sukker, Mandler og Rosiner mellem Lagene.

Af Smaakager, »Skjæn'k-Kag'r«, som det hed, havde man Sirupskager og Butterdejskager, ved Julebagningen blev der bagt store Mængder af Nødder. Fremstillingen af disse Kager skal ikke omtales nærmere, det vides nemlig ikke, om man har bagt saadanne stort længere tilbage end i Aarene omkring 1900; Nødderne blev dog i hvert Fald bagt saa langt tilbage som 1880.

I Bageovnen blev Ilden tændt ved 5–6 Tiden, paa Grim-Nørgaard brugte man i denne Ovn kun Lyng, andre Steder brugte man ogsaa Tørv, der i saa Fald blev stablet omhyggeligt op derinde efter et særligt System, saa der var Trækkanaler mellem Tørvene. Naar Ovnens skønnedes at være varm nok, blev alle Gløder og al Aske raget ud med en Ovnrager, en »Raa:g«, se Fig. 16. Til sidst blev Ovnens fejlet omhyggeligt ren med en Kost, lavet af et Kasteskaft og den Rughalm, som man Dagen i Forvejen havde brugt til at strø Trappen med. Om Ovnens var passende varm, kunde man prøve ved at kaste en Tot Lyng derind, den skulde, hvis det var Tilfældet, bryde i Brand derinde. Man kunde dog ogsaa skønne over Ovnens Varme bare ved at se derind, det sædvanlige Mørke skulde ved passende Temperatur være afløst af et

ganske svagt Lysskær fra de ophedede Sten. Man sagde, at den sorte Mand var jaget ud af Ovnen.

Til at sætte Brødene ind i Ovnen anvendte man et Instrument, bestaaende af et langt Træskaft med en Træplade paa Enden, en »Skod:« eller »Skaad:«; Pigen bar de færdige Brød ned til Ovnen, Husmoderen stak dem ind i Ovnen, først Rugbrødene, der sattes direkte ned paa Bunden, »æ Aa:r aa æ Ow'n«, dernæst Finkagerne, der sommetider blev anbragt paa samme Maade, og tilsidst alt det øvrige, der var anbragt paa Plader. Paa det første Rugbrød, der blev sat ind, var der anbragt en Stump Tællelys, saa man kunde se til Arbejdet, det gjaldt nemlig om at faa Brødene anbragt nøjagtigt, saa Pladsen blev fuldt udnyttet. Naar hele Ovnen var fyldt, gjorde Husmoderen Korsets Tegn over Døraabningen, og derpaa blev Ovndøren lukket. Den Mængde Brød, der kunde rummes i Ovnen, blev kaldt en »Bèjt«.

Efter korte Tidsrum aabnede man Ovndøren og fjernede Smaakager og Hvedekager, senere Finkager. Finkagerne blev lagt til Afsvaling rundt om i Sengene, det øvrige stod til Afsvaling paa Bordet som nu. Rugbrødene stod i Ovnen en 4–6 Timer, de blev stillet til Afsvaling paa Bryggersbordet. Rugbrødene blev opbevaret paa Loftet, de laa paa et Par Brædder, der hang som en Gyng i et Par Reb ned fra to Hanebjælker. Ved Slutningen af Maaneden var de sidste Rugbrød ofte helt grønne af Mug, dette børstedes af og skal ikke have forandret Smagen, disse Rugbrøds Smag og Fasthed skal iøvrigt have været meget konstant, uafhængig af om det var nyt eller gammelt Brød.

Mælkeprodukter.

Straks efter Malkningen blev Mælken hældt op i Lerbåde og stillet ind i Mælkekammeret. Her stod mod Nord-

væggen en Mælkehylde, der nu opbevares i Thisted Museum. Der var en 8–10 Etager paa denne Hylde, paa hver Etage stod Mælken fra een Dag. Mælken stod ca. et Døgn for at sætte Fløde, »bær æ Flø:d fræm'«, som det hed i Thybomaalet, den blev skummet med en Metalske, Skummetmælken blev anvendt til Kalve og Grise.

Smørkernen var en af de sædvanlige, cylinderformede, den eksisterer endnu. Fløden blev altid syrnet med Kerne-mælk Aftenen før og sat paa lunkent Vandbad Natten over; naar man begyndte Kerningen skulde man straks bevæge Stangen meget hurtigt op og ned, senere, naar Smørret var begyndt at samle sig, skulde man køre langsommere. Hvor længe man skulde kerne, var meget varierende, Smørret var bedst, hvis det kom efter ca. $\frac{1}{2}$ Times Arbejde, det kunde ogsaa komme hurtigere, man mente det var, fordi der var syrnet for meget. Undertiden kunde der gaa en til to Timer, inden den hvislende Lyd fra Kernen fortalte, at Smørret var ved at samle sig. Naar Kerningen varede saa længe, kunde Pigen ikke alene holde ud til at trække Kernen, hun fik saa Hjælp af Karlen eller Drengen. Naar der var to om Arbejdet, blev der ofte sunget en »Kja:rwì:s«, en Vise som der desværre kun er overleveret enkelte Brudstykker af:

»Smør fræ Rajrup aa Smør fræ Tajrup,
Smør i mi Kja:r,
Smør fræ E'ttrup aa Smør fræ Gjè'ttrup,
Smør i mi Kja:r«.

Omkring 1895 fik man en lille fabriksfremstillet Smørkerne med Vinde. Den var betydelig nemmere at trække, her var der ikke Brug for mere end en Person, og den gamle »Kja:rwì:s« gik i Glemme. Da man var kommet nogle Aar ind i 1900-Tallet, holdt man forøvrigt helt op med at kerne Smør selv.

Smørklumpen fra Kernen blev i et stort Smørtrug, fremstillet af eet Stykke Træ, æltet sammen med lidt Salt. Smørret stod i dette Trug til den følgende Morgen, da blev det æltet paany og derefter fyldt i Lerkrukker. Kernemælken blev brugt til Kernemælksvælling, der var en staaende Ret, naar der blev kernet.

Oste blev fremstillet af Sødmælk, Løben købte man hos Købmanden. Der var dog Steder i Sognet, hvor man fremstillede den selv ved at give nyfødte Kalve Mælk, slagte dem og opsamle Maveindholdet. Til Presning af Ostene brugte man Osteforme, der var runde, fremstillet af Træ i eet Stykke, ca. 25 cm i Diameter og en 10 cm dybe. I Bunden var der Huller, der blev lagt et Klæde over disse og Ostemassen blev derpaa fyldt i Formen, Laaget blev lagt paa, og der blev lagt store Sten ovenpaa. Nogle Steder havde man Ostepresser, hvor Ostene blev presset med en Skrueanordning. Fremstillingen af Oste er ufuldstændig kendt, fra ca. 1890 blev hele Forbruget af Oste indkøbt.

Slagtning.

Som tidligere nævnt blev der kun slagtet een Gris aarligt, denne Slagtning fandt Sted omkring 10. December. Til dette Arbejde havde man altid Hjælp, fra Firserne var det altid Husmanden Kristian Jensen (Kræn Ettrup) i Gykkjær, der havde dette Job. Han havde i sin Ungdom faaet en nødtørfdig Undervisning i Slagterfaget, vistnok af en Husmand, der som han selv, havde Slagtning som Bierhverv. Han medbragte selv sine faa Redskaber: Slagtekniv, »Ste'k-knyw'«, Strygestaal, Skraber, Sav og en Pølsesprøjte. Paa Slagtedagen havde der været travlt i Bryggerset fra den tidlige Morgen, Grubekedlen skulde bringes i Kog og et stort omvendt Kar skulde ligge parat

midt i Bryggerset. Paa dette Kar blev Grisen lagt op, de to Forben og de to Bagben blev bundet sammen, dernæst blev et Reb f. Eks. fra Bagbenene lagt over Rebet mellem de to Forben, og ved Hjælp af dette Reb trak man Forben og Bagben sammen, saa Ryggen stod spændt som en Flitsbue. Mens en Hjælper holdt Grisen fast i Ørerne, skrabe de Slagteren Børsterne væk fra det Parti i Nakken, hvor Dødsstikket skulde føres. Dette Stik blev givet i to Tempi, først et dybt Snit tværs over Nakken, saa Flæsk og Muskler gabede, dernæst et lynhurtigt Stik ned i Halspulsåarerne, saa Blodet fossede ud, selvfølgelig til Akkompagnement af Grisens Smertenshyl. Blodet blev opfanget i en stor Gryde eller Balje, som Pigen rørte flittigt rundt i, alt imens hun slog koldt Vand i. Saa snart Grisen var død, blev den skoldet og skrabet, og dernæst lagt paa Ryggen i en Stige og bundet fast med Reb gennem Hasserne. Stigen med den fastbundne Gris blev saa rejst op mod en Væg, saa Grisen hang med Hovedet nedad. Den blev saa aabnet baade i Bugen og i Brystkassen og de indvendige Organer blev taget ud i en sammenhængende Blok og lagt i en Balje. Saa snart denne Blok var blevet skilt i sine forskellige Bestanddele, gik Pigen i Gang med at smelte Fedt og rense Tarme; Tarmene blev først krænget, dernæst skrubbet i Kalkvand med en Børste eller en Halmvisk.

Mens Slagteren parterede Grisekroppen, gik Husmoderen (eller Husbestyrerinden) og Pigen i Gang med at lave Pølser: Blodpølser, Medisterpølser, Hakkepølser og Lybskpølser. Til Blodpølser anvendtes de største af Tarmene; Blodet blev først siet, dernæst blandet med Rugmel, der blev tilsat Spækstykker, eventuelt Rosiner. Blandingen blev fyldt i Tarmene med en stor Træske, mens Tarmen blev »holdt op« enten af en Hjælper eller af en

særlig Anordning. De Klumper stivnet Blod, der blev skilt fra ved Siningen kaldtes »Størmblaad«, et Udtryk, der ogsaa blev anvendt om Blodansamlinger hos Mennesker, f. Eks. det Blod, der findes i Buler paa Hovedet eller i blaa Pletter efter Slag.

Til Hakkepølse anvendte man Lungerne og det daarligste af Kødet, Lybskpølse og Medisterpølse skal ikke omtales nærmere. Kødet til Pølserne blev malet i en »Kødmaskine«, denne Maskine har været i Brug i hvert Fald saa tidligt som 1885. Hvordan man tidligere bar sig ad med Findelingen af Kødet, vides ikke.

Grisehovedet blev som nu anvendt til Sylte, Smaakød blev anvendt til Suppe, der fortæredes paa selve Slagtedagen eller den nærmest følgende Dag. Alt det øvrigt blev saltet, noget røget. Flæskesteg, som vi kender det nu, vankede der aldrig. De indvendige Organer, Nyre, Lever blev fra gammel Tid solgt til Aggerboerne, der anvendte det til Madding, først omkring 1900 kom man til at anvende ogsaa disse Organer i Husholdningen. Slagteren fik nogle gode Stykker og et Par Pølser med sig hjem, det var en Del af hans Betaling.

Vi skal dernæst gaa over til at omtale Faareslagting. Der blev regelmæssigt slagtet 8 Faar aarligt, nemlig: Et Lam lige før Høst, Vædderen og en Bede i Begyndelsen af Oktober, to Faar i Slutningen af Oktober og to Faar i Slutningen af November, ved en af de sidste tre Slagtinger blev der desuden slagtet et Lam. Til Faareslagtingerne havde man ingen Hjælp, alt Arbejdet blev klareret af Kvinderne, Husbonden eller Karlen kunde allerhøjest række en hjælpende Haand, naar Faaret skulde bindes eller hejses op.

Faaret blev lagt paa venstre Side paa et omvendt Kar, alle fire Ben blev snøret sammen som fire Stokke, paral-

lelt med Kroppen. En Hjelper holdt i Faarets Hovede, Husmoderen stod med Front mod Faarets Nakke, med venstre Haand tog hun fat i Spiserør og Strube, »æ We:sen« lige under Hagen og holdt denne Haandfuld godt ud fra Halshvirvelsøjlen, mens hun med højre Haand stak Kniven igennem Faarets Hals og skar ind mod Halshvirvlerne. Ved denne Fremgangsmaade undgik man at faa overskaaret Spise- og Luftrør og at faa Blodet forurennet med Maveindhold. Efter at Skindet var gennemskaaret ved Benene og delvis løsnet, blev Faaret ved Reb gennem Haserne hejset op i en Stang mellem to Loftsbjælker, Bugvæggen blev aabnet og Indvoldene taget ud i en Balje, Brystkassen blev først aabnet senere.

Tællen blev smeltet i en Gryde og derefter hældt til Afkøling i store Lurfade, der først var vædet indvendig med Vand; Nyretællen blev smeltet for sig, den skulde anvendes til Pølser, bl. a. til en særlig Pølse, der blev kaldt for Kød-pølse, og som blev fremstillet af Blodkødet fra Halsen og Spækstykker fra Ryggen. Rullepølse blev som nu lavet af Slaget, de øvrige Pølser er som omtalt under Svineslagtning. Hovedet blev kløvet i to Dele, renset for Hjerne, Øjne o. s. v., og dernæst blev de to Halvdele, Benene og Pølserne bundet sammen med en Sime og kogt i Grubekedlen i ca. 1¹/₂ Time. Vandet fra denne Kogning blev senere anvendt til Svine- eller Hønsfoder.

Ligesom ved Grisen blev alt smaat Kød f. Eks. fra Benene, Halsen, Hovedet og Halen anvendt til Suppe, for alt dette havde man Betegnelsen »Omrask«, et Ord der ogsaa blev brugt om Smaakød hos Fjerkræ. Alt det øvrige Kød fra Grisen og Faaret blev saltet, man anvendte hertil et Par endnu eksisterende ovale Saltkar. Først blev Kødet gnedet med Salpeter og dernæst lagt ned i Saltkarret Lag for Lag, Ribbensstykkerne først,

dernæst »Fjerdinger« og tilsidst Benene; for hvert Lag blev der drysset Salt paa og allerøverst blev der lagt nogle knytnævestore Agersten. Efter 3 Dages Forløb blev der hældt Vand paa, Saltlagens Styrke prøvede man ved at lægge et Æg ned i Karret, gik det til Bunds, var Lagen for svag, og der maatte saa drysses mere Salt paa. For at spare paa Saltet, brugte man undertiden den gamle Lage igen, den skulde blot først »wældes òm'«, d. v. s. at den skulde koges, og hvad der kom op til Overfladen, skulde skummes af.

Efter tre Ugers Saltning blev en Del af Kødet hængt til Røgning i Skorstenen ligeledes i tre Uger. Først og fremmest gjaldt dette »Fjerdinger« af Faaret og af Grisen, men ogsaa en Del af det øvrige Kød og en Del af Pølserne, Rullepølse og Kød-pølse blev røget. Pølserne blev dog kun saltet i 8 Dage inden Røgningen.

Fjerkræ blev altid slagtet af Husmoderen selv, i Reglen paa den Maade, at hun holdt Dyrets Krop fast mellem Knæene, tog under Hovedet med venstre Haand og skar Halsen over med højre. Af Ænder og Gæs anvendte man sommetider Blodet, de blev da slagtet paa en anden Maade, nemlig ved, at man holdt Kroppen fast mellem venstre Albue og Brystet og holdt Dyrets Hoved fast inden i venstre Haand. Med venstre Haands Pegfinger fandt man frem til en Pulsaare lige bag ved Skallen, denne Pulsaare blev skaaret over med Knivspidsen og Blodet stod nu ud i en fin Straale, der blev opfanget i et Kar med lidt Vand. Den Pulsaare, der blev skaaret over, var meget lille, det varede derfor længe, inden Døden indtraadte. Det kunde ogsaa ske, at Dyrene, naar man havde lagt dem fra sig i den Tro, at de var døde, pludselig begyndte at røre paa sig igen. Denne Slagtemetode blev derfor allerede dengang af nogle anset for at være barbarisk.

At aflive et Dyr ved Slagtning hed i Thybomaalet »aa ste'k«, »Hwæm ska ste'k je Gris?«, eller »Hwis do barre wèl ste'k æ Fu'r, saa ka wi se'l law: de ant«. Naar Talen var om Fjerkræ, blev Ordet vist kun brugt om at slagte ved Nakkestik.

Høns blev altid skoldede inden Plukningen, og Fjerene blev næsten aldrig anvendt. Ænder og Gæs blev plukket tørre; hvis det drejede sig om et større Antal, maatte Karlen og Husbonden hjælpe til. Under dette Arbejde sad man ude i Bryggerset, Dyrene havde man paa Skødet; for ikke at grise Fjerene til med Blod var der en Stump Tøj eller et Stykke Papir om Hovedet. Svingfjerene i Vinger og Hale blev fjernet enkeltvis eller nogle faa Stykker ad Gangen, alt det øvrige blev plukket med fuld Haand. Naar der var taget, hvad der kunde tages paa denne Maade, sad der altid nogle enkelte spredte Fjer og Dun tilbage, som maatte fjernes med Neglene paa Tommel- og Pegefinger, dette kaldtes »aa nebber«. Til allersidst blev Dyrene svedet, dette foregik fra gammel Tid over en Ild af Rughalm, der blev lagt i »æ Raa:gste« lige uden for Bageovnen, senere anvendte man Ilden i Komfuret. Fjerene blev som nu anvendt i Dyner og Puder, Svingfjerene maatte dog først ribbes, de blev derfor ogsaa kaldt »Reb:fjød'r«, og de blev under Plukningen lagt i en Kurv for sig selv. Selve Ribningen foregik paa den simple Maade, at man tog fat i Skaftet med den ene Haand og rev Fanen af med den anden, i dette Arbejde deltog hele Gaardens Mandskab, og man sad omkring Bordet i Sovekammeret.

Straks efter Plukningen blev Ænder og Gæs hængt op ved Hovedet et Døgn for at Fedtet kunde synke ned. Selve Udtagningen af Indvoldene skal ikke omtales nærmere, den foregik paa samme Maade som i Dag. Fedtet

af Gæs og Ænder blev brugt til at smøre paa Brød, Smaakød, Lever, Kraase, Hjerter o. s. v. blev brugt til Suppe. Af Gaasen fremstillede man en særlig Pølse: Lungerne, »æ Lønd'r«, Leveren, Nyrenerne og Blodkød fra Snitstedet paa Halsen blev hakket og blandet med Gryn, som «Pølse-kind» brugte man Skindet af Gaasehalsen. Denne ejendommelige Pølse blev brugt i Kaalen.

Ænder og Høns blev slagtet af og til Aaret rundt ved mindre Festligheder, alt Kød blev da brugt til Suppe. Lige før Jul blev der slagtet en ca. 10 Ænder og lige saa mange Gæs, Ænderne blev solgt, af Gæssene blev en Del brugt til Suppe, det meste blev saltet. Stykkerne blev lagt ned i et lille aflangt Saltkar som tidligere beskrevet. Stegning af Fjerkræ brugtes aldrig, Mortensgaas var fuldstændig ukendt paa Grim-Nørgaard, og iøvrigt ogsaa paa andre Gaarde i Sognet.

Fortsættes.

ANNE SØE

og hendes slægt

Af TORSTEN BALLE

En af foregangsmændene i vort historiske samfund, redaktør M. Aaberg, skrev til årbog 1910 en god artikel om Anne Søe. Siden er hun omtalt af andre, f.eks. af N. Sodborg i en artikel om Vesløgård i årbog 1911 og af P. L. Hald i »Thisted Købstads Historie«, årbog 1924. Senere er der kommet flere oplysninger frem om hende og hendes pårørende. De vigtigste bringes i denne artikel.

I THISTED KIRKES HOVEDSKIB nærmest koret hænger der et meget stort og iøjnefaldende epitafium (mindetavle) med billeder af en kvinde og to mænd. Kvindeskikkelsen forestiller fru *Anne Søe*, kendt fra mange folkesagn, i midten står hendes første mand, *Søren Jacobsen Lugge*, rådmand i Thisted, og til venstre i forgrunden hendes anden mand, *Enevold Nielsen Berregaard*, borgmester i Thisted og ejer af Kølbygård og Vesløgård.

Et mindre epitafium af sandsten er opsat på østvæggen af det gravkapel, der er indrettet i den østlige ende af sideskibet for Anne Søe og Enevold Berregaard, der nu ligger i gravhvelvingen under kapellet, og for deres efterkommere.

Både det store epitafium og kapellet med det skønne smedejernsgitter vidner alene ved deres udstyr om, at disse mennesker må have haft en enestående stilling på

egnen. Ingen andre steder i Ty finder man noget tilsvarende minde om rigdom og magt.

Andre minder om dem, og især om Anne Søe, finder man i mundtlig overlevering. Om ingen anden tybo fortælles der så mange sagn om den eventyrlig rige frue på Kølbygård, der stod i pagt med hemmelige magter ¹⁾. De fleste af sagnene er ikke særlig originale. De fortælles også om andre rige kvinder, f.eks. om fru Ingeborg Skeel til Voergaard og om den rige frue på Vadskærgård, Kirsten Mikkelsdatter, der var tybo. Det er altså vandresagn, som folk fortæller, snart om en, snart om en anden, men altid om en stedlig person; her i Ty var der ikke andre, der kunne være hovedperson i den slags historier, end Anne Søe.

Det er værd at lægge mærke til, at man ikke har noget at fortælle om hendes mænd. Hendes sidste mand døde kun 5 år før hende, og de mange vidnesbyrd, man i arkiverne kan finde om hans virksomhed, synes at vise, at han var en fremragende, ualmindelig dygtig og foretagsom mand. Man får indtryk af, at det var ham, der samlede den store formue.

Men folkesagnene ved bedre. Fra gammel tid har man givet Anne Søe æren. Det var hende, der med sin klogskab, sit handelstalent, sin stærke vilje og sin sparsommelighed stod bagved. Mange mente dog, at det ikke var hele forklaringen. I en tid, hvor det gik tilbage for mange herremænd og andre store folk, var det uforståeligt, at der kunne samles så kolossale rigdomme. Vel ejede de to herregårde, somme tider flere, men de var ikke særlig store, bøndergodserne heller ikke, og intet sagn fortæller om bondeplagerier eller hårdhændet udnyttelse af bøndernes arbejdskraft. Ved handel kunne der tjenes penge; det vidste tyboerne fremfor nogen; men når en kvinde

kunne bunke så mange penge sammen, måtte der være en anden årsag. Det kunne ikke gå rigtigt til. Troen på, at kvinder, og for den sags skyld også mænd, kunne »hekse«, var almindelig dengang (og den er såmænd ikke helt uddød endnu). Allerede under den thistedske besættelsessag 1696–98 mumlede folk om, at Anne Søe kunne hekse. Mumleriet blev hindret i at komme rigtig frem i lyset af Enevold Berregaards faste hånd – eller var det hendes egen? – men det trivedes nok i krogene.

Eventyrlig rig blev hun. Ved skiftet efter hende 1736 blev hendes rørlige formue opgjort til over 175.000 rigsdaler, i vore penge adskillige millioner kroner! Uvilkårlig søger man også en forklaring, og ser man nøjere på skiftet, begynder man at forstå. De fleste af pengene, over 160.000 rdl., var lånt ud til herremænd og andre, og størsteparten af resten var ubetalte renter. Hun var altså, hvad vi nu ville kalde storfinancier, pengeudlåner i stor stil, ligesom storkapitalister i vore dage – eller var det hendes mand?

Penge giver renter, men det kan også give fortjeneste at overtage en pantsat gård og sælge den, hvis ejeren ikke betaler renter og afdrag, og kan man så af og til købe en gård billigt og sælge den ved gunstig lejlighed, skæpper det også i kassen. Sådan bar de sig ad. Regner man med, at de har haft et levebrød, der kunne give dem, hvad de behøvede, så de kunne arbejde med en eventuelt arvet kapital uden at bruge af den, er deres rigdom ikke så usandsynlig. Hun var nemlig 90 år, da hun døde, så hendes og hendes mænds medbragte kapitaler havde kunnet yngle i omtrent 60 år. Med en gennemsnitlig fortjeneste på 6 % p. a. af kapitalen, ville den i 60 år vokse til 32 gange begyndelseskapitalen. For at nå en slutkapital på 160.000 rdl. skulle man da kun have 5.000 rdl. 60 år før.

Det er en meget løs beregning, men den giver dog et begreb om, hvordan penge kan yngle. Spørgsmålet er så, hvor stor en kapital, de har haft til at begynde med. Desværre er det vist umuligt at påvise, men man kan så undersøge deres slægtsforhold for at se, om det er sandsynligt, at de har arvet mange penge. Samtidig vil en sådan undersøgelse fortælle noget om de samfundskredse, de stammede fra, hvad der er vigtigt for forståelsen af deres personlighed og deres karriere.

Anne Søes slægt

Bag alteret i Thisted kirke står en smuk ligsten af sort marmor, som Anne Søe lod lægge på sine bedsteforældres grave »NEST NORDEN OP TIL GUDS ALTER« 1717. Indskriften fortæller, at under denne sten hviler »POVEL JACOBSEN, FORDUM RAADMAND I THISTED, OG HUSTRU INGEBORG SØE, SOM VAR MADAME ANNE SØE HENDES FADER SAL. CHRISTEN SØE PAULIN, FORDUM RAADMAND UDI TISTED, HANS FORÆLDRE, UDI HVIS HUUS HUN I UNGDOMS AAR ER OPFØD«.

Christen Søe Paulin, kaldes ellers i kirkebogen *Christen Poulsen Søe*. Navnet Paulin, latinisering af Poulsen, betyder sikkert, at medlemmer af slægten havde studeret, måske også han selv.

Den ældste kirkebog for Thisted er desværre temmelig medtaget. Begyndelsen mangler, og af de første pjaltede blade er store stykker borte. Den begynder nu midt i en tilførsel fra juli 1649, og Anne Søes dåb kan derfor ikke findes, da hun er født 1646. Det kan derimod ses, at *Christen Poulsen Søe* fik en datter døbt 29. marts 1650. Barnets navn er borte, men man kan se, at moderen hed-

der *Justdatter*. Navnet på to faddere er bevaret. Den ene er Mikkel Sørensen (borgmester i Thisted), den anden Laurits Justsen (barnets morbror). 11. april 1652 døbtes *Christen Søes* og *Kirsten Justdatters* barn *Maren*. Faddere var: Peder Madsen (Rosenberg) Ridefoged, Niels Justsen og Peder Justsen, Mester Jacobs hustru (se side 54), Kirsten Thomasdatter (g.m. Laurits Justsen) og Else Hansdatter. En datter blev begravet 19. juni 1653.

Christen Poulsen Søe var tit fadder til børn af Thistedes fornemste borgere. Det viser, at han selv hørte til i dette samfundslag, og han blev da også rådmand ²⁾, en stilling, som kun blev betroet velhavende og ansete folk.

Den medtagne kirkebog har ikke noget om hans begravelse, men Kirsten Justdatter blev 8. maj 1659 gift med Morten Andersen, som også siden blev rådmand. Kirkebogens liste over begravede er nogenlunde fuldstændig for de nærmeste år før 1659, undtagen for oktober 1657, da ofrene fra kampen mod svenskerne ved Nabe blev begravet. Dele af et blad er her borte, så foruden de tolv mand, der er begravet fra 9. til 15. oktober, kan der have været flere faldne. En magistratserklæring 12. marts 1661 ³⁾, indsendt til regeringen, fortæller om kampen, at »vores arme Byfolk, een Part af Borgerskab, der blev slagne og formyrtt«. Christen Søe var måske mellem dem.

Det var nok først efter faderens død og moderens giftermål, at Anne Søe kom i huset hos faderens forældre, *Poul Jacobsen* og *Ingeborg Christensdatter Søe*.

Poul Jacobsen, blev begravet 2. nov. 1653 og kaldes da i kirkebogen rådmand ligesom på gravstenen. Ingeborg Søe døde først 1674. Måske stammer hun fra Thisted; den Christen Christensen Søe fra Thisted, der 7. juni 1611 blev indskrevet ved universitetet, kan være en bro-

der til hende ⁴). Hun var tit fadder i Thisted, og 1641 var hun sammen med folk af adel og præstestand fadder i Skjoldborg til præsten Poul Paaskes søn Christen.

Denne præst må have haft nogen tilknytning til rådmandsfamilien i Thisted, for da han 1643 atter fik en søn døbt, var Jacob Poulsen Thisted baccalaureus, fadder.

Jacob Poulsen Thisted blev student 1640 fra Viborg Latinskole, 1642 blev han baccalaureus (cand. phil.) ⁵), derefter magister og siden præst ved Vor Frue kirke i Ålborg. Med sin hustru Anna Beering havde han flere børn; en søn, *Christen Jacobsen Søe*, var nok opkaldt efter Christen Poulsen Søe. Denne Christen Jacobsen Søe, der også kaldes *Paulin*, skødede 1678 et stykke jord i Thisted bymark til Søren Jacobsen Lugge, Anne Søes første mand ⁶). Han kalder ham i skødet sin svoger, et ord, der på den tid blev brugt i en mere udvidet betydning end nu, og der står, at han har arvet denne jord efter sine salige forældre. Matriklen 1688 fortæller, at mag. Jacob Poulsens arvinger i Ålborg ejer jord i Thisted mark, så meget, at jorden blev ansat til 5 td. 4 skp. 1 fdk. 1 alb. hartkorn. Disse oplysninger viser, at mag. Jacob Poulsen må være broder til Christen Poulsen Søe, og hertil kommer, at andre af hans børn kaldes *Paulin*, fx. *Peder Paulin*, sognepræst i Næstved, og *Anders Paulin*, byfoged i Hjørring.

Værdien af den arvede jord i Thisted mark viser også, at Poul Jacobsen må have været velstående. Kun få af Thisted borgere ejer så megen jord. Hvis Christen Søe har arvet lige så meget, vil det sige, at faderen har haft mere jord end nogen anden borger i Thisted havde 1688.

Anne Søes moders slægt

Anne Søes moder, *Kirsten Justdatter*, tilhørte en af byens førende familier. I tingbogen for Thisted er der 1673 (fol. 27b) indført en række skøder fra arvinger efter hendes broder, Peder Justsen den yngre, og disse skøder giver en oversigt over familien.

Faderen, rådmand *Just Olufsen*, var død før 1653 ⁷⁾. Moderen, *Maren Nielsdatter*, blev begravet 19. jan. 1676, og blev vist, ligesom Ingeborg Søe, meget gammel. Hun overlevede alle sine sønner og to svigersønner.

Jens Olufsen og Marens Nielsdatter havde mange børn som alle boede i Thisted. De nævnes her, men i tilfældig rækkefølge, da man ikke kender deres alder.

1. *Niels Justsen* boede »på bjerget«. Han blev 8. dec. 1650 gift med *Kirsten Rasmusdatter*, datter af den stridbare byfoged Rasmus Pedersen Brock, død 1669, og hustru Maren Offersdatter, død 1665.

Niels Justsen døde allerede 1660 (begr. 16. jan.). Han efterlod sig to sønner, *Just Nielsen Gerade*, døbt 7. maj 1652, sognepræst på Jegind ⁸⁾, og *Christoffer Nielsen*, døbt 21. april 1654, byskriver i Thisted. Enken giftede sig igen 15. sept. 1661 med Peder Andersen, vistnok en noget tvivlsom person. Da stedsønnerne voksede op, kom det til stridigheder mellem dem og Peder Andersen. Han beskyldte dem for at have overfaldet ham, og det kom til en sag om arven efter deres fader ⁹⁾. Under besættelsessagen i Thisted 1696–98 gjorde han sig også uheldig bemærket ¹⁰⁾, og han blev dømt til at udstå kirkens disciplin ¹¹⁾. Måske har han derefter forladt byen, for efter den tid er han ikke fundet nævnt i kirkebogen.

2. *Laurits Justsen* var gift, vistnok før 1649, med *Kirsten Thomasdatter*. De skænkede 1659 en stor, høj sølvkande til Thisted kirke ¹²⁾. Den stod på tre løver og

havde bibelske billeder på siderne. Samme år døde han, og enken giftede sig 16. dec. 1660 med Jens Svendsen. Dette ægteskab varede ikke længe. Hun blev begravet 25. april 1664, og Jens Svendsen giftede sig igen, men de havde en søn, Laurits Jensen, som siden ejede Kornumgård i Brønderslev sogn ¹³), og som var halvbroder til Laurits Justsens datter *Kirsten Lauritsdatter*. Hun var født før 1649 og blev 3. okt. 1672 gift med *Christian Mortensen Lelius*, først amtskriver, senere borgmester i Thisted og ejer af S. Ullerupgård.

De havde to sønner, *Mourits Kønig Lelius* og *Morten Lelius*. Den første købte 1716 Nørre Ullerupgård af Enevold Berregaard, mens broderen fik Sønder Ullerupgård. Deres fader var søn af biskop Morten Madsen i Århus og broder til Anna Mortensdatter Lelius, der var gift med biskop, dr. Mourits Køninch el. Kønig i Ålborg. En datter af dette ægtepar blev gift med Anne Søes halvbroder (se side 58).

Ovennævnte Laurits Jensen i Kornumgård havde en søn, Christian Lelius, opkaldt efter Christian Mortensen Lelius, og en datter, som blev gift i Thisted 1725 med Claus Ermandiger, senere ejer af Vrejlevkloster.

3. *Peder Justsen*, borgmester i Thisted, var gift med *Else Henriksdatter*, datter af borgmester Henrik Jensen i Viborg ¹⁴). På hans tid var Thisted i tilbagegang, og borgerne så mere og mere skævt til den blomstrende skudehandel, som blev drevet fra vestkysten af Ty. Strandboerne hentede tømmer og andet i Norge og leverede til gengæld landbrugsprodukter fra Ty. Denne handel var til stor gavn for egnen, som havde overskud af korn og kvæg, men ingen skove. Storborgerne i Thisted ville gerne have denne handel i deres hænder og forsøgte flere gange at få udstedt forbud mod strandboernes handelsvirksom-

hed. Da Peder Justsen blev borgmester, ville han forbyde beboerne i Hansted og Klitmøller at handle på Norge ¹⁵), men de klagede 1665 til kongen over »denne unge og nye Borgmester«, som ville forhindre den ældgamle skik og brug, og året efter fik de tilladelse til at fortsætte. Efter en sag mod ham om toldsvig blev der stille om hans navn, og 1669 døde han (begr. 23. febr.). Else Henriksdatter giftede sig igen med hr. Christoffer, sognepræst i Gislum, hvor hun døde 1694 ¹⁴). Hun medbragte en søn af første ægteskab, *Henrik Pedersen*, som siden førte sag om sin arv.

4. *Peder Justsen den yngre* døde uden at efterlade sig livsarvinger.

5. *Maren Justdatter* blev 2. dec. 1654 gift med *Niels Jensen Oderøe*, hvis efternavn tyder på, at han stammer fra Norge. Han blev rådmand i Thisted og var en anset mand. De havde mange børn, men de fleste døde som små, og selv døde han 1672 (begr. 6. aug.)

En anden Maren Justdatter, begr. 22. aug. 1676, g. m. Peder Olufsen, begr. 16. aug. 1685.

6. *Kirsten Justdatter*, Anne Søes moder, blev som nævnt 1659 gift med *Morten Andersen*, rådmand i Thisted (begr. 30. jan. 1683). De havde fire sønner, halvbrødre til Anne Søe, men de to døde som små. En søn, *Christen Mortensen Søe*, efter gammel skik opkaldt efter moderens første mand, blev døbt 30. dec. 1659. Han blev 25. juli 1689 gift med *Maren Poulsdatter*, og de fik 1691 en datter, *Else Sophie*, som 1715 blev viet til Mikkel Andersen Lederthoug, sognepræst i Hundborg. Christen Mortensen Søe døde i Hundborg 1720, måske hos datteren, men blev begravet i Thisted hos sin hustru, der var død 1719.

Den anden søn, *Peder Mortensen Selle*, blev født 27.

dec. 1660 og døde 27. april 1720 på Ulstrup. Han var første gang gift med *Anne Christine König*, datter af biskop, dr. Mourits König og Anne Mortensdatter Lelius (se s. 56), anden gang 1698 med *Helvig Ingeborg Løvenkrone*, datter af Claus Beenfeldt, adlet Løvenkrone, og Helvig Brockenhuus. Peder Mortensen Selle købte 1709 Ulstrup, og efter hans død overlod hans datter *Anne Christine Selle* Ulstrup til sin søster, *Helvig Brockenhuus Selle*, der ægtede Peder Mads Jensen, købmand i Thisted, senere kammerråd og ejer af Ulstrup, og efter hans død byfogeden i Thisted, Jørgen Chr. Poulstrup.

En gravskrift over »Ædle og Velbiurdige sal. Peder Morthensøn, Herre til Ulstrup, Fordom Kongl. Maytts Cancelie-Assessor«, underskrevet af svogeren Enevold Berregaard, findes i landsdommer, ejer af Irup, C. H. Helverskovs håndskrevne samlinger. Landsdommerens datter var gift med en af Anne Søes sønner (s. 61).

Om Just-slægtens økonomiske stilling får man et begreb, når man ser i matr. 1688 for Thisted. Medlemmer af slægten ejede tilsammen ca. 20 td. hartkorn, måske mere.

Anne Søes første mand

Anne Søre blev 4. dec. 1670 viet til *Søren Jacobsen Lugge*, der var købmand og rådmand i Thisted. Om hans slægt ved man kun, at han havde en broder, *Ib Jacobsen Lugge*. I Thisted tingborg findes 16. febr. 1678 afskrevet et salgsbrev på en skudepart til Søren Jacobsen Lugge fra broderen, der underskriver: Ib Jacobsen Luge mppr. 1682, 8. okt. var »Hæderlig student Ib Jacobsen« fadder i Thisted, og han er vel den Iberus Jacobi, der 1667 blev student fra Ålborg og indskrevet ved universitetet. Han må da have været 18–20 år og være født ca. 1647–49. Brode-

ren Søren har næppe været meget ældre og altså heller ikke meget ældre end Anne Søe. Ib Jacobsen døde ugift og blev begravet 19. april 1688.

Muligvis er brødrene børnebørn af *Søren Nielsen Lugge*, sognepræst i Vang, der døde ca. 1618 ¹⁶), da Søren Jacobsen en enkelt gang kaldes Søren Nielsen Jacobsen. Hr. Søren's børn i Vang betalte 1619 forlovspenge af deres arv. Jørgen Sørensen Lugge (Georgius Severini Lugijs), der 1620 blev student fra Viborg skole, er sikkert søn af hr. Søren, hvis fader *Niels Lugge* var sognepræst i Nørhå 1564. Anders Nielsen Lugge, sognepræst i Sønderbjerg 1605–57 var en broder til Søren Lugge i Vang.

Tingbøgerne viser, at Søren Jacobsen Lugge drev en livlig handelsvirksomhed. 1678 blev han ejer af et skib, idet han udkøbte andre kreditorer, efter at skibets ejer, Jesper Christensen, var død, og dermed var der skabt grundlag for storhandel, import og eksport ¹⁷). Men kort tid efter døde han (begr. 6. aug. 1678).

Anne Søe sad nu som enke med en lille datter, *Ingeborg Catharine Lugge*, født ca. 1675 (kirkebogen defekt). To børn var døde som små: Ingeborg, f. 1671, død 1672, og Jacob, født og død 1677. Et par maaneder efter mandens død fødte hun en lille søn, der blev opkaldt efter faderen og fik navnet *Søren Sørensen Lugge* (fremst. 8. nov. 1678).

Hvordan hun var stillet økonomisk, ved vi ikke, men hun må have fået en god arvepart efter sin fader og vel-sagtens også efter bedsteforældrene, og hun og hendes mand har åbenbart forvaltet arven godt.

Anne Søe drev nemlig også handel. I skifter fra Thisted sker det, at der bliver fremlagt regninger fra hende på manufakturvarer, så det ser ud, som hun har haft sin private forretning.

Der skulle jo have været holdt skifte efter hendes mand, da han efterlod sig umyndige arvinger, og et sådant skifte ville have været meget interessant. Men det trak ud med skiftet, der skulle have været begyndt 30 dage efter dødsfaldet. En dag, vist 1. febr. 1679¹⁸⁾, sendte borgmester Morten Thomsen og rådmand Laurits Nielsen to mænd til Anne Søe og lod melde, at de næste mandag ville indfinde sig hos hende og holde skifte, men Anne Søe lod sige, at det ikke var hendes lejlighed endnu; hun skulle sende bud senere. Borgmesteren bad rådet beskikke vurderingsmænd til mandagen, for at de umyndige børns arv kunne fastsættes uden ophold og udflugter. Men det ser ud til, at der aldrig blev holdt skifte. Anne Søe ville formodentlig ikke have nogen til at stikke næsten i hendes økonomiske forhold.

Hvornår *Enevold Nielsen Berregaard* kommer ind i billedet, ved man ikke, men de ventede pænt sørgeåret ud, inden de blev gift »hjemme i huset« den 9. okt. 1679. Trængte hun til en beskytter, så havde hun fået det, for Enevold Nielsen var en mand af usædvanligt format.

Det kan se mærkeligt ud, at de allerede 1684, et halvt århundrede før de døde, lod det mægtige, kostbare epitafium ophænge i kirken. Men det kan tænkes, at epitafiet egentlig er et gravminde over Søren Jacobsen Lugge, blot beregnet på, at det senere også skulle være gravminde over dem. De har vel ikke dengang tænkt sig, at de skulle komme til at hvile som adelige godsejere i et fornemt gravkapel.

Anne Søes børn af første ægteskab

Datteren, *Ingeborg Catharina Lugge*, var et godt parti. Det var at vente, at der ville melde sig mange friere, og at moderen ville være kræsen. Det blev allerede i samtiden

fortalt, at sognepræsten i Thisted, mag. Oluf Bjørn, havde bejlet og fået en kurv, og at han derfor under besættelses-sagen søgte at ramme Anne Søe. En passende bejler meldte sig imidlertid, nemlig adelsmanden *Peder Reetz* til Lergrav, og brylluppet stod 12. dec. 1695. Men året efter døde han.

Ingeborg Lugge sad nu som enke til 1700, da hun blev gift med assessor Diderich Braës til Kokkedal. Enevold Berregaard havde dengang købt Todbøl, og der stod brylluppet. Det unge par boede på Todbøl, men næste år døde hun efter en barnefødsel og blev begravet 11. juni 1701. Sønnen *Peder Enevold Braës* blev døbt 23. aug. 1701. Anne Søe bar ham, og blandt fadderne var hendes søn Christian Berregaard, Morten Lelius og amtsforvalter Jens Hansen.

Anne Søes søn, *Søren Sørensen Lugge*, blev student 1699 fra Ålborg skole, 1704–06 var han i udlandet, og 1708 blev han magister. Han blev sognepræst i Holstebro og omtales som en god, ærlig mand, villig til at hjælpe de fattige ¹⁹).

1707 blev han i Thisted gift 1. gang med *Else Jensdatter*, datter af amtsforvalter Jens Hansen, 2. gang 1717 med *Helene Margrethe Helverskov*, datter af landsdommer C. H. Helverskov til Irup, 3. gang med *Anne Friis Basballe*, datter af borgmester Chr. Basballe i Århus. Han havde mange børn, men de fleste af dem døde vist som små. Ved sin død 17. marts 1730 efterlod han sig dog i hvert fald tre døtre og en søn, nemlig af første ægteskab *Anne Søe Lugge* og *Anne Cecilie Lugge*, og af tredje ægteskab *Helene Christiane Lugge* og *Enevold Berregaard Lugge* ²⁰). Sønnen blev siden ejer af Marsvinslund ²¹).

Anne Søs anden mand og deres børn

Enevold Nielsen Berregaard var født 1653 på Gjøl, søn af sognepræst *Niels Pedersen Bjerregaard* og *Mette Sørensdatter Bhie*, og døde 1731 på Kølbygård. Han var rådmand og borgmester i Thisted, ejer af Kølbygård og Vesløsgård. Han fik titel af justitsråd og blev 1726 optaget i adelsstanden. Han og Anne Søe fik to sønner, *Christian Berregaard*, døbt 30. okt. 1683 og *Frederik Berregaard*, døbt 8. sept. 1685.

En udførlig omtale af hans slægt og af hans og sønnernes liv og virksomhed vil her føre for vidt. Der findes en del litteratur om dem og dertil må der henvises ²²).

Tre personligheder:

Herremanden, rådmanden og fru

Om Enevold Niensens, Søren Jacobsens og Anne Søs udseende ved vi kun, hvad billederne fortæller. I Thisted har vi et billede af dem alle tre på det store epitafium, og to store malerier på museet, et af Enevold Nielsen og et af Anne Søe. De havde engang deres plads på Kølbygård.

Om de ligner, ved vi ikke, men dengang gjorde malerne i hvert fald ikke med vilje folk grimmere, end de var. Alligevel må billederne kaldes gode. De er velkomponerede, viser en fin teknik og en god sans for farve, og det er endda ikke det bedste, der kan siges om dem. Et portræts kunstneriske værdi afhænger af, om det giver os et indtryk af personligheden bag udseendet, og disse portrætter, eller rettere knæstykker, er netop meget levende og karakterfulde. En lille, trykt gengivelse i sort og hvidt kan ikke give nogen rigtig forestilling om billedernes indhold. Man må se dem og give sig god tid.

Museets store billeder af Enevold Nielsen og Anne Søe svarer ret nøje til epitafiebilledet. Vi vil derfor holde os til det, fordi vi der også ser Søren Jacobsen.

På dette billede er *Enevold Berregaard* den, der er lettest at bedømme, den mindst sammensatte karakter.

Sikker, veloplagt og sejrsvant står den brede, djærve skikkelse med en naturlig, næsten kongelig værdighed. Ikke en opkomling, men en dannet, rig og mægtig mand af god slægt. Det kraftige rødmossede ansigt stråler af energi og beslutsomhed, den høje, brede pande under parykken og øjnenes udtryk tyder på stor klogskab. Han kan blive vred, men han forløber sig ikke. Munden og øjnene vidner om sund skepsis, lune og sans for humor, og ansigtet er i det hele åbent og taltalende. En farlig modstander er han, men han er hverken uforsonlig eller hård og hadefuld.

Dette indtryk af ham svarer ikke helt til det, man har dannet sig ved at læse, hvad der er skrevet om ham, men når man fra billedet vender tilbage til bøger og arkivalier, opdager man, at man nu ser hans virksomhed i et nyt lys.

Han bliver omtalt som en barsk og hård, hensynsløs mand. Man har dog her sikkert dømt efter hans optræden i retten, hans indlæg i utallige retssager. Her går han unægtelig lige på og hårdt, men den tids sprogbrug i retten var i det hele taget meget aggressivt. Og han er langt fra at være en kværlant, tager heller ikke sin tilflugt til omsvøb og udflugter. Hans indlæg er skarpe og træffer modparten nøjagtig på de ømme steder, men de går lige til sagen. Og vel ser han på sin og konens bedste, men aldrig på uretmæssig måde, enten det nu var af klogskab, eller fordi han var en retfærdig mand.

Han træder gerne i skranken for andre. Hvis nogle af hans bønder blev trukket ind i en sag, og de kom i knibe, kunne det ske, at Enevold Nielsen selv mødte for retten. Og da var modparten ilde stedt. Det var naturligvis tit i hans egen interesse, at hans bønder ikke led uret, men på

den anden side mente man dengang, at det var herremændenes kristelige pligt at forsvare og hjælpe deres undergivne, og det mente Enevold Nielsen sikkert også.

Under besættelsessagen havde han hjulpet to syge søstre, fordi den ene havde tjent i hans hus. Han fortæller selv, at han følte sig forpligtet over for dem og tilbød faderen, at han ville sende dem til en læge i Viborg på sin egen bekostning. Faderen tog først ikke imod hans gode og venlige tilbud, men siden fortrød han det og gik igen til borgmester Enevold, der ikke bar nag, men hjalp ham med at få pigerne sendt til Ribe, hvor de blev helbredt. Enevold Nielsen skrev endda selv til lægen for at spørge, hvordan det gik.

Hans sunde, rolige omdømme og hans besindighed viste sig tit under besættelsessagen. Han holdt sig noget i baggrunden, og lod sin fjende, præsten, rende sig så mange staver i livet, at andre kunne fælde ham. Amtmand, biskop, amtsforvalter og andre høje personer lader sig narre, men ikke Enevold.

Søren Jacobsen er ikke køn. De fremstående kindben, den lave pande og den store, grove hånd giver ham et plumpt udseende, men vidner også om en vis driftighed og sej kraft. Han ser heller ikke særlig begavet ud, men det behøvede han vel heller ikke at være, når han var i kompagni med Anne Søe. Det første indtryk af ham er nærmest utiltalende, men jo længere man ser på ham, jo bedre synes man om ham. Han kunne godt se ud til at være en god, jævn og ærlig mand, en trofast og kærlig ægtemage. Men det er svært at blive helt klar over hans karakter.

Anne Søe er dog den mest gådefulde. Hun ser ud, som om hun bærer en maske, der skal dække over hendes tanker og følelser. De store, let lukkede øjne ser halvt til siden. Hun virker kølig og utilnærmelig.

Man føler, at man let kunne komme på talefod med Enevold Nielsen, måske også med Søren Jacobsen, hvis man kunne finde et emne, han kunne tale med om, men absolut ikke med Anne Søe.

»Meget smuk, viljestærk og energisk« er ord, der længe har været knyttet til Anne Søes person. Det er vanskeligt for os at afgøre, om traditionen har ret, eller det er en romantisk beundring for det ualmindelige, der har understyret hende så rigt.

Om hendes klogskab og energi ved vi ikke meget. Det var jo Enevold Nielsen, der handlede og talte og skrev. Det er Enevold, der fører de mange sager for retten med imponerende dygtighed. Om hun stod bagved, ved vi ikke. Når hun som på epitafiet i gravkapellet kaldes Anne Søe til Vesløsgård, er det måske kun et udslag af ridderlighed fra hans side.

Meget smuk er hun ikke på billedet. Måske havde hun været det og kunne måske være det endnu, når hun lod masken falde.

Var hun omtrent som andre behøvede hun ikke denne stive maske. Der må være noget, der skal skjules. Er hun kold og hård, eller er hun snarere en følsom, men stolt natur, der dækker sine sår med maskens skjold. Sår var der nok af. Faderen død, måske faldet for fjendens hånd. To små børn, en svigersøn og derefter datteren taget fra hende. Misundelige kællingers hadefulde forsøg på at få hende udråbt som heks og om muligt bragt på bålet. Ondsindet sladder, der løb landet rundt.

Vandresagn om rige kvinders forbindelse med djævelen er heftet til hende. De er så tåbelige, at de ikke er værd at nævne. Et sagn om, at hun skulle have tilvendt sig et stykke jord ved at tage noget muld med i skoene hjemmefra og sværge på, at hun stod på sin egen jord, er

også et vandresagn. Jorden kaldes »Trædejord«, men det betyder nok kun, at der havde været trætte (træde) om den, og det havde der været, før Anne Søe blev født.

Et sagn fortæller, at en af hendes sønner skulle have taget sig af dage på Kølbygård, fordi hun havde forskudt ham. Det kan ikke passe. Vi kender jo alle hendes sønner og deres skæbne.

Og sådan kan man pille det ene sagn i stykker efter det andet.

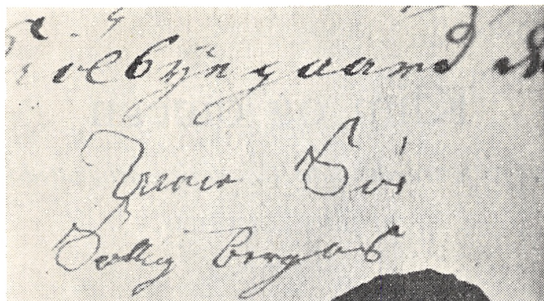
Hun skal have været godgørende. Men var hun det, har hun nok været det på den måde, at hun ikke har ladet den venstre hånd vide, hvad den højre gjorde. Der foreligger ikke noget skriftligt om det, før kort tid før hendes død. Ved en »fundats« skænkede hun rige gaver, især til fattige. Det hedder i gavebrevet, at hun og hendes gode salig mand havde besluttet at bortskænke en og anden kapital til gudelig brug, men at »min gode Sal. Mands hastig bortkommende Fraskillelse hindrede os i at forfatte noget skriftlig. . . .«. Hendes Enevold, hendes højre hånd, var altså død en hastig død, og nu måtte andre hjælpe hende.

Disse gaver og de meget forstandige bestemmelser, der blev knyttet til deres uddeling, kan nok tyde på, at hun virkelig har haft sind til at gøre godt, også før fundatsen blev oprettet.

Men ansigtet siger intet. I nogle familieoptegnelser, skrevet af en af hendes efterkommere, skovrider Frederik Villum Berregaard (1819–1892), hedder det om Anne Søe, at med hensyn til hende »findes så store modsigelser, at det er umuligt at udlede sandheden«. Det var måske det, hun ønskede.

Åndsfrisk var hun højt op i årene, som de fleste, der

bliver meget gamle. Endnu kort før hun 1736 døde på Kølbygård, 90 år gammel, kunne hun underskrive sig

*Anne Søe,
Sallig Bergos.*

Noter og henvisninger:

1) Årbog 1910 og 1911. 2) Gravsten over Poul Jacobcen. 3) Årbog 1924, s. 42. 4) Universitetsmatrikelen. 5) Sst. 6) Tingbog for Thisted 1678, fol. 8 b. 7) Reg. på folkeskat 1653. 8) Wibergs præstehist. Jegindø. 9) Tingbog for Hundborg herred 1673. 10) Anders Bæksted: Besættelsen i Thisted 1696-98, I, 71. 11) Sst. II, 303. 12) Danmarks kirker, Tisted amt, 1, 40. 13) Trap: Danmark, Hjørring amt, Brønderslev sogn. 14) Farstrups og Axelsens dagbøger v. Ign. Becker, s. 120. 15) Johan Hvidtfeldt: Skudehandelen. Jyske saml. 5, II, 44 f. 16) Ørum lens regnskaber 1619-20, sagesald. 17) Tingbog for Thisted 1678, fol. 35 b. 18) Tingbog for Thisted 1679, fol. 2. 19) Wibergs præstehistorie, Holstebro. 20) Extract af forsvunden gejstlig skifteprot. for Skodborg herred ved provst Kyndi, udg. af Erh. Quistgaard. 21) La Cour: Danske Gaarde, A, II, 309. 22) Årbog 1917 og Danmarks Adels Aarbog, slægten Berregaard.

Endvidere henvises til Anders Bæksted: Besættelsen i Tisted 1696-98.

Klim og omegn

fra længst forsvundne tider til omkring århundredskiftet

Af JENS ROLIGHED

Geologi.

PROFESSOR BØCKER har betegnet området ved Klim Bjerg som et af de bedst bevarede stykker natur i Nordeuropa, og en lille part af jorden er også for de sjældne planters skyld blevet freddet. Der er blomster som kegle-limurt med den lille røde blomst og de 30 ribber, den frynsede liden frøstjerne, den klæbrige klit-limurt, aksblomstret ærenpris, bakkenellike, månerude o.m.fl.

I geologisk henseende er det et meget interessant terræn, og i klitten er der købt et areal, hvorpå Århus Universitet vil opføre et geografisk marklaboratorium.

På det 31 meter høje Klim Bjerg, hvor der er udsigt til både hav og fjord, bliver man mindet om vort lands tilblivelse for årmillioner siden. Limstenen, der er en del af danskekalken, findes i særdeleshed nordøst for Lund Fjord og Bygholms Vejle. Man kan følge den fra Lild Strand og Bolbjerg mod sydøst over Thorup og Thorup Kløv, Klim og Klim Bjerg og videre til Aggersborg.

Lige nordøst for Klim kommer man til et område, hvor der ikke er ret langt ned til skrivekridtet med rester af de smådyr, der i sin tid i et indhav var med til at bygge grundvolden for Danmark. Sydvest for kridtområdet er jordlagene måske sænket og er blevet dækket af tertiære (yngre) jordlag. Ved Klim Bjerg er en del limsten dækket af moræne, hvor der har været kalk, som nu er opløst og blevet til stenet sand. Der findes også i limstenen de såkaldte »skorstene«, hvor kiseltsyre danner åbninger, og den nedløbende flyvesand omdannes og bliver leragtig.

Limstenslaget er hovedsagelig opbygget af små kalkstængler, bryozoa eller mosdyr. I hvert hul på stænglen har siddet et lille dyr. Det er dynger af disse stængler i datidshavet, der er blevet til limsten. Selv om disse kalklag ikke hører til jordens urtid eller oldtid som adskillige lag på Bornholm, så er limstenen og kridtet i Klim ikke fra i går, men må henregnes til at være dannet i jordens middelalder, kridtlagene er ca. 80 millioner år, og limstenslagene anslås til at være 70 millioner år gamle, så de er fra de ældste tider af hovedparten af landets tilblivelse.

Kridt- og kalklagene her hører til den del af landet, der flere gange har været sænket i bølgerne og atter er hævet op. Den sidste sænkning var i stenalderen. Øst for den bugtede og fligede Thykyst lå en mængde øer: Bolbjergøen, Hannæsøen, Vustøen, Thorupøerne, Klimøen osv. Men det urolige hav dannede samtidig med landhævningen dæmninger mellem øerne og gjorde det hele til et sammenhængende land.

Til jordens nyere tid regnes tertiær- og istiden, hvis sidste periode skal være afsluttet for ca. 15.000 år siden. Flere steder i Klim er der fundet rhombeporfyrer, der fortæller om hvilke sten isen i den fjerne fortid kan have ført hertil fra Norge. Ligeså er der flere steder på Klim marker fundet ravklumper fra tertiærtidens »skovøer«; ravet fandtes især i oldtiden, men skyller endnu i land ved Klim sogns kyster.

Oldtidsminder.

I Klim sogn er der fra den ældre stenalder fundet flere kerneøkser og andre groft tildannede økser samt flintskrabere, der ligesom fundene på Troldsting ved Bolbjerg fortæller om menneskers færdsel i den fjerne tid. Der er ikke fundet køkkenmødding i Klim; men det er der på Hannæs, der i den ældre stenalder til dels havde de samme naturforhold som Klim.

Fra den yngre stenalder er der i Klim fundet mange fint slebne økser både af dem, der er spidsnakket, og af dem, der er tyndnakket. Der er fundet flere flintpilespidser, harpuner og dolke, granitkøller og hamre, og i enkelte hjem kan man træffe hele samlinger af fine dolke fundne

i egnen. Efter sagn skal der have været en jættestue i Klim.

Fra bronzealderen er der ikke så mange spor i Klim sogn. Der nævnes kun et par gravhøje, der begge er forsvundne. Den ene har ligget øst for Klim mellem Fromsig Eng og Klim Rimme. Den anden hed Guldhøj og lå i Klim Odde ved Oddeled. Denne høj fra sidste del af den yngre bronzealder har haft en stensætning. Og ved grusarbejde på stedet blev i 1949 fundet to halsringe af bronze, den ene var hel, den anden kun halv; de riflede ringe er 19 cm i diameter og stammer nok fra en stensat grav. Findes på museet i Thisted. Der er fundet flere potteskår fra samme tid. At der i bronzealderen såvel som før har været landbrug, hvor man har haft heste, okser, svin og får, er meget sandsynligt, da der fra samme tid ved Troldsting er fundet levninger af svin, okser, får og heste, og i Vust er der i strandgrusaflejringer fundet knogler af hest og tamokser af de racer, der anvendtes i bronzealderen.

Ved anlæg af sportsplads ved Klim skole blev der i 1957 fundet en grav fra den yngre romerske jernalder, 400 e. Kr. Den var anlagt på flad mark, kun dækket af 0,20 m–0,25 m overjord. Graven, der var sat af og dækket med tynde limstensplader, havde en længde af 1,50–1,60 m, en bredde af 0,60–0,70 m og en dybde af ca. 0,20 m. Gravgodset, der viser, at den gravsatte var en kvinde, omfatter: tre små sølvnåle, 45 små ravperler, et tildannet stykke bronze, en benkam, en udsmykket tenvægt af ler og et lille udsmykket lerkar. Nær ved graven er fundet en grav mere og et andet lerkar, ligesom der er fundet skår af flere lerkar, der vidner om, at der har været en større samling fladmarksgrave. Gravfundet fortæller om den tid, da det var skik, at der skulle følge mad

med den døde i graven; tit stillede det så bekvemt an, at stegen samt en kniv var nær ved den dødes mund, og i umiddelbar nærhed deraf stillede et lille kar med drikelse. På sine steder holdtes der dødemåltid på selve graven, hvorved også den døde fik sin part; måske har det også været skik i Klim, i visse egne af landet holdt skikken sig til helt hen i det 4. århundrede e. Kr.

I egnen er der fundet flere lignende limstensgrave. Fx. er der ved vejarbejde fra Korsholm til Øslev, Kettrup sogn, i 1953 fundet 3 skeletter i 2 limstensgrave, hvor både gulv og overliggere var af limstensplader. De er fra ca. 100 år e. Kr. Og i den tyske besættelsestid blev en limstensgrav i Ellidsbøl i Vust afdækket.

Ved gravpladsen i Klim blev også fundet en af de omdrejende kværnsten, der kom i brug i yngre romersk jernalder og fortsætter ned igennem vikingetid og tidlig middelalder. Granitstenen er 38 cm i diameter og er 18 cm tyk, dens ene flade er jævn, men uden riller.

Stednavne.

Navnet Klim kommer nok af et kli med betydningen limsten. Fra gammel tid til i dag er der brudt limsten på Klim Bjerg. Af limstenen er der gennem mange år savet sten til bygningsbrug, i dag som før brændes den og anvendes til mørtel. Klim er blandt de bynavne, der kan regnes for de ældste, dem, der ender på *-um*, *-ing* og *-sted*. Og efter dette kan man skønne, at Klim har været landsby allerede i den yngre bronzealder.

I Klim sogn er der en mængde naturnavne, ligesom der også er navne med anden oprindelse. Der er Klim Kobakke, Klim Holme, Øster og Vester Klitgård, Nørre og Sønder Fårbæk; Fårbæk må have forbindelse med dyrenavnet får, der i Klim udtales foer, hvorimod fåresti ud-

tales få'sti. Fårbæk udtales fo:rbek, hvortil svarer skriveformen fra matriklen 1664 Foerbec. Fårbæk kan ikke, som nogle har hævdet, have forbindelse med udsagnsordet fare, idet der hertil skal svare en udtale få:r.

Imer, en gård ved Klim Bjerg, skrives 1542 Imer, 1664 Emmer, 1822 Imme.

Forleddet i »Napkjær« kommer sikkert af *nab*, spids. Skagens fiskere har kalde Grenens yderste spids »nabbe«, ligesom også byen Nabe ved Agger er blevet kaldt »æ Nab«; det er således tænkeligt, at Napkjær betyder spidsen eller fligen af Klim Kær. Grishauge (1610 Griishaffue) var sagtens oprindelig et hegnet sted, hvor svin har gået; det hedder sig fx., at Gandrup bys svin har gået i svinehave med hyrde. Kalhaw (Kalvehave vest for Grishauge) må have navn efter indhegnet sted til kalve. Også Bøshave, der i forrige århundrede skreves Byshave, må til oprindelse have et indhegnet areal i byen.

Navnet Stodhaw kunne godt have noget med heste at gøre. Stod (stutteri). Men de helt gamle udtaler ordet: *Stodhøw*. Det er da et navn, der minder om stad, ståd, »støtte«, måske fordi der på stedet har været rejst en hellig stolpe eller gudestøtte, hvorved man ofrede. En arabisk geograf har i en beskrivelse fortalt om mødet med nordiske vikinger i Rusland: Når de gik i land ved de russiske floder, var deres første handling at rejse en støtte og bringe guderne et takoffer for god rejsefærd. Og ordet stolpe (stulpas) er lånt til litauisk i betydningen »hedensk gudebillede«.

Til de fra landsbyen opdyrkede afsides egne hører Klim Terp, der altså er et yngre navn. I Jylland er Terp en almindelig sideform til Torp. Klim Terp skrives i 1610 Torp, men har i 1664 og senere den nuværende skriveform.

Historie og folkeminder.

Klim sogn er 4276 ha stort, deraf er 227 ha klitter og stenmarker. Store klitarealer er nu dækkede af plantager, ligesom enkelte partier er opdyrkede. Ane Bolette Imer har fortalt til folkemindesamleren Evald Tang Kristensen: »Her nord i klitterne har det i gammel tid været opdyrket, og der kan findes gamle agerfurer«. Mange kan huske, hvorledes de bueformede klitter gennem årene er flyttet mange meter mod øst. Denne sandflugt er begyndt senest i det 16. århundrede; årsagen til sandflugtens ødelæggelser er først og fremmest store geologiske begivenheder. Sandet blev skyllet i land og førtes med blæsten helt ind over frugtbare arealer. Måske har rydning af skove nogle steder medført, at sandflugten nåede videre frem.

Jens Olufsen, der var sognepræst i Thorup-Klim-Vust, indberetter om kaldet 1558 og 1571 og klager over, at alle tre sogne er meget fordærvede af sandflugt. Også Peder Madsen, der var provst, klagede i 1625 over sandflugtens ødelæggelse af sognene.

Ved den tid, der af præster indberettes om sandflugtens hærgning, fortælles i 1568, at der i Klim sogn var 26 gårde, 9 boelsteder og 25 gadehuse. Der nævnes, at der var intet frit bøndergods, 3 gårde ejedes af fru Ane Olufsdatter, Krapperup i Skåne, 1 gård af fru Ermgård, Henrik Gyldenstjerne til Ågård havde 3 gårde, fru Edel Hardenberg, Ørum slot i Thy, havde 1 gård, Oluf Mouritsen, Lerbæk i Vendsyssel og Boller i Skåne, havde 3 gårde, Holger Rosenkrantz til Boller ved Horsens havde 4 gårde, 4 gårde hørte til Øland kloster under kronen, og 7 gårde er uden betegnelse.

Det hedder i gamle talemåder, at folk fra Han herred ved armod og undertrykkelse har fået deres virksomme

frihedsånd underkuet, så det varede længe, inden der for dem skete fremskridt. G. Begtrup fortæller i sin beskrivelse af Han herred i 1812, at herredet er stedmoderligt behandlet både af naturen og af mennesker. Der er sandføgne jorder, hede, moser og kær. Selvejergodset er ikke udstykket, er mådelig dyrket og sandet. Man gøder til byg og har derpå 2 kærve rug og derpå havre. Der kunne rådes bod på de store forsømmelser ved udskiftning og ved hensigtsmæssig dyrkning af kærjorderne. Til eksempel på »Han herreds rå tilstand« tjener Klim by: 90 tdr. hartkorn, ikke udskiftet, men har været to gange opmålt til udskiftning. Arealet er: klitterne 2480 tdr. land, holmene 1620 tdr. land, østerkær 770 tdr. land, agerland 360 tdr., engene 720 tdr. land, altså af areal på 5590 tdr. fragår 4510 som ubrugelige og forsømte.

Omtrent på nævnte tidsrum var antallet af kreaturer på en almindelig bondegård 3–4 heste, 4–6 køer, 12–14 ungkreaturer og stude, 16–20 får og nogle få grise; nogle havde gæs, og husmænd kunne have 8–10 får.

Man blev ved at have mange får til lang tid efter århundredskiftet, og særlig i klitegne har fårene endnu stor betydning. Efter høsten mærkede hver sine får og lod dem gå løse. Når de ved Mikkelsdagstid blev klippede, gik de, der skulle leve, i hedebakkerne til ved juletid, så kom de ind om natten og ud om dagen, når jorden var bar. Man døjede i sin tid meget med en fåresyge, man kaldte »svæl«. Der samledes vædske under dyrenes hud på halsen og over bovenerne, så ulden faldt af. Sygdommen søgte man at fordrive ved at give fårene terpentintilfælde både indvendig og udvendig, og bagefter vaskede man dem med varm kærnemælk.

En tid gik man fra at klippe fårene om efteråret for kuldens skyld. Om foråret gik man i lag med klipningen,

når den værste travlhed i marken var overstået. Var det grimt vejr, kom fårene i hus bagefter. Først måtte de vaskes. I et kar kunne en halv snes får vaskes på 1½ time; i luden blev der bagefter vasket gammelt tøj. Den stride uld på fårets lår og hale kaldtes radeuld, og ulden, der faldt af, var vragstov.

Tit hjælp mand og kone hinanden med klipningen, et får klippedes på ca. 1½ time; tit beholdt dyret en dusk på ryggen som mærke. I klipningstiden kom tiggere og bad om en almis tov; som regel fik de en god håndfuld med.

I forrige århundrede havde man ikke mange grise. Det par stykker, man havde, stod om sommeren i tøjrl eller i indelukke. En so havde gerne klaptrær på. Efter høst blev de mærkede, og de blev ringede i trynen, så de fik lov at gå til fri felt. Omkring ved Kristi himmelfartsdag samledes opkøbte svin i flokke og blev drevet til Holsten, hvor de solgtes for godt køb, så omkostningerne ved driften kunne betales. Nogle få slagtede svin sendtes med skude til Norge. Flere gårdmænd i Klim har haft skuder til at sejle fra Jammerbugten til Sydnorge for samhandelens skyld, en handel, der har holdt sig til langt op i det 19. århundrede. Og ikke så få landmænd solgte deres varer til de af kystens beboere, der havde småskuder; de sejlede så til Norge med æg, smør, korn og kreaturer, og de medførte tilbage tømmer, tjære, salt og jernvarer.

Det var ikke let at sejle ud fra den kyst, hvor der ikke var nogen havn og ingen læ for stormen; men man vovede det alligevel. Større både blev ved tilbagekomsten liggende uden for revlerne; dér blev tømmeret kastet i vandet, for at strømmen kunne føre det mod land. Hvis vinden ikke var i rigtig retning, kunne det ske, at man måtte sejle fra kysten igen og blive ude i længere tid. Til

tider kunne man se 7–8 småskuder komme fra Norge, de var ikke større, end at de kunne sejle over revlerne ind til land, og så blev de af mange hjælpsomme kystboere trukket ind på strandbredden.

En del landmænd fra Klim handlede i sin tid med Hans Dige ved Thorup Strand. Hans skude sejlede til Norge med det, han opkøbte hos bønderne. Når kreaturerne skulle om bord på skuden, blev de først ført derud i både, og så kom der en slem omgang for dem, idet de fik rebet bundet om hornene, og saa blev de hejset op i skuden.

Flere huse i Klim har været meget primitivt indrettede, især huse i klitten. Endnu lever der mennesker, der er vokset op i et hus opført af digetørv klædt op med træ. Det var en stor ting, da der i hjemmet blev råd til at få opført et hus af de limsten, der savedes ud ved Klim Bjerg. Jordhuset blev derefter brugt til stald. Flere steder var der udhuse, hvor den ene sidemur var opført af digetørv eller jordtørv. En del huse var klinet op af ler mellem limsten og stolper. Sådanne huses vægge kunne have visse mangler. I et hjem prøvede en kone at pille i den revnede og hullede væg, fordi hun og hendes mand ønskede at købe gården. Men ved denne fingereren blev konen i hjemmet så irriteret, at hun svor på, at de to i hvert fald ikke skulle komme til at bo i den gård, hvor hun havde været rådende gennem de mange år.

Det var ikke altid let at skaffe brændsel i den træfattige egn. I et hjem i Klim Odde fyrede man bl.a. med tørrede »kokasser« samlet op i sække i Øsig. Man huggede også de stikkende havtjørn og anvendte dem til brændsel. I klitten gravedes »stiktørv«, hvor der var græs og siv, de lavedes omtrent i murstens størrelse. Med en rundbladet spade gravedes også de lange, tynde brænd-

tørv, hvori der var lyng eller andre hede- og klitvækster. Fulgte der forneden noget sand med dem, kunne de også tjene til andre formål, så var de gode at pudse gaffeltøj på; det ansås for bedre end at benytte brættet, hvorpå der var strøet aske og kridt. Tørv anvendtes også, når persejernet skulle varmes i ilden; efter opvarmningen lagdes persejernet ud på gulvet, og man hældte vand på håndtaget, så det kunne afsvales, inden man kunne tage ved det. Siden brugtes det at opvarme en bolt i ilden til at komme i strygejernet.

Adskillige steder i Klim er der tørvejord oven på blåler; flere har benyttet sig af dette, så man først har gravet tørv og derved har fået rigeligt med brændsel, så man kunne brænde de sten, man bagefter lavede af leret. Det er sket på Klimgården, ligesom der er brændt sten på Anders Røges teglværk og tre andre steder i Klim.

I almindelighed gravedes tørvene med tørvespade bænkevis, idet man havde en »rånkniv«, en langskaftet kniv, hvori bladet vendte vandret, den kunne man stikke langt ned i tørvejorden og skille den ene bæk fra den anden, og man kunne bruge den til at skære på tværs af bænken for at give tørvene den bredde, de skulle have. Med spaden toges så 4–5 tørv, der lagdes op på brinken, hvor en udtriller med en trillebør kørte dem hen på tørrepladsen. En arbejdsmand kunne på en arbejdstid fra kl. 5 morgen til kl. 5 aften grave 10.000 tørv.

Man brugte også at grave tørv ved hjælp af et »trækværk«. Det bestod af en ca. 1 1/2 m lang træspade. Den var lavet af to tynde, glatte fjæl på denne længde, den ene havde en tørvs længde og den anden en tørvs bredde; de blev slået sammen i en ret vinkel. Spaden kunne minde om en lang kasse, hvor man kun har bunden og den ene side. Forneden var den beslået med skarpslebte jern, og

foroven var der et vandret håndtag. Men med tørve-spaden fulgte også en stang med en kniv, der ved hjælp af et håndtag foroven kunne drejes rundt, så den forneden afskar og fastholdt et »tørvehoved«, der med spaden kunne hales op på brinken. I tørvehovedet kunne være ca. 15–20 tørv, der så med en »tørvekniv« af form som et kortskaftet skuffejern med tværpind til håndtag blev skåret i tørv.

På tørrepladsen blev tørvene efter en tids forløb rejst på enden, derefter skulle de skrues eller stakkes. Man brugte også at »rangle« dem eller »bænke« dem. Tørvene blev lagt i en lang række med et par tommers mellemrum side om side, derover lagdes igen et lag, ialt 5 lag, det var ikke højere, end man kunne skræve over dem, og man havde tal på tørvene ved at tælle de øverste. Rækken var et slags dige, der også er blevet kaldt »rongel«.

Blandt teglværkerne var der et vest for Klimgården. Leret gravedes om vinteren op af lergraven. Man arbejdede sig i dybden ved siden af vandet, som kun en balke holdt ude. Der var 3 mand om arbejdet, og den øverste havde et særligt ansvar (det var gerne Dreas Kjeldsen), han skulle give signal til arbejderen i bunden, når det ikke kunne gå at være der længere, fordi der var trængt så meget vand gennem balkens sprækker, at den snart ville give efter for vandpresset. Når Kjeldsens brøl lød, måtte man op i en fart.

Ved stenstrygningen skulle der stadig være æltet ler til brug, derfor var der to stenindhegnede pladser, der hver var ca. 25 m². I bunden af pladserne var der træ, hvorpå så leret med sand og vand æltedes. Æltningen foregik på den måde, at der sad en mand på en træforhøjning mellem to hjul, der blev trukket rundt af to heste i gangen uden om den indhegnede plads; det var så hjulene, der

æltede leret. En mand kørte med trillebør den æltede ler hen til manden, der strøg stenene. Med hænderne klaskede han leret ned i formen, hvori kunne være to sten; når formen var fuld, blev stenene strøget glatte med et strygebræt. De håndstrøgne sten trilledes hen i tørrehuset, hvor de liggende på fladsiden anbragtes på hylder, der var under tag, senere rejstes de på kant: de skulle »rankes«.

Når stenene skulle brændes, foregik det tit i en ovn, hvor der samtidig brændtes kalk, der så skulle være længst fra ilden. Stenene blev ikke brændt lige meget, nogle blev hårdbrændte, andre blev halvbrændte, eller de blev mellembrændte, og nogle kunne få forskellige kulører, så man kaldte dem flammesten. I regelen havde stenene en pæn gul farve, men de skifter udseende med årene, og huse, der er opført af dem, har nu en grå farve, hvis ikke de er kalkede. Der lavedes også ubrændte sten, rå sten, som i mange bygninger er anvendt til skille-mure.

Der var stor forskel på stenenes pris. Til et stuehus, der opførtes i 1872, kostede brændte mursten 6 kr. pr. tusinde, medens tusinde ubrændte sten kun kostede 3 kr. Omkring ved århundredskiftet kostede de tilpas brændte sten 20 kr. pr. tusinde, halvbrændte sten kostede 12 kr. pr. tusinde, og ubrændte sten kunne købes for 10 kr. pr. tusinde.

Ganske få år efter århundredskiftet nedlagtes teglværkerne. En tid så man lerhøje på markerne, hvor de havde været. Nu er både højene og tørve- og lergravene jævned med jorden og er blevet til marker. Og klimboer var med til at rejse et moderne teglværk ved Kvoldsbjerg i Lild sogn.

Klim er til tider nævnt som midtpunkt i Han herred og som brændpunkt for egnens liv og røre. Tit er der af-

holdt større møder, og før i tiden var Klim Snapsting*). Hvert år gav tinget anledning til afholdelse af storstilede festligheder med morskab af forskellig art for gamle såvel som unge. Disse festligheder erhvervede sig efterhånden sådan hævd, at de, længe efter at det egentlige ting ved tingstedets flytning havde tabt sig, fortsattes om end med uofficielt præg. Om dagen samledes mest ældre på pladsen, hvor nu Klim Alderdomshjem er, men om aftenen kom ungdommen til; der blev danset 3–4 steder i byen, og der smagtes også på den hjemmelavede brændevin.

Ægteskaber blev i de tider tit indgået inden for familiekredsen og sjældent mellem folk, der boede på hver sin side af by- eller sognegrænserne. Men i V. Han herred var Klim Snapsting årsag til, at folk fra forskellige byer blev gift, idet forbindelserne blev knyttet ved snapstingets festligheder.

I det 17. og 18. århundrede boede herredsfogden ofte i Klim. I 1785 havde herredsskriveren bopæl i Grishauge. Men »boligen skiftede med manden«. Man udpeger dog i dag den nu udstykkede gård matr. nr. 15 i Klim som »herredsfogedgården«. I mands minde blev den kaldt »Rasmus's gård«. Den har ligget nord for Løgsteds og Kasper Skovsteds. Bygningerne er nu væk, den sidste rest forsvandt, da hovedvej 11 flyttedes i 1954; men de ældre kender herredsfogedgårdens plads.

Ligeså udpegedes Stodhøw på Klim Odde som herredets rettersted. Det er sagtens som følge af nedarvede minder om tildragelser, som har fundet sted ved galgen, at mange endnu føler sig uhyggeligt til mode når de i mørke aftener og nætter færdes på Oddevejen forbi ste-

*) Se Jens Damsgård: Historisk Årbog for Thisted amt 1909 og Aug. F. Schmidt: Historisk Årbog for Thisted amt 1931.

det. Der går sagn om mødet med en hovedløs hest og andet spøgeri. Til tider har det, der har bragt uhygge, haft en naturlig årsag. I en gård ved siden af vejen kunne karlene ved tolvtiden om natten høre et barn græde, fordi det hed sig, at en pige havde dræbt sit barn og begravet det i en bås i hestestalden. Manden i gården og en nabomand besluttede så at våge en nat, og hen på tiden, da hestene ikke havde mere at æde, begyndte en ung plag at gnide mulen på en rude; derved fremkom en lyd, der kunne have lighed med et barns gråd.

Fra herredsfogedtiden i Klim kan nævnes, at der i fattigprotokollen for Tømmerby-Lild sogne i 1804 er nævnt, at der »til indtægt for Fattigkassen var indkommet fra Capitain og Herredsfoged J. C. Hansen i Kliim en Mulcht, som Peder Rotbøl var ved en Giæsteret i Thisted idømt at betale«. Hansen var herredsfoged til omkring 1826.

I 1787 var Friderich Henneberg herredsskriver og boede i Grishauge i Klim. Det år stod et bryllup i gården, idet herredsskriverens datter Sophie blev gift med skipper Jens Sand.

Herredsskriver Friderich Henneberg kom til egnen fra København omkring året 1780. Der gik sagn om, at han havde været kongelig fuldmægtig, og at han flere gange havde spist ved hove. Han boede først i Grishauge i Odde, men flyttede senere til Thorup Strand i den gård, hvor forhen strandfoged Holm boede. Tingstedet var derimod i en gård i Fjerritslev hos en mand, der hed Niels Vejby.

I folkemunde er mindet endnu bevaret om herredsskriveren, der var en høj, svær mand. Han var et sjældent retskaffent menneske, men tillige meget hidsig, og der fortælles, at når han følte, at en forurettede en anden,

da kunne han fare op og springe frem mod vedkommende, men da der i den tids stuer var lavt til loftet, løb han ofte hovedet mod bjælkerne og havde af den grund næsten altid et åbent sår i panden. Hans samtidige sagde om ham, at det var ham, de havde at takke for den ret, de fik, når de mødte til tings, for han skulle nok skaffe den ret, som havde ret, enten han så var høj eller lav.

Den beboelige og dyrkelige del af Klim sogn var sikkert i gamle dage indskrænket til det areal, der fra Klim Bjerg, markens højedrag og Kobakken strækker sig mod syd ud i den spids, der endnu som den gang kaldes Klim Odde. Den øvrige del, der ikke var dækket af sandflugt eller oversvømmet af Limfjorden, brugtes som fælles græsning for bymændenes kreaturer. De dyrkede dele indhegnedes med diger eller ris; men ud derigennem førte til eng og kærafdelinger og nabobyer veje, som var anlagte på sammenkørte volde.

Inger Marie Thorhauge, Klim, der som 94-årig døde 1955, har fortalt om forholdene i den svundne tid. Hendes mor havde med en trillebør været med til at køre grus til vejen fra Klim Odde til Gøttrup. Yderst på odde-spidsen var der et led, så vejen ind til de dyrkede marker kunne spærres af for de udenfor græssende kreaturer. Tidligt lå, hvor nu gården »Oddeled« ligger, en gård, som i ældre dokumenter benævnes »Gården ved leddet«. Denne gård kom til at tilhøre Inger Marie Thorhauges bedstefader Niels Madsens familie. Men det har en egen historie:

Gården ejedes fra midten af det 18. århundrede af sognepræst Jørgen Clementin i Kettrup-Gøttrup. Han bortforpagtede 1760 gården til Peder Jensen (Led). Peder Jensen interesserede sig for studeopdræt og virkede under gode kår, så han blev en velstående mand og blev selv-

ejer af gården. Efter hans død i 1785 begæredes skifte af enken og den umyndige Jens Pedersen Leds formynder Lars Nielsen, Odde. Skiftet foretoges af herredsskriver Friderich Henneberg fra Grishauge i sommeren 1785. Enken blev samme år gift med ungarl Svend Jørgensen. Hun døde 1808; året efter giftede Svend Jørgensen sig med Kirsten fra Havgård i Odde. Havgård har ligget lige ved vejsvinget nord for Johannes Breums ejendom. På stedet var i mange år nogle træer, der blev kaldt »Haven«.

Efter Svend Jørgensens første giftermål kom han i besiddelse af en formue, hvorved han bl.a. købte en del af N. Jørgensens gård og tidligere sædegård »Odde«. Denne herregård, matr. 35 Klim, havde tidligere tilhørt Inger Marie Thorhauges bedstefader Niels Madsen.

Niels Madsen opkøbte stude, der skulle til Holsten. Men ved handelen og tummelen med studene brækkede han et ben og måtte have en anden til at drive studene til Holsten; men denne mand blev væk med det beløb, han havde fået for studene, og da pengene efter statsbankerotten i 1813 dalede i værdi, måtte »Odde« stilles til auktion.

Efter benbruddet døde Niels Madsen, og ved auktionen i 1820 blev sagt: »Tænk på konen og på børnene!« Svend Jørgensen købte så gården, og samtidig flyttede Niels Madsens enke med børn til »Oddeled«, som gården ved den tid kaldtes. I de dage var forholdene således, at man i en gård i Thorup ikke kunne betale en karl sin løn. Karlen overtog så gården for sit tilgodehavende.

Den dyrkede inddigede mark havde gårdene gerne i en halv snes skifter. I kæret var det så blødt, at kreaturerne tit kom til at sidde fast. I klitten gik får og ungdreuer overalt, idet man var fælles om driften, så kunne en hyrde passe får og kreaturer fra flere gårde. Om natten

spørgsmål, fortalte han, at hans husbond havde givet ham den pind, han gik med i hånden, og sagt, at han skulle gå over til naboen og putte den ind ad en af ladehullerne; det ville nabomanden ikke have drengen til, men bad ham smide pinden ind i en hyldebusk henne i skellet. Det gjorde drengen. Men siden kom det til at vrimle med mus i og omkring busken.

Der var visse folk, man tog sig i vare for, fordi man troede, de kunne hekse og forgøre kreaturer. Når en mand, man kaldte Niels, havde været til stede, døde gæselingerne, eller kørerne holdt op med at give mælk. Man bestyrkedes også i, at det var Niels's skyld, når man sendte bud til den kloge Maren Håning i Himmerland, og hun fortalte, at de på den og den dag havde haft besøg af en mand, der havde ønsket ondt over besætningen, ham måtte de ikke lade komme inden for deres døre. Og Maren Håning vidste jo besked om alt. Da en mand ville over til hende for at søge råd, spurgte han sin kone, om han ikke skulle tage en ost med over til hende. »Nej«, svarede konen, »den regner sådan en gårdmandskone da ekj!« Men da manden kom over til Maren Håning, var hendes første ord: »Hvorfor tog du ett den wost med?«

Tjenestefolk blev tit i mange år i samme plads. I en gård i Klim tjente en karl i 17 år. Der må have været et godt forhold mellem ham og husbonden, for da han var med i krigen i 1864, sendte han bud til husbonden og spurgte, om de nok kunne klare sig i den vanskelige tid, for han fik så meget, at han havde rigeligt, så de kunne godt få lidt af ham. Da krigen sluttede, så kom han tilbage til pladsen. Efter sit giftermål gik han ud på dagleje og boede på Klim Rimme i et hus, der først i 1962 er forsvundet. I den nævnte gård var en tjenestepige i 40 år. Hendes madmoder havde tænkt at få godt af hende,

når hun blev gammel og afmægtig; men det kom til at gå helt anderledes, idet pigen døde, og hendes madmoder sagde: »Det havde a endda ekj tænkt, te hun sku først a' stejl!«

Når karlene i den gård i den tidlige morgen skulle op, var det gerne husbonden, der vækkede dem. Han kaldte først på forkarlen: »Kristian!« – »Ja, får, nu skal a kkomm!« Man sagde »får« til husbonden. Så kaldtes på »høwerdrengen« (hjorddrengen) og til sidst på en tredje af de slumrende, der hed Søren. Forkarlen stod først op, han skulle have længst tid til påklædningen, han brugte halsklæde og flere ekstra ting for at være fuldt påklædt; hjorddrengen kunne ligge lidt længere, han kunne snart ordne sin påklædning; men Søren kunne ligge længst, for han skulle kun have et par bukser på. Således blev alle færdige på én gang til at trine ud i gården, så »vor får« ikke skulle vente på nogen af dem.

For hjorddrengene kunne der tit være drøje tider, når de skulle rundt til dyrene på de mange marker. Men rimeligvis har de haft en lignende gylden tid på året som hjorddrengene i Vust: Når den sidste mand i høstens tid havde fået kornet ind, holdtes grandestævne i skolen, og det betød, at nu skulle hverken får, heste eller køer stå tøjret på marken eller i kæret, nu måtte de frit gå overalt. Det kunne til tider være vanskeligt nok at få fat på en hest, når den skulle i arbejde; men tog man så et havreneg under armen, gik det fint. Iøvrigt var både hyrderne og dyrene vel tilpas med friheden. Den gav hyrderne oplevelser, der var deres lyw (lyst). Og heste, der fik lov til at være ude om natten, kom tit i kåd galop over marker og ad veje.

For dem, der op mod århundredskiftet var henvist til at være daglejere, var daglønnen fx. i høbjærgningstiden

1 kr., og arbejdsdagen varede fra kl. 6 om morgenen til solnedgang. Om vinteren, når der tærskedes med plejl, var daglønne gerne en mark eller omkring ved 40 øre. Når daglejeren så kom hjem, tog han måske fat på at sno sime af halm for at øge daglønnen. Når han havde snoet 50 favne, kunne der tjenes 20 øre, idet simen toges med til høkeren, når der skulle hentes mel, sukker og salt.

Det var i den tid, fisk som torsk og knuder solgtes for 4–5 øre pundet; da der kom et par mænd til Klim og forlangte 9 øre for pundet, blev de spurgt: »Kan I få jer til det!« og de måtte vende om med deres fisk. Små grise kunne på torvet i Thisted koste 5 kr. pr. stk., så skete det endda, at de ikke kunne sælges, men kom mere magre tilbage.

Da Thisted-Fjerritslev Jernbane skulle anlægges, var der folk, der gerne ville tage del i arbejdet, der kunne nemlig tjenes omkring ved 2½ kr. om dagen. En mand gik daglig fra Klim til Vesløs og tilbage igen for at være med. Det var en meget lang vej til og fra arbejdspladsen, der blev ikke tid til megen søvn i døgnnet. Jernbanen medførte forøvrigt mange glædelige forandringer, skønt der var forhold, man i førstningen ikke var klar over. I Klim Kær skulle man af og til over banen til marken på den modsatte side. En mand ville en dag advare sin nabo: »Pas på, toget kommer!« Men naboen tog det med stor ro: »De kan knagmæ wal si mæ!«

Blandt de forandringer, jernbanen i 1904 medførte, var flytning af posthuset til Klim st. For mange år tilbage gik posten til Klim ud fra Fjerritslev, men kom så kun til enkelte steder, aviser og breve kom til skolerne, hvorfra så børnene tog dem med hjem. En tid var posthuset i Klim hos urmager Thomsen, der har radiotekniker Søren Christensen nu sin bolig. Efter nogle års forløb flyttedes

posthuset til den østlige del af byen hos fru lærer Bech, i huset bor nu portør Villum Pedersen.

Det var diligencen fra Fjerritslev til Thisted, der kom med postsagerne. Postføreren afleverede to tasker i Klim, to i Thorup og to i Vust, og fra hver af byerne fik han en taske med vestpå; brevene skulle stemples i Bjerget posthus, hvorfor der i den by var en halv times ophold.

Der kunne være 4 passagerer med diligencen; var der flere, der ville med, skulle der bivogn ud. Ved stationen i Fjerritslev var der en stang, hvor der blev hejset kurve op alt efter passagerernes antal: en kurv for hver bivogn, så kunne man i Vestergård, hvorfra befordringerne udgik, blive klar over, hvor mange bivogne der skulle ud; der kunne være tider, hvor der var 3 kurve; men omkring ved de store højtider kunne der være så mange passagerer, at det kunne være nødvendigt at leje befordringer fra andre gårde, så blev der et helt vognoptog.

De ældre i Klim husker endnu, hvorledes der med små stød blev truttet i hornet, når diligencen ankom til byen, så man kunne være klar over ankomsten. Diligencekusken var en mand med godt humør. Han kunne fortælle om, at en vintermorgen kunne være så kold, at hornet frøs, så tonerne blev inde i det, hvor meget han end blæste og umagede sig for at trutte. »Men«, påstod han, »da vi kom til Klim Kobakke, skjennet suelen, hurnet var tøet op, og så kom tovnerne!«

Kusken, der havde sin plads på bukken, havde et rum nær ved til mellemmader og forskellige andre ting. Han måtte ikke tage pakker med, men det skete alligevel i al hemmelighed, at han havde bud med helt fra Thisted til Fjerritslev eller Klim. Engang havde han i kassen et par høns med, hvoraf den ene var en kok. Hen på natten begyndte denne at gale. Postføreren sparkede på kassen,

men hanen galede videre. Det blev dog ikke taget særlig strengt af postføreren, den næste dag sagde han blot til kusken: »Hvad er det dog for en musik, du har i mellem-madskassen?«

Biskop Chr. Lodberg

Ved H. A. RIIS-OLESEN

EN LUN JUNISØNDAG I AAR afsløredes i Lodbjerg en mindesten over biskop Chr. Lodberg. Stenen var rejst af pastor emer. Ove Chr. Krarup og hans bror, landsretssagfører Krarup, begge København. De er direkte efterkommere af Thylands berømte søn. Pastor Krarup har desuden i en lang årrække været præst i Hvidbjerg-Ørum-Lodbjerg sogn. Ikke mindst derfor var et par hundrede interesserede fra fjern og nær strømmet til for at overvære højtideligheden. I dagens anledning var der trykt sange, og den 90 årige ungdommelige præst bød velkommen og indviede stenen. Højtideligheden afsluttedes med nogle hjertelige ord af landsretssagføreren.

Det vil her være naturligt at give et rids over biskoppens liv og gerning. Han er født i Lodbjerg i 1625. Egentlig hed han Christen Jensen, men tog senere sit bynavn som efternavn. Faderen, Jens Christensen, var en uformuende bonde. Da sønnen viste sig boglig begavet, kom han på Thisted latinskole, derfra til Viborg og siden til Roskilde, hvorfra han dimitteredes til akademiet i København. Allerede tidlig ytrede sig hos ham en overvejende lyst til at rejse udenlands. 3 gange gennemrejste han den mest kultiverede del af Europa, men skønt trange kår ofte bragte ham i forlegenhed, gennemførte han sit

forsæt med store personlige afsavn. Da det kneb allerhårdest meldte han sig rådsnart i den neapolitanske garde og oplevede her flere interessante eventyr.

Fra Italien drog han til Frankrig og deltog under general Conde's anførsel i belejringen af Arras. Efter sin hjemkomst disputerede han for magistergraden og holdt filosofiske forelæsninger for et stort antal tilhørere.

I 1663 blev han professor i historie ved Sorø Akademi, og året efter informator for prins Jørgen, der siden blev gift med dronning Anna i England. Frederik den Tredje skal have fundet stor fornøjelse i at høre Lodberg undervise prinsen og var ofte flere timer i værelset.

Allerede 1666 udnævntes Lodberg til provst og sognepræst i Roskilde, hvilket embede han dog måtte overlade til en vikar, da han selv rejste udenlands med prinsen som dennes confessionarius. Ved sin tilbagekomst i 1670 overleverede han prinsen to store folianter, hvori han havde optegnet alle mærkværdige hændelser på rejsen og næsten alt, hvad smukt og mindeværdigt, der var at se i Europa. De to folianter medbragte prins Jørgen til England. De er tilgængelige i dag og må have interesse for en videre kreds, fordi man igennem denne beretning får et godt indtryk af forholdene i det daværende Europa. Pastor Krarup har ladet en del af den interessante beretning trykke. Som slutning tillader jeg mig at gengive et par sider af dagbogen.

Chr. Lodberg tiltrådte derpå sit embede som provst i Roskilde, men vedblev at være confessionarius hos prinsen. 1671 ægtede han Johanne Ejlertz, datter af en rådmann i København. Ved brylluppet var prins Jørgen til stede. 10 år efter – i 1681 blev Lodberg biskop i Ribe – et embede han med stor dygtighed og nidkærhed forestod i 12 år. I dette tidsrum ordinerede han 121 præster og

indsatte 17 provster. De uordentlige præster fandt i ham en skarp tugtemester. Den lidt hårde fremgangsmåde var antagelig en levning fra hans krigerperiode. I hans embedstid blev det bevilget, at biskoppen i Ribe måtte nyde det såkaldte Cathedraticum: 1 sletdaler af hver kirke i stiftet, samt at Lunde og Outrup kirke skulle perpetueres til bispestolen. I 1690 fik Lodberg rang af justitsråd.

Men tidens overtro og tro på trolddom øvede en stor indflydelse på befolkningen, idet den i præsterne så en hjælp til at mane det onde bort. De svage præster – og måske økonomisk dårligt stillede – lod sig benytte til dette formål og forsøgte sig med »kunsten«. Dette tordnede biskop Lodberg imod, idet han med stor nidkærhed rejste stiftet rundt for at udrydde disse rester af overtro. Det var ikke få præster og menigheder, der måtte høre hans kraftige ord og domme i disse sager. En kvinde ved navn Anna Brunsvig kastede sig efter gudstjenesten i den nærliggende sø for at vise menigheden, at hun ikke var nogen troldkvinde, og da dette kom biskoppen for øre, sammenkaldte han menigheden til irrettesættelse, og kvinden fik for sin forargelse »udstå kirkens disciplin«, hvilket betød, at hun blev anbragt i gabestokken uden for kirken, så folk uantastet kunne håne hende, når de gik i kirke. Sognepræsten fik også sin del af formaningen, idet han fik underretning om at agte nøje på hendes onde kunster, og dersom hun ved ord eller gerning bestyrker det vanrygte, hvori hun er, så bør hun rømme sogn og herred.

I det hele taget tog biskop Lodberg sig meget af provster og præsters daglige vandel. Han siger om dette: Da nogle præster er kommen i ondt rygte for at lade sig bruge til at bedrage folk ved signen og anden slig forængelighed, såsom genvisen og indbildte råd mod forgø-

relse, så måtte provsterne alvorlig formane deres præster, at de afholder sig fra slig uskikkelighed. Præsterne må ej heller drikke dus med hinanden på borgerstuevis eller dutte hinanden i samkvem, at ordenen ej skal komme i foragt. Da der i synoden ofte forekommer indlæg i retten, fulde af stikpiller og streger, så må præsterne alvorlig påmindes om, at de fra slig forargelse sig entholde under tilbørlig straf. Provsterne må advare deres underhavende om, at de ikke må bruge uskikkelige lignelser til at forestille de enfoldige vor tros høje og ubegribelige mysterier; thi slige lignelser forårsager vrang forestillinger og siden afgudiske tanker hos simple personer, f. eks. skal en have lignet Treenigheden med en greb eller trefork. Biskop Lodberg formaner desuden præsterne til at have »gode og frimodige tanker om vor allernådigste arvekonge! Anledningen var udsendelsen af Kirkeritualet i 1685, som en præst stemplede som kætteri eller rationalisme.

Biskop Lodberg irettesatte visse præster, fordi de alt for ofte talte til degnen eller klokkeren under sangen og kalder det forargeligt. Desuden kommer det til orde gang på gang, at præsterne befatter sig med trolddomskunster og forfører kristne folk, der kommer langvejs fra. Det galskab må de lade fare, idet der fordem har været en præst i stiftet, der blev levende brændt for det samme. (Her sigtes til en præst i Lønne-Vesterhorne herred, som blev anklaget for at have forårsaget flere skibbrud. Man påviser endnu stedet, hvor han blev brændt).

Vi kender ikke meget til biskop Lodbergs forkyndervirksomhed, men den har sikkert været i den lærde tids ånd, påvirket af de mange indtryk, han har fået fra sine rejser og en samling om de nationale opgaver, som ikke mindst Karl-Gustavskrigen 1658–60 førte ind over os. Vi mistede jo ved den lejlighed Skåne, Halland og Ble-

kinge, og tiden derefter var en depressionsperiode, der kan sammenlignes med tiden efter 1864, hvor alle kræfter sattes ind for at rense luften for overtro og stivnede tankebaner.

Biskop Lodberg havde selv som frivillig deltaget i forsvaret af København, da svenskerne stormede de danske volde og befæstninger, og her viste han et mod og en snarrådighed, som vakte Frederik d. III's beundring.

Biskop Lodberg havde mange børn. Af hans sønner blev Jacob Lodberg biskop over Fyens stift.

Lodberg døde d. 12. juni 1693 – 67 år gl.

Uddrag af domprovst Christen Jensen Lodbergs rejsedagbog fra 1668

Ved OVE CHR. KRARUP

DEN 16. AUG. afbrød Hans Prinselig Højhed om aftenen tilforn. Vi er ankommen til Calais. Den sædvanlige søndagsgudstjeneste blev forrettet i logementet med prædiken og bøn. Vi forblev i huset den dag, undtagen at prinsen spadserede ud og spillede i boldhuset.

Den 17. aug. beså vi om morgenen Calais. Denne stad har været agtet i fordums tid som nøglen til Frankrig og derfor været efterstræbt af englændere og spaniere. Englænderne har haft den i 211 år indtil Henrik d. II's tid, da Duc de Guise tog den fra dronning Maria af England, hvilket gik dronningen så til hjerte, at hun ikke længe derefter døde og sagde, at dersom man ville anatomere hendes hjerte efter hendes død, skulle de finde Calais trykt deri.

Da den engelske garnison blev indskibet, spurgte en fransk kaptajn en gammel engelsk kaptajn i spottende tone: Når vil I komme igen, mine herrer. Hertil svarede englænderen: »Når eders synder bliver større end vores«.

Lodberg bruger sine øjne godt; alene den kendsgerning, at han ved at undersøge havneforholdene bliver klar over,

at en dybere havn kunne skabes og giver et praktisk udkast til at nå dette mål.

Vi får gennem denne dagbog en værdifuld beskrivelse af de forskellige egne de passerer igennem samt de bemærkelsesværdige bygninger de ser.

Ved ankomsten til Boulogne lægger Lodberg mærke til dens befæstning, hvilket kendetegner tiden. Han gør bemærkninger om uddybning af havnen og en bedre systematik over forsvarsforanstaltningerne. At det er ufredstid, fremgår af følgende:

»Den 19. aug. rejste vi til Abbeville. På vejen passerede vi forbi nogle bønder, som tærskede deres korn på marken, hvilket bønderne gjorde flere steder, og gravede kornet ned i jorden, så fremmede ikke let kunne finde det. Hvor soldaten kom, som bønderne længe har været plaget med, trækker de sig tilbage til kirkerne med deres bøsser. Soldaten finder intet i husene og kornet kan de ikke finde, fordi det er gravet ned«.

Således fortsætter dagbogen med at beskrive og vurdere. Lodberg er meget optaget af den måde, hvorpå de i Frankrig laver vandfontæner og giver en grundig beskrivelse heraf, bl. a. i Sct. Cloud, hvor kong Henry d. 4. blev stukket ned af en jakobinermunk. Ved beskrivelsen af Orleans får vi beretningen om Jeanne d'Arc og den skønne by.

I Tours beskriver Lodberg det skønne ur, som viser dage, uger, år og sol- og månetider. Dog havde det stået stille i 15 år, da ingen urmager kunne reparere det. Lodberg nævner her, at Tours sammen med Paris, Lyon og Orleans var de fire steder Henry d. 4. befalede, at der skulde holdes silkeorme.

Under den videre rejse beser han, hvorledes de fanger fisk i »kuler« – d.v.s. en slags hulrum, som fiskene svøm-

mer ind i, og det er lavet så kunstfærdigt, at de ikke kan finde ud igen. Langs bredden trak fiskerne selv deres både, idet hestene er dyre i Frankrig.

Men een ting kunne de ikke overbevise Lodberg om, og det var, at der kunne ske mirakler ved klostre eller kilder – dette går han stærkt imod.

I Angers blev prinsen og hele selskabet i lang tid – en smuk egn og by, som beskrives i detaljer. Prinsen skulle her erhverve sig større viden i fransk, desuden have lærere i ridning, fægtning og dansekunsten og få større færdighed i boldspil.

De tog ture i omegnen og besøgte her et jomfrukloster, Rongerét, som er for adelige damer. Her skriver Lodberg: »De fremmede indlades i en sal, hvor de kan sidde og tale med nonnerne alene, og dog siges det, at man endnu ikke har hørt eller mærket nogen uskikkelighed«.

Således fortsætter beretningerne om prins Jørgens og Lodbergs interessante rejse.

Sagn

fra Lodbjerg og Ørum sogne

fortalt af Kirstine Bjerg, født 1897 i Lodbjerg. Optaget på bånd 1956 af Niels Åge Nielsen og Torsten Balle. Optegnet af Torsten Balle.

Den gale tysker

De wa jèn', dæ wa èjer a Gammel Ørrom. Han wa e't just awwhòldt. Han wa nøj ho'r ìkh ed.

Han wa rømmed fræ Tyskland, å hans hækst håd svømmed mæ ham øw'er El'ben. Po dænd' mååd da redded han sæ òp i Danmark, å så kåm han jo he'l hæær-òp i Týkh, å så bløw han gywt mæ en dæ'tter fræ Wæjjstewig Kløster, å så fæk han Gammel Ørrom. Di kaldt ham è gall tysker.

Da wa alld trikh Ørrom-goor sammelt. Mi gammelmu'r gik dær po hòww-arrbed. Di hådd en pa daww, sø'en å' å tøl, di sku gjø arrbed i Ørrom. Men så en aw'ten, han håd wæt øwer i Willerop, så kam' hon mæ nu fle'r onng å gik fobìkh Gammel Ørrom, å de wa måån-skjèn. Å så so' di, è tysker han kam goonend ùkhd å è go'r å gik långs mæ è øøster-hùkhs, te han kom hæn te en ste'n, di plèjed å bennd è hòweder we. Dæx sak han lì ìkh è jow'r.

Dæ wa' en mand', dæ bowed ò'p i Ørrom-býkh. Han gik å pløwed po en mark, å de wa da we hòj'lys då'e, å han so', è tysker kam skriend liså stèll twæt øwer è mark å gik end' po Ørrom kjærrgor, å dæær hwòr han siin blòw begrawed, dææ sak han lii ne'r.

Da wa han altså e't dø'e, dængång' è mand' so' de.

Dæ wa' en kå'l. Han tjèn't i Gammel Ørrom. De æ e't ræt manne o'r siin. Han delte wæærels mæ en najjn kå'l. Så passe' red ed fle'r gånng åm è næt, te så wùunt di we' ed, dæ kom jèn end', å så sèjer di te ham: »Men hwans wa de?«. Så sprang jèn' a-d'em òp. Så stow' dæ en gammel mand' mæ skjèg' we è winder, å så sprang di hæn imuud ham, å så stow' han pluselig i den najjn hjørrn a è stòww. Å så foswand' han da te sist.

De men't di jo, dæ wa den gammel tysker, dæ gik ijèn.

Konen i højen

De wa hæær lii na'r hænn, we Skallebjèr're, we dæ-hæær trikh stuur hyww. Dæær bowed en mand'. Dæ wa altså sag'n åm', te dæ wa begrawed en skat i jèn a dæmm hyww, å han ga sæ te' å graw ùkhd i den øøstest hyw', å di men't øsse, han fand' en keest mæ gulld-pænnng, som han tow te sæ.

Mæn fræ dænd' då'e da gik hans kuun fræ' è fostand'. Hon blòw onndelig. Hon wild sejj ò'p i dænd' ùudgraw' neng i è hyw'. Dæær wild hon sejj è heel tikh å spennd, å sø'en wa hon i tikh o'r. Så kam hon te hende fostand ijèn, men i dænd' tikh, hon wa fower'red, da brand hon è stòww-hùkhs å'e, å dænd bøgged han òp, å de men't di, han ku gjør mæ dæmm gulld-pæng. De ku han fo rå'e tèl mæ de. Men da dæmm tikh o'r wa hænn, så blòw' hon dæn samm fonoftig mennesk, hon håd wæt faar.

At grave i høje bringer ulykke

Di sèj'er jo, te nå'r en graver i en hyw', så blywer en förfuldt a ulø'kker.

Dær war' en mand' øwer i Hèllebjèr'e i Ørrom i gammel daww. De æ wal en hunder o'r siin. Han ga sæ òsse te' å graw en hyw' ùkhd, dæ wa po è mark, men så døød hans hæjjst, å hans andt besæ'tneng bløw syg'. Så bløw han da klo'g po'e, te sö'en nøj de sku han hêlst læ wæær.

Varsler for død og begravelse

Dær gik en mand å pløwed po en mark; è hund' dænd' wa mæ ham, å så bløw è hund pluselig he'l tòssi, å dænd' sprang' ne'r te è wèj å stow' dæær å gýyd å gjoww en fofær'delig molø'r. Han ku e't fostå, hwa en gýyd aj', fu dæ wa e't en mennesk å sikh. Så let æ'ter, så kåm' en liså slo'køre hæn te ham å låå sæ ijèn.

Men så è då'e æ'ter, da gik han òsse po den samm mark å pløwed, å da wa è hund' òsse mæ ham. Å da kam' dæ altså en kuun dæær po è wèj', å dænd' flywer ne'r æ'ter hender å gýkhr å gjør akorå't dæm samm trè'kker som è då'e faar. Hon kåm' å mæld't ham, jèn wa dø'e.

— — —

Mi onkel han låå ò'p i en sænngkammer. Dæ wa sö'en en stuustòw endenfør mæ tonng møb'ler ìkh. Han kun sãm'ti hører, nå han låå, så slæb't di mæ møb'ler rondt åm'. Dæ wa sö'en en urow'. De wa jo warsel fo be-graw'els.

— — —

Ja dæ wa' en mand'. Han gik po è wèj' en aw'ten fræ Heegor å'e å òp imud Hèllebjèr'e, å så ku han pluselig e't komm længer. Dæ wa nøj, dæ hog ham te sii. Å så bløw han he'l skit tepas. Men da han så wa kommen ìkh è gro'b, å så han kom op ijèn, så war ed wèk.

De wa jo en liggskoor, han war ìkh.

Varsler for bygninger

Ja dæ wa jo òsse fleer, dæ so' sō'en en ild' po è mark, hwo dæ siin blòw bøgged en go'r hëller en hùkhs, dæær-iblandt Lòddbjërre skuul. Dænd' so' mi faaster, å di so' è ild' manne o'r faar o è mark, dæær hur è skuul blòw bøgged.

- - -

Dæ wa jo manne a dem gammel uud i Lòddbjërre, dæ håd sit Lòddbjërre fýkhr å e lýkhs fræ' en, manne o'r fa en blòw bøgged.

Mi gammel-få'r han stow' en aw'ten i è mark po en ba'k, å så so' han dæ-hæær trikhh glemt, å han ku e'kke fostå', hwa de war. Å så manne o'r æ'ter, da blòw è tòr'n bøgged. Så ku han fostå', hwa de war, han had sit.

- - -

Dæær hur Lòddbjërre fýkhr siin blòw bøgged, dæær, når di kam dæær fobikh mæ tøm'mer, dæmm dæ wa strååndfoweder, så war è hæjjst ald'ti he'l tooble, nå di ky dææ fobikh. Så ku di hwær'ken stýyr em hëller råå em. Di ho'pped å sprang' å gjow dæm tæl å reest è øorer òp. Di wa urole, hwæ' gång' di ky dææ fobikh, dæær hur è fýkhr siin blòw bøgged.

Varsel for brand

Ja òsse hwis en go'r brand', så ku di sìkh ed manne o'r faar.

Dæ wa' en go'r i Swennbòrre. Dænd' brand' we è tææskwærk. De slow ild', å så brand' è uddhùus.

Men de war he'l træddwe o'r faar. Da war dæ en naabomand', dæ kam goonend hjèm' fræ arrbed, å da han kommer en stø'k fræ'e, så so' han dænd' go'r dænd' stow i lýkhs lòww, å så rænd't han alld de han kunnd fòr å kom dærtèl. Å da han kåm næ'r dærtèl, så foswand' de heele wèk.

Å så kãm han hjèm' te hans kuun å wa he'l liggble'g. Så så hon te ham: »Men hwa i wærrden æ dæ we' ed mæ-d'æ, mand?«. — »Ja to Söörens go'r brand'«, såå han, »men så da æ kam næ'r tæl, da foswand' ed he'l wèk«, såå han så.

Varsel for stranding

Ja mi få'r han gik o è mark engång' som ong' mennesk, å han so', dæ stow' en skikhb dærùud, men de wa jo altså e't wèr'kelighed. Dæn foswand' ijèn. Men siin så strååndt è skikhb jo regtig, som han håd sit.

Angående skrivemåden bemærkes følgende:
' betyder stød som i land (land'), hav (haw').

Der er ikke gjort forskel på vestjysk stød foran p, t, k, som i malke (mal'k), hatte (ha't) og rigsdansk stød som i klog (klo'g), mand (mand').

è ligger mellem e og æ som i hjem (hjèm').

ò - - o og å som i kold (kòld').

ø - - ø og ö som i sølv (sø'l').

ö er en dyb ø-lyd som i søn (sön). Den kan være å-agtig.

En lyd, der er lang, skrives dobbelt, f.eks. i bøsse (bøøs), hjemme (hjèmm); aa betyder derfor langt a, ikke å. For at lette læsningen skrives ofte dobbelt medlyd efter kort selvlyd ligesom i skriftsproget.

Langt i, u, y findes i to former:

ii, uu, yy begynder højt og ender dybt som i lege (liig), hul (huul), købe (kyyb).

ii, ùu, ÿy begynder dybt og ender højt som i pige (pìig), pude (pùud), fryse (frÿys).

kh bruges om den lyd, der ofte følger efter i, u, y som i bi (bikh), hus (hùkhs), by (bÿkh). Den udtales (ligesom stødet) ikke altid ens. Den kan være blød, h-agtig, eller

hård, k-agtig; i, u, y foran kh ligner îi, ùu, òy og skrives ì, ù, ò.

Der skrives nd, ld for de j-agtige n- og l-lyde som i mand (mand'), kald (kald'), dog ikke altid foran t. ng-lyden som i sang skrives ng (sang') undtagen foran k. Blødt b, d, g, skrives b, d, g.

Udtalen er som bekendt ikke ens overalt i Ty, heller ikke i samme by. En enkelt person udtaler endog undertiden samme ord på forskellig måde.

Navne er udeladt.

OVERSÆTTELSE

Den gale tysker

Der var en, der var ejer af Gammel Ørum. Han var ikke just afholdt. Han var noget hård i det.

Han var rømmet fra Tyskland, og hans hest havde svømmet med ham over Elben. På den måde da reddede han sig op i Danmark, og så kom han jo helt herop i Ty, og så blev han gift med en datter fra Vestervig Kloster, og så fik han Gammel Ørum. De kaldte ham den gale tysker.

Da var alle tre Ørumgårde samlet. Min gammelmor gik der på hovarbejde. De havde et par dage, sådan af og til, de skulle gøre arbejde på Ørum. Men så en aften, hun havde været ovre i Villerup, så kom hun med nogle flere unge og gik forbi Gammel Ørum, og det var måneskin. Og så så de, tyskeren han kom gående ud af gården og gik langs østerhuset, til han kom til en sten, de plejede at binde hovederne ved. Der sank han lige i jorden.

Der var en mand, der boede oppe i Ørumby. Han gik

og pløjede på en mark, og det var da ved højlys dag, og han så, tyskeren kom skridende lige så stille tværs over marken og gik ind på Ørum kirkegård, og der hvor han siden blev begravet, der sank han lige ned.

Da var han altså ikke død, dengang manden så det.

Der var en karl. Han tjente i Gammel Ørum. Det er ikke ret mange år siden. Han delte værelse med en anden karl. Så passerede det flere gange om natten, at så vågnede de ved, at der kom en ind, og så siger de til ham: »Men hvad var det?«. Så sprang en af dem op. Så stod der en gammel mand med skæg ved vinduet, og så sprang de hen imod ham, og så stod han pludselig i det andet hjørne af stuen. Og så forsvandt han da til sidst.

Det mente de jo, der var den gamle tysker, der gik igen.

Konen i højen

De var her lige nord henne, ved Skallebjerg, ved de her tre store høje. Der boede en mand. Der var altså sagn om, at der var begravet en skat i en af de høje, og han gav sig til at grave ud i den østerste høj, og de mente også, han fandt en kiste med guldpenge, som han tog til sig.

Men fra den dag da gik hans kone fra forstanden. Hun blev underlig. Hun ville sidde oppe i den udgravning i højen. Der ville hun sidde hele tiden og spinde, og sådan var hun i ti år. Så kom hun til hendes forstand igen, men i den tid, hun var forvirret, da brændte hun stuehuset af, og det byggede han op, og det mente de, han kunne gøre med de guldpenge. Det kunne han få råd til med det. Men da de ti år var henne, så blev hun det samme fornuftige menneske, hun havde været før.

At grave i høje bringer ulykke

De siger jo, at når man graver i en høj, så bliver man forfulgt af ulykker.

Der var en mand ovre i Hellebjerg i Ørum i gamle dage. Det er vel et hundrede år siden. Han gav sig også til at grave en høj ud, der var på marken, men så døde hans heste, og hans anden besætning blev syg. Så blev han da klog på, at sådan noget, det skulle han helst lade være.

Varsler for død og begravelse

Der gik en mand og pløjede på en mark; hunden den var med ham, og så blev hunden pludselig helt tosset, og den sprang ned til vejen og stod der og gøede og gjorde en forfærdelig malør. Han kunne ikke forstå, hvad den gøede ad, for der var ikke et menneske at se. Så lidt efter, så kom den lige så slukøret hen til ham og lagde sig igen.

Men så dagen efter, da gik han også på den samme mark og pløjede, og da var hunden også med ham. Og da kom der altså en kone der på vejen, og den flyver ned efter hende og gøer og gør akkurat de samme træk (fagter) som dagen før. Hun kom og meldte ham, at en var død.

— — —

Min onkel han lå oppe i et sengekammer. Der var sådan en storstue indenfor med tunge møbler i. Han kunne somme tider høre, når han lå, at så slæbte de med møbler rundt om. Der var sådan en uro. Det var jo varsel for begravelse.

— — —

Ja der var en mand. Han gik på vejen en aften fra Hedegård af og op imod Hellebjerg, og så kunne han pludselig ikke komme længere. Der var noget, der huggede ham til side. Og så blev han helt skidt tilpas. Men

da han så var kommet i grøften, og så han kom op igen, så var det væk.

Det var jo en ligskare, han var i.

Varsler for bygninger

Ja der var jo også flere, der så sådan en ild på marken, hvor der siden blev bygget en gård eller et hus, deriblandt Lodbjerg skole. Den så min faster, og de så ilden mange år, før på marken, der hvor skolen blev bygget.

— — —

Der var jo mange af de gamle ude i Lodbjerg, der havde set Lodbjerg fyr og lyset fra det, mange år før det blev bygget.

Min gammelfar han stod en aften i marken på en bakke, og så så han de-her tre glimt, og han kunne ikke forstå, hvad det var. Og så mange år efter, da blev tårnet bygget. Så kunne han forstå, hvad det var, han havde set.

— — —

Der hvor Lodbjerg fyr siden blev bygget, der, når de kom der forbi med tømmer, de der var strandfogeder, så var hestene altid helt tåbelige, når de kørte der forbi. Så kunne de hverken styre dem eller råde (magte) dem. De hoppede og sprang og gjorde dem til og rejste ørerne op. De var urolige, hver gang de kørte der forbi, der hvor fyret siden blev bygget.

Varsel for brand

Ja også hvis en gård brændte, så kunne de se det mange år før.

Der var en gård i Svinborg. Den brændte ved tærskværket. Det slog ild, og så brændte udhusene.

Men det var helt tredive år før. Da var der en nabo-
mand, der kom gående hjem fra arbejde, og da han kom-

mer et stykke fra, så så han den gård den stod i lys lue, og så rendte han alt det han kunne for at komme dertil. Og da han kom nær dertil, så forsvandt det hele væk.

Og så kom han hjem til hans kone og var helt ligbleg. Så sagde hun til ham: »Men hvad er der ved det med dig, mand?« – »Ja to Sørenes gård brændte,« sagde han, »men så da jeg kom nær til, da forsvandt det helt væk,« sagde han så.

Varsel for stranding

Ja min far han gik på marken engang som ungt menneske, og han så, der stod et skib derude, men det var jo altså ikke virkelighed. Det forsvandt igen. Men siden så strandede skibet jo rigtigt, som han havde set.

Hovedgården Råstrup og dens ejere

Ved H. STØVRING-NIELSEN

Råstrup var oprindelig en udflytterby, en torp, i Hundborg sogn¹⁾. Man finder den tidligst nævnt i et dokument fra 1348 angående en skiftedeling af gods, der tilhørte slægten Glob i Thy. ²⁾ Globerne er således stedets ældste kendte ejere.

1. Anders Albertsen Skeel

PÅ NÆVNTE TORP skal adelsmanden Anders Albertsen Skeel i året 1537 have oprettet sædegården Råstrup ved sammenlægning af 4 bøndergårde. ³⁾

Slægten Skeel havde i forvejen fodfæste her på egnen, idet Anders Skeels fader, Albert Andersen Skeel til Hegnet og Jungetgård i Salling, i sit første ægteskab var gift med Else Jensdatter Frost fra Frøslevgård på Mors og i sit andet ægteskab med Abel Lauridsdatter Dan, hvis fader ejede Fadersbøl i Hundborg sogn, der gik i arv til sønnetatteren Abel Skeel, gift med Niels Lange, lensmand på Dueholm Kloster i mange år. Anders Skeel var barn af andet ægteskab. Han havde arvet Hegnet efter sin fader, der døde 1499, og efter en broders død i 1538 overtog han også Jungetgård. Hans egentlige hjemsted var naturligt nok fædrengården Hegnet, og han fik da også efter sin død omkr. 1550 sit hvilested i denne gårds

sognekirke, Tøndering, sammen med sine 2 hustruer, Karen Flemming og Bege Rosenkrantz.

Hvad var da grunden til, at Anders Skeel oprettede Råstrup? Svaret herpå er måske at finde i et brev fra 1535, hvori han for kongen og rigsrådet klager over, at nogle mænd i skipper Klements fejde har afbrændt hans gårde og røvet hans gods. ⁴⁾ Da han måtte bruge en rum tid til at lade opføre anselige bygninger på sin fædrengård, er det rimeligt, at han havde brug for et tilholdssted, hvor en anvendelig bolig lettere lod sig indrette. Det er derfor tænkeligt, at Anders Skeel en overgang har boet på Råstrup.

Man kan dog også tænke sig den mulighed, at Råstrup er oprettet af skattetekniske grunde. Adelenes rostjeneste ⁵⁾ fritog den for at yde tiende af sædegårdene og at svare skat af den jord, herremændene dyrkede for egen regning. Adelenes ugedagstjenere var også fritaget for at svare skat til kongen, dersom de tilhørte samme sogn som den sædegård, hvorpå de gjorde deres ugedagstjeneste. ⁶⁾ Det kunne derfor nok være til fordel for Anders Skeel at foretage en sådan sammenlægning. At lignende eksperimenter oftere blev gjort, vil vi senere komme ind på. Opfindsomheden med henblik på skattelempelse var også i gamle dage højt udviklet.

Anders Skeel var som nævnt knyttet til Thy ved sin moders slægt, men han blev også knyttet til denne landsdel på anden måde. Kong Hans havde 1494 pantsat Smerup gods på Thyholm ⁷⁾ og Amtoft gods på Hannæs ⁸⁾ til ridder Anders Friis til Haraldskjær. Den 25. november 1506 gav kongen Anders Skeel brev på, at han måtte indløse dette gods, når Anders Friis døde. Vi kender ikke Anders Friis' dødsår, men indløsningen må være sket omkring 1610.

Anders Skeels første hustru, Karen Flemming, var datter af Herman Jacobsen Flemming til Bavelse og Sophie Andersdatter Bjørn. Med hende havde han 6 børn, hvoraf det yngste døde som barn. De andre 5 vil blive omtalt senere, da de tog arv i Thy efter forældrene. Hans anden hustru, Bege Rosenkrantz, var datter af Erik Timmesen Rosenkrantz til Engelsholm og Margrethe Bosdatter Høg. Før ægteskabet med Skeel var hun gift med Erik Nielsen Lange, der 1519 faldt i krigen mod Sverige. Hun døde barnløs 1562. ⁹⁾

2. *Albert Andersen Skeel*

Anders Skeel havde flere år før sin død overladt Råstrup til sin ældste søn, Albert Andersen Skeel, der beholdt gården til 1565, da arven efter hans forældre blev delt. Fra 1541 til henimod 1560 skrives han ofte »til Råstrup«, hvilket nok kan tyde på, at han har beboet gården, i hvert fald for en tid, selv om han også ejede andre herregårde. 1541 fik han Hammelse i Vendsyssel ved mageskifte med kronen, og året efter fik han med sin hustru Fusingø i Ålum sogn, Viborg amt, som han ombyggede. Ved skiftedelingen mellem ham og hans søskende blev der forbeholdt ham erstatning, fordi han også havde opført bygningen på Råstrup.

Albert Skeel synes at have været en dygtig og velanskrevet mand, og der blev pålagt ham mange offentlige hverv, især i vurderingssager. 1539 skulle han sammen med 3 andre vurdere godset i Vendsyssel hos de bønder, der havde været på skipper Klements side. Han fik også forskellige len betroet: Irup 1537-40, Børglum Kloster 1540-57, Bøvling Slot 1558-61. Dertil kom så Smerup gods, som faderen havde haft i pant, og som han 1558 fik tilladelse til at indløse fra sine medarvinger. ¹⁰⁾

1559 afslog Albert Skeel at modtage ridderslaget af kong Frederik den Anden. Når han og andre adelsmænd indtog denne holdning, skal det skyldes, at »ridder« nu mere var en hoftitel end en krigerværdighed. Dertil kommer, at der netop ved den tid kan spores en tendens til adelens demonstration af dens uafhængighed af kongen.

1563 var Albert Skeel skibshøvding under chefen Peder Skram og førte orlogsskibet »Mercurius« i slaget under Øland den 11. september. Han blev siden tiltalt for mangel på konduite, men da han kunne holde sig til, at han havde fulgt chefens instruks, døde sagen hen. ¹¹⁾

Albert Skeel døde den 28. november 1568, og hans hustru Kirsten Sandberg døde den 8. februar 1572. Hun var datter af Christen Sandberg til Kvelstrup på Mols og Ane Sommer. De er begravet i Ålum Kirke.

*

I modsætning til Albert nævnes broderen Herman Andersen Skeel altid »til Jungetgård«, som han ombyggede, og som han antagelig ved en foreløbig arvedeling har fået overladt af faderen samtidig med, at Albert fik Råstrup.

Herman Skeel, der fra 1531 i flere år studerede i Wittenberg, var efter hjemkomsten sekretær i kancelliet og blev gentagne gange af kongen sendt til de tyske reformatorer, af hvem han var højt skattet. Han blev 1549 kgl. rentemester og 1552 landsdommer i Nørrejylland.

1542 blev han forlenet med Irup for 50 rinske gylden i årlig afgift. 1548 fik han Irup gård og gods i pant for 1000 daler. ¹²⁾ Som embedsmand på Irup oppebar han indtægter af en del præstegårde, hvis herlighed tilhørte Irup. ¹³⁾

Herman Skeel døde 3. december 1555. Han var gift med Kirsten Rud, datter af Knud Rud til Vedbygård på

Sjælland og Dorthe Bølle. Kirsten Rud var født 1521 og døde omkr. 1612. Hun havde med Skeel 2 børn, Albert og Dorthe, der senere arvede Råstrup. Med dem blev hun efter mandens død på Jungetgård, indtil hun 1563 giftede sig med Laurids Rostrup til Ristrup i Århus amt, hvor han døde 1588. De er begge begravet i Sabro Kirke, hvor »hans lig endnu var fuldkommen conserveret, da de kejserlige 1628 brugte kirken til kornmagasin, stillede hans lig op til væggen for at skyde til måls efter og ved denne lejlighed skød hans ben i stykker«. ¹⁴⁾

Kirsten Rud var en foretagsom og trættekær kvinde, der indviklede sig i mange retssager. Den 14. februar 1562 havde hendes første mands broder, Jacob Andersen Skeel, fået forleningsbrev på Skivehus. Den 4. juni samme år tilskrev kongen ham: »Vid, at vi ere komne udi forfaring, hvorledes at din broderhustru, fru Kirsten Rudsdatter, skal tiltage sig stor bestilling udi Skive len, så at hun så godt som for dig regerer lenet og bønderne. Da, efterdi fornævnte din broderhustru tilforn haver haft megen trætte med Iver Krabbe om vor og kronens ejendom der sammesteds, ville vi for slig lejlighed ikke længer unde dig at må beholde fornævnte Skivehus slot og len«. ¹⁵⁾

3. Herman Skeels børn

Den 24. juli 1565 holdt en kommission skifte efter Anders Albertsen Skeel og hans hustru, Karen Flemming, samt deres søn, Jacob, der døde den 7. juli samme år. ¹⁶⁾ Skiftet blev holdt på Hegnet, og det efterladte gods deltes således mellem deres børn og børnebørn:

- 1) Sophie Andersdatter Skeel (død 1602 som enke efter Johan Brockenhus til Lerbæk, der døde 1587) arvede gods i Dollerup, Sjørring sogn. ¹⁷⁾

2) Albert Andersen Skeel (død 1568, gift med Kirsten Sandberg, død 1572) arvede Hegnet samt noget strøgods. ¹⁸⁾

3) Margrethe Andersdatter Skeel (der 1565 var enke efter Jørgen Rostrup til Selleskovgård, farbroder til førnævnte Laurids Rostrup) arvede gods i Sjørring sogn. ¹⁹⁾

4) Herman Andersen Skeel var død 1555 (og hans enke, Kirsten Rud, var 1563 gift med Laurids Rostrup). Hans arvelod overgik derfor til hans børn, Albert og Dorthe, der arvede Råstrup og noget bøndergods i Årup, Snedsted sogn, samt part i Jungetgård. ²⁰⁾

Foruden de her nævnte 4 søskende var der 2 til:

5) Abel Andersdatter Skeel, der døde som lille barn.

6) Jacob Andersen Skeel, der var ugift. Han skal have haft del i Hegnet, hvortil han også skrev sig. Desuden havde han forskellige len, 1556–57 Vrejlev Kloster, 1557–62 Korsør, 1562 Skivehus, som blev taget fra ham på grund af Kirsten Ruds nævenyttighed. Som broderen Albert var han skibshovedsmand, først under Peder Skram og senere under Herluf Trolle. Som chef for orlogsskibet «Kind Gottes» deltog han den 7. juli 1565 i slaget ved Bornholm, hvor han satte livet til ²¹⁾

Af de nævnte arvinger er vi her især interesseret i Herman Skeels børn, Albert og Dorthe, da det var dem, der arvede Råstrup. Mens de var mindreårige, boede de sammen med moderen, Kirsten Rud, på Jungetgård, men efter at hun i 1563 giftede sig med Laurids Rostrup, tog hun sig ikke meget af dem. Hun synes i det hele taget ikke at have forvænnet dem med moderlig omsorg. Efter skiftet anlagde hendes svoger, Albert Skeel, på hendes børns vegne sag imod hende og Laurids Rostrup, der ved kongens retterting i Odense den 29. januar 1568 blev

dømt til at aflevere bohaver, løsøre, breve og klenodier, som de havde udtaget af Jungetgård og ført bort inden skiftet. ²²⁾

Da Herman Skeels børn nåede skels alder, deltes deres fælles arv således, at Albert fik Jungetgård, og Dorthe fik Råstrup. Albert beboede Jungetgård 1577 og kaldes da »unge Albert Skeel« til forskel fra farbroderen af samme navn. Det må vel antages, at Dorthe ved samme tid har haft fuld rådighed over Råstrup. Hun var da omkring 30 år gammel.

Albert Hermansen Skeel, der altså i sin ungdom var medejer af Råstrup, blev mest kendt ved sin triste skæbne. Han var født omkring 1550, studerede 1573 i Leipzig ²³⁾ og var efter sin hjemkomst hofjunker. ²⁴⁾ Hans heftige og stridbare sind blev hans ulykke. Ved pinsetid i året 1600, da han var til marked i Aalborg, dræbte han der i en duel adelsmanden Niels Juul til Kongstedlund. Ved et forlig mellem slægterne måtte han betale 2000 rigsdaler, som den dræbtes familie skænkede til et legat for disciple ved Viborg og Aalborg skoler. Dette legat består endnu. ²⁵⁾

Albert Skeel var gift med Ane Kaas, datter af rigsråd Bjørn Kaas til Starupgård og Christence Nielsdatter Rotfeldt. Med hende havde han 2 sønner, der døde som børn, samt 3 døtre: Ingeborg, der senere arvede Råstrup, Kirsten, der arvede Jungetgård, og Karen, der blev gift med en adelsmand ved navn Bendix Rantzau, hvis fader var lensmand på Møgeltønder i Sønderjylland. Denne Bendix Rantzau var en vidtløftig fyr, der førte fortræd og skade ind over familien Skeel, men især over sin svigerfader. Han købte 1608 gården Brandholm i Brande sogn, Vejle amt, af Hans Lange til Nørholm. Til dette foretagende forstrakte Albert Skeel ham med 14.000 daler. Ved en herredagsdom af 7. juni samme år blev Rantzau dømt til

at gøre Albert Skeel nøjagtig forsikring for pengene, hvilket han dog langt fra var i stand til. Tværtimod havde han derforuden gjort en gæld på omkring 13.000 daler, af hvilke han havde brugt 9000 på en rejse til Venedig. ²⁶⁾

I anledning af den ovennævnte gårdhandel havde Albert Skeel den 8. oktober 1608 en sag for landstinget i Viborg, hvor hans modpart, fogden Niels Jensen Varde, mødte for sin husbond, Hans Lange. Under sagens forløb blev Albert Skeel forbitret på sin modpart, mod hvem han udslyngede ordene: »Din skabhals, den første gang jeg møder dig på gaden, skal du få hug, så sandt jeg er en redelig Skeel.« Da Niels Jensen kom udenfor, stod Skeel og ventede på ham, trak sin kårde og stak efter ham. Niels Jensen blev ramt i hovedet og døde natten efter.

Albert Skeel førtes som fange til Skanderborg Slot. Den 25. januar 1609 blev dommen over ham afsagt i Horsens, hvor kongen og rådet dømte ham fra livet for krænkelser af tingfreden og drab, og den 27. januar blev han henrettet paa torvet i Horsens. ²⁷⁾

4. *Dorthe Hermansdatter Skeel.*

Som allerede nævnt deltes arven mellem Herman Skeels børn således, at Albert fik Jungetgård, og Dorthe fik Råstrup med tilliggende gods, der bestod af 3 gårde, 1 boel og 1 hus i Hundborg sogn samt 1 gård i Tvorup sogn. ²⁸⁾

Derforuden arvede hun følgende strøgods i Årup, Snedsted sogn: 6 gårde, 2 boel, 5 huse og Årup mølle. ²⁹⁾

Efter moderen, Kirsten Rud, arvede hun en del strøgods i Torslev og Tårs sogne i Vendsyssel. ³⁰⁾

Den 13. november 1593 fik »jomfru Dorette Skeel« stadfæstelsesbrev for livstid på kronens part af korntienden af Hundborg sogn. ³¹⁾

I året 1604 gav hun kvittering til fru Sophie Rostrup, der havde lånt hende en guldkæde. ³²⁾

Den 12. januar 1614 fik Dorthe kongens tilladelse til at sælge en hende tilhørende gård i Lille Fulle, Ning herred, da hun havde berettet, at hun havde købt sig et anseeligt stykke gods og derfor behøvede nogle rede penge. Kongen fandt, at hun havde anvendt pengene vel. ³³⁾

Jens Ibsen Skov, borgmester og studehandler i Nykøbing Mors, påførte 1615 Dorthe en retssag om 224 daler, som han krævede, idet han foregav, at han på en rejse havde lånt hendes foged pengene, for at fogden kunne indkøbe kvæg til hende. Jomfru Dorthe blev frifundet. ³⁴⁾

Dorthes foged på Råstrup var Rasmus Pedersen Brok, der blev begravet i Thisted den 8. juli 1669. Hans hustru, Maren Offersdatter, blev begravet i Thisted den 12. januar 1665. ³⁵⁾

Den 25. september 1623 fik Dorthe kongens tilladelse til at sælge 3 hende tilhørende gårde i Vendsyssel (se ovenfor), der lå langt fra hende og ubelejligt med at gøre ægt og arbejde til hendes gård, Råstrup, og for de indkomne penge købe 4 andre gårde i Thy, der lå mere belejligt for hendes gård. ³⁶⁾

Dorthe Skeel forblev ugift, og hun førte tilsyneladende en nogenlunde rolig og stille tilværelse på Råstrup. Hun havde dog også sit at slås med. Den 28. juni 1622 fik Palle Rodsteen kgl. befaling til, at han fra afdøde Albert Skeels brevkister og skrin, som han havde under forsegling på Jungetgård, skulle levere jomfru Dorthe Skeel de breve, der tilkom hende, så hun dermed kunne forsvare sig, da der påførtes hende store og vidtløftige trætter på hendes gods og ejendom. ³⁷⁾

Disse besværligheder var en overgang ved at tage modet fra hende, så hun havde størst lyst til at slippe af med

det hele. Otto Skeel til Hammelmose, der da var lensmand på Dueholm Kloster, fik den 8. oktober 1622 fra det kgl. kancelli et brev, hvori det hed: »Jomfru Dorrete Skeel til Råstrup har berettet, at hun ved arv og på anden måde er kommen i stor gæld og vidtløftighed, så hendes jordegods ikke kan forslå til forrentning af hendes gæld, hvorfor hun har begæret tilladelse til at sælge sit gods til betaling af gælden.« Otto Skeel skal derfor få rede på gældens størrelse, for at det kan skønnes, hvor meget af godset det kan tillades hende at sælge. ³⁸⁾

Dorthe Skeel beholdt dog Råstrup, hvor hun, langt op i firserne, døde 1629, »medens fjenden var her i landet. Hendes omstændigheder have i den sidste tid ikkun været mådelige.« ³⁹⁾

5. Ingeborg Albertsdatter Skeel.

Som nævnt efterlod Albert Hermansen Skeel og Ane Kaas sig 3 døtre, Karen, Kirsten og Ingeborg. For dem formede livet sig ikke særlig lyst. Faderens triste skæbne kastede en dyb skygge over deres tilværelse. Dertil kom, at to af dem fik højst uheldige ægtemænd.

Karens mand, Bendix Rantzau, gav ved sin bundløse gæld anledning til en lang række sagsanlæg. I tiden 1610–20 blev der i disse sager afsagt omkring en snes domme, hvorved også Karens søstre måtte bløde for svogerens let-sindighed, fordi de havde taget arv efter Karen, der døde 1610 i første barselseng, selv om det blev oplyst, at Rantzau, før arven deltes, havde »borttrøddit og forkommit« alt løsøre og boskab. Karens ægteskab med denne mand gav svære og langvarige dønninger i hendes slægt. Efter hendes død har Rantzau nok betragtet mulighederne som udtømte. Han gik til Ostindien, hvor han døde omkring 1616. I dette år døde også en af hans kreditorer, hvem

han skyldte 9000 daler, nemlig Hans Munk til Visselbjerg, der var gift med en søster til Rantzau, og som blev henrettet i København for utilbørligt forhold til 3 kvinder, der var søstre. ⁴⁰⁾

Kirsten Albertsdatter Skeel blev gift med Peder Bille til Lindved, søn af Ove Bille og Elisabeth Skram. De arvede Jungetgård efter hendes fader. Efter Kirstens død omkring 1634 solgte han gården. 1642 blev Peder Bille dømt for mened i giftsagen mod Niels Arenfeld til Ullestrupgård og landsforvist. Han skrives da »til Bubel« og levede endnu 1658. ⁴¹⁾

Peder Bille og Kirsten Skeel havde en datter, Anne, gift med Peder Harbou, der 1655 skrev sig til Røgildgård i Hjardemål.

Ingeborg Albertsdatter Skeel arvede Råstrup efter sin faster Dorte Skeel. Hun var først gift med Klaus Dyre til Linderumgård i Ugilt sogn i Vendsyssel, der var søn af Jens Klausen Dyre til Boller i Tårs sogn og hustru Karen Stygge. I dette ægteskab var der en datter, Anne Dyre, der blev gift med Folmer Urne, der med hende fik Linderumgård. Klaus Dyre døde 1610.

Den 9. oktober 1614 blev Ingeborg Skeel i Viborg gift med Palle Rodsteen til Lundsgård. Han var født den 26. september 1590 på Lengsholm i Lendum sogn i Vendsyssel som søn af Markor Jensen Rodsteen til Lengsholm, der i lang tid havde været i slægtens eje, og hustru Agathe Pallesdatter van Mehlen til Lundsgård i Revninge sogn på Fyn, som hendes slægt ligeledes havde ejet i flere led, og som Palle Rodsteen fik i arv efter hende.

Palle Rodsteen og Ingeborg Skeel overtog Råstrup i en hård tid. Thyland har aldrig været mere forarmet og ødelagt. Udsuget af stadig hårdere skattepålæg og nedtrampet af de to års besættelse af fjendtlige tropper, der

afsluttede vor deltagelse i 30-års krigen, lå landet i ruin. Bønderne kunne ikke mere betale skatterne. De forlod gårdene, tiggede og vagabonderede. Mange døde, og hele landsbyer var øde og forladte. Men kongen måtte have penge for at få riget nogenlunde på fode igen. Så gjorde han noget, han aldrig før havde gjort. Den 1. oktober 1629 udsendte han fra Frederiksborg forordning om en nye skat, til hvilken enhver adelsmand selv måtte ansætte sit bøndergods ved indsendelse af en jordebog til lensmanden. Disse jordebøger er bevaret, ⁴²⁾ og i dem har vi et mægtigt godt materiale til oplysning om, hvem der ejede bøndergodset. Vi skal her gengive jordebogen over Råstrups bønder:

*Palle Rodsteens fortegnelse over hans tjenere
i Ørum len, uden sognet.*

Snedsted sogn, Aarup by.

- 1 gård, Overgaard, Anders Nielsen, kan intet give.
- 2 gårde, Søren Christensen og Christen Svensk, kan intet give.
- 1 gård, Peder Nielsen, er øde, ingen folk udi.
- 1 gård, Klemend Jespersen, er nedbrøt, kan intet give.
- 1 gård, Christen Boedsen, kan intet give.
- 2 gårde, Dumme Boe Lauridsen og Christen Lauridsen, kan intet give.
- 1 gård, Boe Pedersen, er øde og nedbrøt, kan intet give.
- 1 gård, Jens Christensen, er øde og kan intet give.
- 1 gård, Anders Christensen, er nedbrøt og kan intet give.
- 1 gård, Jens Snedicher, er øde og kan intet give.
- 1 gård, Poul Christensen, kan intet give.
- 1 mølle, Orup Mølle, Peder Nielsen, kan give halv skat, 3 mark.
- 7 gadehuse, er øde.

Sønderhaa sogn, Knattrup.

- 1 gård, Kirsten Madsdatter, kan give halv skat, 3 mark.

Janderup sogn og by.

- 1 gård, Niels Christensen, kan give halv skat, 3 mark.
1 gård, Niels Munch, kan intet give.
1 gård, Jens Thøgersen, kan intet give.

Sjørring sogn, Sperring by.

- 1 gård, Christen Pedersen, er nedbrøt, kan intet give.
1 inderst, Knud Graver af et gadehus, halv skat, 1/2 ort.

Dollerup.

- 1 inderst, Laurids Jensen, kan give halv skat, 3 mark.
1 inderst, Ove Sonnesen, kan give den tredje part, 2 mark.

Stagstrup by.

- 1 gård, Peder Ibsen, er øde og kan intet give.
ialt 2 rd. 2 mark 12 skill.

Palle Roedsteen.

Manu propria
(med egen hånd)

Dette giver ialt 19 gårde, 3 inderst og 1 mølle. Dertil kommer så et par gårde i Hundborg sogn, der var skattefri, fordi de lå i samme sogn som hovedgården.

I den kongelige forordning om skatteansættelsen var det en udtrykkelig befaling, at skatten skulle ansættes i forhold til den landgilde, bønderne svarede til ejeren. Dersom dette påbud er overholdt, har Palle Rodsteen ikke spundet guld af sit gods på den tid.

Men lidt efter lidt blev tilstanden bedre. Der kom nye

fæstere på de øde gårde, der igen gav afgrøde, så ejeren kunne få landgilde og kongen skat. Og Palle Rodsteen blev en holden mand.

Uden at være blandt de adelsmænd, der kom frem i første række, fik Palle Rodsteen mange offentlige hverv betroet, især i adelige skifte- og værgemålssager. 1640 blev han beskikket til at sidde i landsdommerens sted på Fyn i de sager, hvori landsdommeren var interesseret, men »da Palle Rodsteen mere holder hus i Jylland end i Fyn«, blev en anden sat i hans sted.⁴³⁾ I sine unge år var han dog stærkest knyttet til Fyn, og så sent som i 1640 fik han efter ansøgning bevilling til at indrette sin begravelsesplads i kirken i Kerteminde, i hvilken by en af hans døtre boede.⁴⁴⁾ Alligevel fik han sin grav i Jylland.

Palle Rodsteen og Ingeborg Skeel havde 10 børn, hvoraf 8 overlevede forældrene og tog arv efter dem. Og de efterlod sig efter omstændighederne en ganske pæn arv i jordegods, hvilket taler for, at de har været forstandige og dygtige mennesker.

Lundsgård på Fyn, som var Palle Rodsteens mødre-arv, gik i arv til sønnen, Markor Rodsteen, der ligeledes efter faderen fik Hørbylund i Vendsyssel, som Palle Rodsteen havde købt, og hvortil han skrev sig allerede 1621.

Vingegård i Vinge sogn købte Palle Rodsteen 1637. Den arvedes af datteren, Edel Rodsteen, gift med Claus Dyre. Deres søn, Palle Dyre, blev gift med den kendte Marie Grubbe fra Tjele.

Brandbjerg i Kollerup sogn, Vejle amt, overtog Palle Rodsteen 1640 ved indførsel efter svogeren, Peder Bille. På denne gård døde han den 11. november 1643 og blev begravet i Vejle den 2. december. Hans døtre, Ingeborg og Sidsel, arvede Brandbjerg.

Dragsgård i Bælum sogn, Aalborg amt, ejede Palle

Rodsteen fra 1630. Den gik i arv til datteren, Ingeborg, og var længe efter i slægtens eje. Vorgård i samme sogn fik Ingeborg Skeel efter Palle Rodsteens død, dels ved arv, dels ved køb. Den havde i længere tid tilhørt hendes moders slægt og gik i arv til sønnen, Markor Rodsteen. På denne gård døde Ingeborg Skeel under et besøg den 27. februar 1655. Hun blev begravet i Aalborg.

Hertil kommer så Råstrup, som Ingeborg Skeel og hendes mand ejede i 25 år, hvorefter den gik i arv til deres 2 døtre, Christence og Agathe, som senere vil blive omtalt.

Efter mandens død måtte Ingeborg Skeel endnu en gang opleve en krig med besættelse og fjendtlig indkvartering 1643–45, men den satte ikke nær så dybe spor som den foregående. Fru Ingeborg var økonomisk vel funderet, og hun bestyrede sine godser med dygtighed og god indsigt. Den 16. september 1646 udstedte hun fundats over et legat på 500 rigsdaler, hvoraf »renten, som er af hver hundrede 6 rigsdaler in specie«, skulle tilfalde 3 personer i Aalborg Skole. Hun underskrev fundatsen i Viborg og kaldte sig »til Brandtberg«. ⁴⁵⁾

Ingeborg Skeel opretter en sædegård i Årup.

Årup i Snedsted sogn var ligesom Råstrup en udflytterby. Denne by eller torp har en mærkelig gammel historie, som er for lang til, at den kan fortælles her.

Som vi har set i det foregående, ejede allerede Anders Skeel en del gods i Årup. Jomfru Dorthe Skeel forøgede ved køb dette gods, så hele Årup by med sine 13 gårde og nogle huse samt Årup Vandmølle lå til Råstrup, således som det fremgår af Palle Rodsteens jordebog fra 1629. Bønderne i Årup gjorde ugedagsarbejde på Råstrup mark, hvilket jo var noget ubekvemt, da Årup ligger en mils vej fra Råstrup.

Det var dog et helt andet problem, der satte Ingeborg Skeels handlekraft i sving. De skatter, der blev pålagt bønderne, var lige så generende for ejeren som for bønderne. Kunne en bonde ikke svare skatten, måtte ejeren betale den for ham, såfremt han ikke ville miste sin landgilde ved, at bonden gik fra gården, så den blev øde. Ledige gårde blev tit tilbudt bønderne mod, at de bare svarede skat men ingen landgilde, men i mange tilfælde ville ingen have dem på den betingelse.

For Ingeborg Skeel var der ingen problemer ved de bøndergårde, der lå i Hundborg sogn. De var skattefri, fordi de lå i samme sogn som hovedgården, de hørte til. Men den tunge ende af hendes bøndergods lå jo i Snedsted sogn. Vi skal nu se, hvordan hun løste problemet med bønderne i Årup.

Den 1. marts 1654 havde lensmanden på Ørum, Manderup Due, ved sin fuldmægtig, Jens Nielsen af Ørum by, for landstinget i Viborg indstævnet:

6 mænd, som den 23. maj 1652 ved Hassing herreds ting havde vidnet, at de havde holdt syn på Årupgård og set, at ærlige og velbyrdige fru Ingeborg Skeel med hendes velbyrdige jomfruer, fogder og folk holdt hus der med dug og disk, ild og arne, og at hendes tjenere »aag møgh wd« og gjorde andet arbejde »med harren og pløyngh.«

18 mænd som ved samme herreds ting den 12. august havde vidnet, at ærl. og velb. Ingeborg Skeel med hendes jomfruer, fogder og folk en tid lang havde søgt til Snedsted Kirke, og at den gode frue der havde ofret på højtidsdage.

6 mænd, der på samme ting den 14. april 1653 havde vidnet, at de havde været på Årupgård og der set, at velb. fru Ingeborgs fæmon stod der på foder, og at 2 nye huse var opsat.

3 mænd, der den 6. april 1653 på Nørhå birketing havde vidnet, at fru Ingeborg de sidste 2 år havde ladet avle til Årupgård, hvortil hendes tjenere i Årup gjorde arbejde.

Hæderlig og vellærde mand, hr. Peder Jacobsen, sognepræst i Snedsted, der i Hassing Kirke den 18. april 1653 for herredsprovsten, hæderlige og vellærde mand hr. Peder Mortensen, Guds ords tjener til Hassing og Villerslev sogne, havde »med siels ed og oprakt finger gjort hans jurament på«, at fru Ingeborg og nogle af hendes jomfruer de sidste 2 års tid nogle gange havde søgt Snedsted Kirke i den stol, som efter kirkens skiftebrev »på Quind schammeller var tilskiftet bl.a. den gård i Årup, på hvilken den velbyrdige frue for 2 år siden havde ladet opbygge 2 huse, det ene et ladehus og et fæhus, det andet en Rallings Hus, og som nu kaldes Aarupgaard«. Han havde også i de 2 år nogle gange været fru Ingeborg Skeels gæst i Årupgård.

4 mænd fra Hundborg sogn, som den 28. marts 1653 havde vidnet, at de nu gjorde det arbejde på Råstrup, som Årupmændene havde gjort, før de blev sat til at arbejde på Årupgård.

Eske Jensen i Skyum, herredsfoged i Hassing herred, var stævnet, fordi han den 22. september 1653 ved herredstinget havde dømt fru Ingeborgs bønder i Årup fri for skat.

For fru Ingeborg, som også var stævnet, mødte hendes fuldmægtig og laugværge, Thomas Pedersen på Råstrup, ⁴⁶⁾ der på hendes vegne havde forhvervet alle de nævnte vidneudsagn, og som havde indstævnet:

10 mænd i Årup, der den 31. marts på Hassing herreds ting havde vidnet i fru Ingeborgs disfavør, at de i det sidste par år havde pløjet noget og harvet noget, aget

noget mæg og gjort noget tørvebjergning, høbjergning og høstarbejde til Råstrup, dog ikke så fuldkommen som tilforn.

22 mænd, der samme dag, ligeledes i fru Ingeborgs disfavør, havde vidnet, at der 2 år i forvejen boede 2 mænd i den gård, som velb. fru Ingeborg Skeel havde ladet opbygge 2 nye huse på, og at disse mænd altid havde svaret skat til kongen.

Under proceduren krævede lensmandens fuldmægtig alle vidnesbyrdene og herredsfogdens dom kendt magtesløse, men efter flere ord og gensvar erklærede landsdommerne, Peder Lange til Kjærgård og Laurids Below til Kjøskegård, at herredsfogdens dom »burde ved magt at stå«.

Domsudskriften bærer påskriften: »Welbiurdig Landtzdommers domb welb. frue Ingeborig Scheels tienere i Snedsted sogen for schat fri dømt«. ⁴⁷⁾

Affæren virker noget teatralisk. Det hele var arrangeret, sat op som et teaterstykke. Men det klappede, og fru Ingeborg tog stikket hjem.

(fortsættes)

Noter og henvisninger

- 1) De fleste torp-byer er opstået i tiden 1000–1200 e. Kr. Udflytningen, der var ret kostbar, foretoges i regelen af kongen eller en anden stormand. Råstrup hed i gammel tid »Rostorp.« Navnet kan være dannet af mandnavnet Ro eller Roar, men noget nærmere herom kan ikke bestemmes.
- 2) Latinsk pergamentsbrev i Viborg stiftsarkiv, trykt i A. Heise: *Diplomatarium Vibergense*, side 15–16.
- 3) T. A. Beckers Samlinger i Det kgl. Bibliotek.
- 4) Danske Magasin, 3. række, 4. bd. side 209.
- 5) Ved rostjeneste (rustningstjeneste), der blev indført af kong Valdemar den Store til afløsning af den gamle ledingspligt, var adelnen forpligtet til at stille ryttere til kongens tjeneste. Denne pligt

- var oprindelig en personlig byrde, men gik senere over til at være en ejendomsbyrde, hvorefter der af 312 td. hartkorn skulle stilles en fuldt udrustet rytter. Adelens rostjeneste fritog den for at yde tiende af sædegårdene (de gårde, hvorpå de eller deres fogder havde sæde, boede) og at svare skatter af den jord, de dyrkede for egen regning.
- 6) Adelens ugedagstjenere var også (»fra arilds til«) fritaget for at svare skatter til kongen, dersom de tilhørte samme sogn som den sædegård, hvorpå de gjorde deres ugedagstjeneste. (Se C. Christensen Hørsholm: *Agrarhistoriske Studier* 1, side 136, 228, 240).
- 7) Erslev og Mollerup: *Danske Kancelliregistranter*, side 464. Smerup gods, bestående af Smerupgård, Gravgård og 5 andre gårde i Hvidbjerg på Thyholm, 3 gårde i Odby sogn og 1 gård i Ydby sogn, havde Anders Skeel i pant til 1558, sønnen Albert Skeel 1558–65, hans søn Kristen Skeel 1565–99, da det blev indløst og lagt under Ørum Slot. (Kr. Erslev: *Danmarks len og lensmænd*, side 131).
- 8) Amtoft gods, 1529 forenet med Strekhals gods på Mors, var pantsat til en anden gren af slægten Skeel, til det 1604 blev lagt under Hald Slot. (Kr. Erslev: *Danmarks len og lensmænd*, side 130).
- 9) Bege Rosenkrantz havde til 1560 Egebjerg på Thyholm, 3 gårde, i pant. 1574 var disse gårde under Hald Slot. De lå senere til Hindsels. (Erslev: *Danmarks len*, side 135).
- 10) Erslev: *Danmarks len*, side 55, 132, 158).
- 11) H. G. Garde: *Den dansk-norske sømagts historie*, side 58, 115, 133.
- 12) Erslev og Mollerup: *Danske Kancelliregistranter*, side 224, 376.
- 13) D. H. Wulff: *Vendelbo stifts historie*, side 53, 56, 60, 68, 69. Her, side 68, beklager præsten i Boddum sig over, at Herman Skeel har taget en åleruse fra hans gård, og at hans (Herman Skeels) tjener i Bisgård bruger den. Når man herudfra har draget den slutning, at Herman Skeel ejede Boddum Bisgård i 1555 (Kr. Andersen i »Landet mod Nordvest«, bd. 1, side 110), er dette ikke rigtigt. Boddum Bisgård var en bondegård under Irup og blev med Iruvs øvrige gods tilskødet Knud Gyldenstjerne 1556. Det er ligeledes en misforståelse, når der i ovennævnte værk anføres, at amtmand Jørgen Skeel Due i 1676 ejede Boddum Bisgaard. Jørgen Skeel Due boede på Thisted Bisgård og havde ikke noget med Boddum Bisgård at gøre.
- 14) Vedel Simonsen: *De danske Ruder*, bd. 2, side 112.
- 15) Samme sted og Kancelliets brevbøger, 4. juni 1562.
- 16) T. A. Beckers samlinger. V. S. Skeel: *Familien Skeel*, side 75.
- 17) Sml. D. H. Wulff: *Vendelbo stifts historie*, side 208.
- 18) samme, side 222. 19) samme, side 217. 20) samme, side 221.
- 21) H. G. Garde: *Den dansk-norske sømagts historie*, side 58, 61. V. S. Skeel: *Familien Skeel*, side 86.
- 22) Rosenvinge: *Gamle domme* bd. 3, side 51–63.
- 23) *Ny kirkehistoriske samlinger*, bd. 2, side 519.
- 24) *Meddelelser fra rentekammeret 1873–76*, side 162.

- ²⁵⁾ Hofmans fundatser, bd. 3, side 280.
²⁶⁾ V. S. Skeel: Familien Skeel, side 114 f.
²⁷⁾ Vedel Simonsen: Eske Brok, bd. 2, side 79.
²⁸⁾ D. H. Wulff: Vendelbo stifts historie, side 222.
²⁹⁾ Samme, side 221. ³⁰⁾ Samme, side 221.
³¹⁾ Tegnebogen, side 57 b.
³²⁾ Sophie Rostrup, gift med Steen Brahe til Knudstrup, var datter af Jørgen Rostrup og Margrethe Skeel og var således Dorthe Skeels kusine.
³³⁾ Jyske tegnelser 6,80. ³⁴⁾ Herredags dombog 1615.
³⁵⁾ Thisted kirkebog.
³⁶⁾ Jyske tegnelser 7,218. ³⁷⁾ Samme 7,145. ³⁸⁾ Samme 7,164.
³⁹⁾ V. S. Skeel: Familien Skeel, side 114.
⁴⁰⁾ Jyske Tegnelser 6,147 og Danmarks adelsårbog 1930.
⁴¹⁾ Jyske Tegnelser 10,504.
⁴²⁾ Bilag til Ørum lens ekstraskattemandt 1629.
⁴³⁾ Fynske Tegnelser 5,48. ⁴⁴⁾ Samme 5,124.
⁴⁵⁾ Hofmans fundatser, bd. 4, side 123.
⁴⁶⁾ Thomas Pedersen boede senere i Skyumgård og var skriver i Hasing herred og Skyum birk. 1664 var han forlenet med en gård i Nors, der hørte til Råstrup.
⁴⁷⁾ Bilag til Ørum lens skattemandt 1653.
-

Brev til Poul Krabbe Nielsen¹⁾, Uglev,
fra hans bedstefader Poul Kristensen²⁾

dat. 16. maj 1907

P OUL, MIN KJÆRE DRENG, du ved jo nok, at naar jeg nu Dø'er, hvilken jeg jo nok troer vil ske i en Nær fremtid, eftersom jeg lider af en uhelbredelig Kræftsygdom, saa skal du have min udmærkede Pibe i Arv efter mig, fordi du bærer mit Navn, men Kjære Poul, du maa ikke bruge den at ryge af, før du er 18 Aar gammel, jeg har aldrig kunnet lide at Dreng Ryger Tobak, det klæder Dreng saa ilde at Ryge.

Jeg har nu tænkt mig om det ikke kunde interessere dig og høre Noget om denne uovertræffelige i ægthed Pibes historie, og hvorledes jeg er kommen i besiddelse af den. – Jeg skal da begynde med at fortælle dig at den er kjøbt 1844 i en Kjøbstad i Nordslesvig som hedder Tønder, som jo dengang var under Danmark. Manden som kjøbte den til hans ældste Søn hed Hans Jørgen Vested³⁾ og boede i en By som hedder Vinum⁴⁾ som ligger midtvejs imellem Ribe og Tønder. Piben Kostede 12 Prøisisk Daler (1 Prøisisk Daler er lig 2 Kr. 66 Øre). Men jeg kommer nu til at berøre lidt af min egen livs historie for at anskueliggøre for Dig, hvorledes det er gaaet til i sin helhed.

Aar 1851 Reiste jeg til Slesvig for at søge tjeneste, eftersom lønforholdene den gang var saa lille herpaa Egnen at vi fik en meget lille Løn i forhold til vort arbejde, jeg kom da til at tjene for nævnte Hans Jørgen Vested, jeg skulle have 12 Specier i løn fra den 10de Mai

til 10de October. 1 Specie var lig 4 Kr., og jeg havde tjent 2 Specier derop ved at drive med Køer som blev solgt paa Tønder Marked, thi den gang blev der ikke fedet en eneste fækreatur i hele Danmark med undtagelse af en Enkelt udlevet gammel Ko som var bleven for gammel til at kunde Sælges, den fik som Regel 20 Td. Kartoffler som paa den Tid kostede 27 Skilling Kourant pr. Td. 1 Skilling Kourant var lig 3 øre; foruden de 20 Td. Kartoffler fik Koen i den Tid hun fortærede dem saa meget Havrekjærv-hakkelse med lidt iblandet Bygavner som hun vilde æde; som Regel fik Koen 3 a 4 Skjepper Kartoffler om Dagen saa fedningstiden løb jo an paa en 40 a 50 Dage og da var den tjenlig til Slagtning, forresten dreves alle Kreaturer (40 a 50 i hver flok, med hver flok var der 2de drivere) til de Nordslesvigske Markeder Tønder og Husum og Solgtes der til Marskbønderne som saa fedede dem paa deres Marskenge. – (det bemærkes her i Parenthes at jeg bar alt mit Reisetøj paa min Ryg herfra Thyholm og til Slesvig, og selvfølgelig samme befordringsmiddel tilbage her til Thyholm).

Da jeg nu havde udtjent min tjeneste i Vinum havde mine forældre fæstet mig til den mand, som boede her i den gaard hvor du er født og som nu er dit lykkelige Barndomshjem, (for at du kan se hvor ussel lønforholdene var dengang skal jeg i Parenthes bemærke at jeg fra 10de october til 1ste April skulde have 3 daler Kurant i løn – 1 daler Kurant var lig 3 Kr. 18 Øre) hen mod Jul skrev min husbonde fra Vinum til mig at jeg skulde komme op og tjene ham til næste Sommer han skulde saa Nok give mig en god løn-. Jeg var ogsaa fast bestemt paa at vilde Reist derop men Manden som jeg tjente her holdt ogsaa fast paa at ville fæste mig og jeg lod mig saa overtale til at blive hos ham. Aaret derefter skrev min husbonde fra

Vinum atter herved og bød mig 23 daler Kurant fra St. Hansdag d. 24 Juni og til Mikkelsdag. Jeg skrev da tilbage at jeg Nok skulde komme vi kunde jo saa tale om lønforholdene Naar jeg kom derop, men det er som skreven staaer, – Mennesket udtænker sin vei men Herren stadfæster hans gang, lige som jeg havde udtjent min tjeneste her kom en mand herfra Egnen som jeg tidligere havde tjent som Dreng og vilde endelig fæste mig. Jeg sagde bestemt Nei men han blev ved og holdt paa at jeg skulde forlange løn saa han var næsten ikke til at undgaae, jeg tænkte, da skal jeg forlange saa meget at jeg er vis paa at han ikke vilde give det, og tænkte saa paa den maade at blive fri for hans paatrængenhed, jeg forlangte saa 20 Specier fra 1ste April til 1ste october men efter Nogen parlementeren frem og tilbage slog han til med mig.

Aaret efter jeg var flyttet herfra altsaa 1854 blev Gaarden forpagtet ud for en tidsrum paa 5 Aar, i disse 5 Aar havde jeg ingen fast tjeneste men tog fat paa forskjelligt arbeide hvorved jeg kunde tjene mest, saasom Veiarbeide, Tørvegravning, Høstarbeide, om foraar og efteraar drev jeg med Kreaturer til Tyskland, hvilket gav en god fortjeneste da vi skulle ligge ude ved Kreaturerne ved Dag og Nat, ligemeget hvor meget det Regnede, Snede eller Frøes, – jeg undres næsten paa nu senere hvorledes et Menneske kunde holde det ud, men det gik. –

Aar 1855–56 aftjente jeg min Værnepligt i Altona som ligger lige tæt op til Hamborg der er kun en Jernport imellem Altona og Hamborg.

Da nu de 5 forpagtningsaar var udløben til 1ste April 1859, vilde Manden her (Kresten Olesen hed han) bestemt fæste mig igjen, derom blev vi ogsaa enige idet han gav mig en efter den tids lønforhold uhørt stor løn, jeg

skulde have i løn for et Aar 32 Specier 2de Faar i foder og græs med yngel, 1 Fjerdingskar Hørfrø Saaet og 1 Par Træsko med beslag.

Da min Husbonde nu d. 1ste April var færdig med at have overtaget Gaarden gik han ind og gik i seng hvorfra han aldrig stod op mere han laae saa i 7 uger og døde saa d. 24 Mai, derefter tjente jeg saa hans Enke⁵⁾ i 4re Aar som forkarl, 1863 forpagtede jeg gaarden af Enken i 5 Aar, og da forpagtningstiden saa var udløben 1868 Kjøbte jeg Gaarden. –

D. 30 Juli 1872 holdt jeg Bryllup med din Moer Moder⁶⁾, jeg var 40^{1/2} og min Kone 37 Aar gammel saa vi havde jo traadt vore Børnesko, da vi giftede os.

Poul Kristensen, Uglev

1864 Byggede jeg Stald og Lade, som din Fader nu senere har bygget om i deres nuværende Skikkelse, det var mig Nemlig paalagt i forpagtningskontrakten at jeg skulde bygge disse 2de bygninger op, eftersom de gamle Bygninger var saa brøstfældig at man aldrig kunde vide hvad Dag de Ramlede sammen, jeg købte da bygnings-Materialerne, Tømmer og Sten, og fik det paa Pladsen i efteraaret 1863, for at være færdig til at begynde Byggeriet tidlig til Næste for-Aar, saa var det jo Krigen udbrød, og jeg blev indkaldt til Krigstjeneste d. 17 Januar, dette kom mig (som du jo Nok kan forstaa Kjære Poul) meget paa tværs jeg maatte jo nu overlade Byggeforetagendet til Fremmede da jeg som skulle have ledet Arbeidet var fraværende, det var mig jo til ikke liden Tab og ulæmpe.

1872 Byggede jeg Aftægtshuset til Enken som jeg havde Kjøbt Gaarden af, hun døde 1891 og hendes lejlighed blev saa senere lavet om til Hestestald hvilket den jo er endnu.

1882 byggede jeg Svinehuset, 1894 Byggede jeg Stuehuset, dette Aar var det at en Baremetmager Schmidt fra Ribe som tidligere for 9 Aar tilbage havde boet hos os i 3 Maaneder, og sad her og lavede Baremeter, som han saa tog ud paa landet og solgte efterhaand som han fik dem lavet, han kom nu igjen og vilde have boet hos os, det kunde han jo ikke da vi ingen plads havde eftersom stuehuset var under opbygning, han leiede sig da ind et andet sted her i byen, hver Aften lidt før Solnedgang kom han gerne hertil og vi sad saa og samtalede en lille Tid før vi gik i Seng. —

En Aften kom han saa ind paa at fortælle om de forskellige Egne han havde reist paa, og kom saa ogsaa til at berøre den omegn hvori Vinum ligger, jeg spurgte

ham saa, da jeg kan høre du er kjendt paa den Egn er du saa ikke kjendt i en By som hedder Vinum, jo det skal jeg Tro siger han der er et sted hvor jeg er lige saa godt kjendt som jeg er her. Jeg udpurgte ham, hvor den gaard laa i Byen, og da han havde forklaret mig det var jeg Klar over at det var den gaard hvorpaa jeg havde tjent, jeg spurgte ham da hvad de Folk hedder som nu bor paa gaarden hvortil han svarede, der boer 2de gamle ugifte Brødre, den ældste hed Jens Kristian Hansen⁷⁾, den anden hed Jørgen Andersen Hansen⁸⁾, det var jo gode gamle bekjendte Navne for mig, det var 2 af Brødrene som var Hjemme paa gaarden da jeg tjente der, jeg sagde da til Barometmageren at naar han engang kom paa den Egn igjen om han saa ikke vilde hilse di Folk fra mig om di ikke vilde skrive mig et Brev til og opgive mig deres Adr(esse) da jeg gjerne ønskede at Vexle et Brev med (dem), 10 dage efter at Barometmageren var Reist herfra havde jeg et Brev fra en af sønnerne⁹⁾ som boede 10 Mil fra Vinum men som traf at være hjemme paa gaarden lige som Barometmageren var der, han skrev mig en pæn og meget fyldig Brev til og skildrede deri en omrids af hans levnedsløb fra 1851 op til Dato, blandt andet fortalte han mig at han havde Reist med en Grønlandsfarer paa en Eventyr Reise til Grønland (han var Nemlig som ung Noget Vidtløftig anlagt) og han havde Skudt mange Sælhunde og Isbjørne i det Nordlige Ishav, han skrev at di stadig havde spurgt efter mig gennem Kvægdriverne herfra Egnen di vidste at jeg havde været Soldat i Altona 1855–56. di vidste at jeg var med i Slaget ved Sankelmark¹⁰⁾ hvor en Kugle splintrede mit geværskjæft, og di vidste at jeg blev taget tilfange i Slaget ved Veile d. 8. Marts¹¹⁾, men den sidste efterretning, di fik om mig var at jeg var Skudt, den som havde givet dem denne efter-

retning havde, som jeg Nok kan forstaae forvexlet mit Navn med min Sødskende Barn som ogsaa hed Poul¹²⁾ og han blev skudt han skrev fremdeles, hvor blev vi Brødre dog glade, Nu efter saa mange Aars forløb at faae en saa sikker og paalidelig efterretning om dig tillige glæder det os at du sider i en god stilling, han skrev endvidere han og hans Broder derhjemme havde besluttet at gjøre en Reise herved og besøge mig, bad mig om gjennem et Brev at oplyse ham om hvad Tid jeg bedst kunde have deres Besøg ef(ter) som han vidste at jeg Byggede samt opgive Navnet paa den Nærmeste Station, jeg skrev da tilbage at den 25-26 Juli var min Agt dersom vor Herre ikke lagde uforudsete hindringer i veien at flytte ind i vor nye Bolig og fra den Tid af vilde di være meget velkomne gjæster i vor Hus, di kom saa herved og var her 4re Dage i Besøg di medbragte 2 par store pæne Kopper til min Kone og mig og 1 par mindre Dito til din Moder, førind di Reiste herfra Maatte jeg bestemt give dem løfte om et gjenbesøg til Næste Sommer med Kone og Datter, Løftet gav jeg dem for din Moders og mit Vedkommende min Kone troede jeg ikke vilde med paa saa lang en Reise nu paa hendes gamle Dage, din Moder¹³⁾ vilde jeg meget gjerne havt med derop, men da hun det Aar var ude at tjene¹⁴⁾ og hun 14 Dage iforveien havde haft fri i 3 Dage til et ungdomsmøde i Holstebro¹⁵⁾ syntes jeg ikke jeg kunne faae mig til nu saa snart efter at forlange hende fritaget i 4re Dage, jeg Reiste da Alene, jeg blev hentet paa Stationen (som ligger $\frac{1}{2}$ Mil fra Vinum) i en fin Landauer, da vi var kommen Hjem paa gaarden, var alle 5 Børn som indnu var ilive (4 Sønner og 1 Datter¹⁶⁾ mødt paa gaarden for at gjense, og hilse paa, deres Ungdomsven den lille Jyllænder som di kaldte mig dengang (jeg var nemlig til mit 18-19 Aar meget lille af Væxt) de

spurgte mig alle om jeg kunde gjenkende dem, da vi saa havde hilst paa hinanden og indtaget en meget god Maaltid mad, siger den ældste af Sønnerne, nu har jeg tænkt Poul at ville give dig en foræring, den staaer jeg dig ind for at du ikke skal finde mage til hverken i Prøisen eller Danmark, jeg spidsede da Øren og tænkte hvad mon det dog kunde være, han Reiste sig saa fra Bordet gik ind i en anden Stue og hentede hans Pibe, han sagde saa, se her Puvl, her er min Pibe den skal du nu have i Arv efter mig, til en minde om mig, men jeg giver dig den med det Paalæg at den aldrig maae afhendes til Nogen udenfor Familien, den skal gaae fra slægtled til slægtled i Familien, thi sagde han, naar den altid krasses ud efter Rygningen, aldrig hænges hen med Røget Tobak i, og bliver Pusset engang imellem med en fin Tørklæde, da føler jeg mig forvisset om formedelst dens Ægthed at den skal holde sig lige saa Pæn og blank om 100 Aar som den er Idag.

Se saa lille Poul nu har du slutningen paa Pibens historie, mit Uhr skal du jo ogsaa Arve efter mig, om den er der jo ikke meget at sige kun at det har været et meget godt og konstant Uhr, den gaar i 10 Sten som du kan se staaer skreven paa Kabselen der (staar) Sehn Rubess det vil sige paa Dansk at den gaaer i ti Sten, jeg købte den i Altona 1856 lige før jeg skulde permanteres den kostede 14 Rigsbankdaler (thi dengang havde vi havt Møntforandring nu var det Rigsbank tidligere var det Kourant, 1 Rigsdaler var lig 2 Kroner) da jeg nu blev hjempermenteret Reiste jeg den vei omkring at besøge mine Venner i Vinum, da Sønnerne Saae den Smukke Ny Uhr vilde den ælste af Sønnerne endelig købe den af mig, han bød mig 2 Rigsbankdaler i fortjeneste paa den, og jeg solgte ham den da for 16 Rigsbankdaler, da hans Brødre var her nede

i besøg, sendte han Uhret med dem herved at jeg skulde se den igjen og for at jeg skulde se at han havde den indnu, en tid efter at Brødrene var Reist Hjem, skrev jeg til ham om han ikke vilde sælge den igjen, eftersom jeg havde nu lyst til at komme i besiddelse af den igjen, efter at den nu havde været i hans Eje i saa lang tid. Nogen Tid derefter sendte han mig Uhret. – min skatol som du jo ogsaa skal Arve efter mig er lavet 1856 Strax efter jeg var kommen Hjem af tjenesten.

Nu min kjære Poul nu har du hele efterretningen om hvorledes jeg var kommen i besiddelse af Piben og Uhret. – hvorfor jeg har skrevet det med Blyant og ikke med blik, er, at min Haand nu Ryster saaledes at jeg ikke kan skrive med blæk, du kan jo selv skrive det om med blæk, dersom du sætter Pris paa at oppebevare det til Sildigere tider, da kan jo saa have Originalen ved siden af saalænge den er læselig, dine Børn om Gud vil du skulde faae Nogle kan maaske Nok have interesse af at læse saadan gammel Manuskript.

Nu til slutning Kjære Poul, Ønsker jeg dig, og det er mit Hjertens Inderlige Bøn til Gud Herren for dig, og dine Kjære dyrebare forældre og Sødskende, at i maae Vandre Guds Ords Buds Veie, at Guds Ord maae være en lys for Jer fod og en lygte paa Jer Sti, at i alle maae Vandre det kald Værdig hvortil i ere kaldte, at vi alle engang maae sales deroppe i de evige salige Boliger, hvor vor Kjære Herre Jesus Kristus engang er gaaet forud for at berede Plads til os og hvor Vi aldrig mere skal skilles. – Herrens Rige Naade og Velsignelse Være og forblive over Eder alle fra nu af og indtil Ewig Tid, Amen i Jesu Navn Amen. –

Uglev den 16 Mai 1907.

Poul Kristensen.

NOTER. Ved provst P. B. GADEGAARD

- 1) Nu Poul Krabbe, f. 1898, gaardejer i Rostrup paa Hadsundegnen.
- 2) Poul Kristensen, født i Floulev, Hvidbjerg Sogn, 3. januar 1832, søn af husmand Kristen Larsen og hustru Mette Kirstine Poulsdatter, gaardejer i Uglev. Gaarden, som nu ejes af dattersønnen Johannes Krabbe, afstod han i 1897 til datteren og svigersønnen Kristen Krabbe, senere sparekassedirektør m.v. P. Kr. beskrives som en dygtig landmand, punktlig, energisk, ilter, levende optaget af tidens spørgsmål, var en af pionererne i Indre Missions vækkelse i 1870'erne (omtalt i Jens Thybo: Kun god er Gud, s. 14 flg. og A. Stubkjær: Nogle Oplevelser, s. 184). Han boede i sine sidste aar i Odby, døde 8. juli 1908.
- 3) Hans Jørgensen fra Øster Vedsted (1785–1865) overtog gaarden i Vinum 1818 ved giftermaal med datteren (eneste barn) paa gaarden, Mette Marie Jensdatter (1800–1861). De fik 10 børn, 5 døde som smaa. Gaarden har været i slægtens eje siden 1538.
- 4) Vinum ligger i Døstrup Sogn.
- 5) Maren Olsen (kaldet Ma' Wolsen).
- 6) Else Nielsen, f. 10. marts 1835 i »Gadegaard«, Humlum Sogn, død i Odby 1905.
- 7) Ældste søn, f. 1820, overtog gaarden 1861 og ejede den til sin død 1895, ugift.
- 8) Opholdt sig paa gaarden og drev et mindre teglværk paa en af gaardens marker, overtog gaarden efter sin broders død 1895 og giftede sig som ældre mand (var født 1827), i ægteskabet var der 5 børn; død 1912. En søn, Jens Christian Hansen, f. 1900, overtog gaarden 1924, afstod den 1960 til sønnen Tage Hansen, er nu sparekassedirektør i Døstrup.
- 9) Maa være Anders Jørgensen Hansen, født 1830, sidst handelsmand i Husum, Sydslesvig, død 1910 el. 11.
- 10) I februar 1864, sikkert i 11. regiment, det var væsentligt 1. regiment (Københavnere) og 11. (Nordjyder), der kæmpede her.
- 11) Det var næsten kun 11. regiment, der var i ilden her den dag, af regimentet blev 1 officer, kaptajn Staggemeier, der var saaret, og 118 menige taget til fange inde i Vejle by (Liljefalk og Lütken: Vor sidste Kamp for Sønderjylland).
- 12) Oplysning om fættøren savnes.
- 13) Maren Kristensen (1873–1914).
- 14) Hos Chr. Odgaard, Smerupgaard, hendes eneste tjenesteplads.
- 15) Formentlig Indre Missions landsmøde for unge 5., 6., 7. juni 1895. Der var ca. 7.000 deltagere (omtalt i Paul Nedergaard: Dansk Præste- og Sognehistorie, hæfte 49, side 462).
- 16) Foruden de 3 ovennævnte sønnen Hans Jørgen Vedsted (1840–1903), han fik en mindre ejendom i Vinum, efterlod sig en datter, der blev gift med en møller i Havertoft, Sydslesvig, efterkommere herfra bor i Marne i Ditmarsken.
Datteren, Maren Hansdatter (1825–1902), blev gift paa Løgumklostereggen, en datter af hende blev gift ind paa en gaard i Vinum, efterkommere lever paa samme gaard endnu.

KNUD AAGAARD:
Beskrivelse over Thy

1802

I uddrag ved TORSTEN BALLE

I AARENE OMKRING 1800 udkom en række beskrivelser af forskellige egne i Danmark. De fleste er skrevet af præster, der i lang tid havde virket på en bestemt egn og derfor kendte befolkningen og dens livsvilkår nøje. Af dem skal blot nævnes provst C. Schade, hvis grundige »Beskrivelse af Øen Mors« udkom 1811.

Her i Ty blev det i første omgang en ung præst, *Knud Aagaard*, født 1769, der forsøgte at løse opgaven, skønt han kun havde virket på egnen i få år. 1798 blev han kapellan i Thisted, 1799 sognepræst i Skjoldborg, og allerede 1802 blev hans bog om Ty trykt. Man kan derfor ikke vente, at bogen skal give en grundig og detaljeret beskrivelse af vor landsdel og af folkets liv på hans tid, men han kalder den også i fortalen »*et Forsøg, der maaske kan tiene til Bidrag, men ingenlunde udelukke en fuldstændigere Beskrivelse over samme Provinds*«.

Hovedformålet med bogen var da også et andet. På den tid – Napoleonskrigenes forvirrede tid – var også vort land i støbeskeen. En rivende økonomisk og social udvikling sprængte ældgamle rammer, og Danmarks fremtid afhang af, om man kunne støtte denne udvikling og lede den ind på sunde baner. Det hastede, og derfor fremsatte mange ansvarsbevidste og fremskridtsvenlige borgere forslag, hvis gennemførelse efter deres mening ville gavne landet. Man havde jo ikke noget folketing dengang.

Knud Aagaard tænkte på udviklingen i Ty; derfor bragte hans bog mange forslag, der skulle gavne landsdelen, og derfor måtte han

skynde sig at få bogen færdig. Allerede i fortalen skriver han om forbedring af sejladsholdene, oprettelse af fabrikker, anlæg af skove og dyrkning af kartofler, roer, hør og kløver, og han advarer mod følgerne af overdreven udstykning. Til sidst siger han: »*Måtte noget af dette herved blive fremmet, da opnåedes det Øyemed, som jeg aleene har sigtet til.*«

De dele af bogen, som nu er af størst værdi, er imidlertid dem, der skildrer forholdene i Ty omkring 1800. Hans beretning har ganske vist et noget tilfældigt præg. Man må ikke regne med, at forholdene overalt i Ty var, som han har skildret dem, ja måske er hans beretning ofte kun bygget på hans indtryk fra de sogne, han havde virket i. De sjældne personnavne, han nævner, er således kendt fra Thisted landsogn, Tilsted og Skjoldborg, men sjældne navne fra andre sogne har han ikke fået med.

Alligevel giver disse afsnit udmærkede billeder af folkets karakter, liv og arbejde, og da bogen nu er sjælden, vil uddrag af den ved lejlighed blive optrykt i årbogen.

Folkets Levemaade og Kultur.

Neppe gives noget Sted, hvor Bonden i Almindelighed lever bedre, end i Thy. God Mad og stærkt Øl bestræber enhver endog den fattigste sig for altid at have paa sit Bord. At den danske Bonde i Almindelighed og Thyboerne i Særdeleshed fordre en bedre og sufisantere Føde end Sydboerne, troer jeg ikke allene bør tilskrives Vanen; men ogsaa det skarpere Klima. Er det sandt, at Søen tærer, kan det vel ogsaa være sandt, at Søeluften tærer paa Landet. Man hører Tjenestefolkene langt sieldnere spørge: hvor stor Lønnen er, end hvordan Føden er? at man her er vant til saa god en Kost, er nok og Aarsagen, hvorfor langt færre Karle og Piger forlade Thy, end de andre jyske Provinser. Kun faa begive sig til Norge, og til Sieland og Kiøbenhavn næsten ingen. Thi Thyboerne troe, at man alle andre Steder lever usselt. Godt fedt Kiød, især Faarekiød, Flesk, Aal, tørrede, saltede og undertiden ferske Fiske, ansees for nødvendige Artikler i enhver

Bodegaard. I Høstens Tid spiser Bonden 6 til 7 Gange om Dagen. Først Smørrebrød til Frokost, hvorefter medtages nogle Kauringer eller Rugtvebakker, som spises i Marken, derpaa spises til Davre, Spegesild eller Spegeaal og varmt Øl og Melk; efter at Middagsmaden er spist og dertil drukket gammelt Øl, spises endnu strax efter Middagsøvn en noget Melk og Brød, til Mellemmad hører Smørrebrød med gammelt Øl og til Natter Grød med suur Melk. Nogle give et Glas Brændevin til Frokost, dog ansees dette ikke for nødvendigt; men det, som meest sættes Priis paa, og som enhver, der vil have Høstfolk nødvendig maae være forsynet med i Høsten, er gammelt Øl. Overalt gjør Thyboen sig meget tilgode med stærkt Øl. Kun Skade, at deres Øl saa kraftig det end er, ikke kan kaldes sundt eller godt, undtagen for dem, som formedelst Vanen kan fordrage det; efterdi Ølurten aldrig bliver kogt. Aarsagen dertil er dels for, at Øllet ikke ved Kogning skal tabe sin Sødme og Kraft, dels for at spare paa Ildebrændsel, og dels fordi det nu saaledes er blevet Vane.

Den gode Levemaade er det, som forvolder Husbonden den meste Besværlighed med at holde Tienestefolk. Thi Lønnen er, imod andre Steder, ikke stor. En fører Karls Løn hos Bonden overstiger ikke 14 eller 15 Rdlr., og en Avlskarl hos andre uden for Bondestanden faaer sjelden over 15 eller 16 Rdlr. En Piges almindelige Løn hos Bonden er 5 eller 6 Rdlr., og faa giver højere end 8 Rdlr. Dog er det nu blevet temmelig almindeligt, at ethvert Tienstetyende har desuden et Faar frit fødet hos Husbondens. At Lønnen er saa ringe, frister adskillige Karle til ingen fast Tieneste at ville tage, da de ved at gaae i Dagleje kan have større Fortjeneste. En saadan Karl eller Huusmand faaer for sin Høsttjeneste 4 Rdlr., den øvrige

Tid er Daglejen sædvanlig 8 sk. om sommeren, og om vinteren for Tærskning, som betaales Tøndeviis, 3 el. 4 sk. for Tønden af Byg og Havre, og 5 sk. for Tønden af Rug og Ærter. Paa Tærskerens egen Kost kan man og faae 1 Tde. Korn torsken for 10–12 sk. I gode Aaringer kan Daglejerne vel ikke mangle Arbejde, især i de smaa Gaarde, som ej formaae at holde en Karl bestandigen, men i de to sidste dyre Aaringer har det viist sig, at Thye ingen Mangel har paa Arbejdere, da mange, som gierne ville arbejde for den blotte Føde, har seet sig nødt til at gribe til Bettelstaven. Naar en Daglejer arbejder paa sin egen Kost, er hans Dagløn sædvanlig 20–24 sk. Man finder ogsaa mange Piger, der saaledes hellere vil sidde paa deres egen Haand, end tage Tjeneste. Thi da de for Høsttjenesten alene i en Maanedstid kan have saameget som et halvt Aars Løn, nemlig 3 Rdl. foruden nogle Levnetsmidler, som de føre hjem med sig; saa kan de i lette Aaringer have det langt mageligere ved at spinde eller foretage sig andet Arbejde efter eget Tykke.

Thylands afsides Beliggenhed og Handelens slette Tilstand gjør Levemaaden i visse Henseender dyr, i andre Henseender let. De nødvendigeste Levnetsmidler, Korn, Kiød og Fisk, som Landet selv rundeligen frembringer, ere ikke i høj Priis, men desto dyrere ere de fremmede Produkter, som andensteds fra skal tilføres. Et Pund Oxekød sælges i Thisted for 5–8 sk. En mager Gaas koster 30–32 sk. Et Pund Smør 8–12 sk. En Snees Æg i Foraaret 8 sk. Fisk haves i Overflødighed saavel af Havet som af Fjorden. En Aborre paa $\frac{3}{4}$ Pund koster 1 sk. En Helt paa 2–3 Pund 2–3 sk. Tørrede Torsk og Flyndere forsyne Aggerboerne Landet rigeligen med. En Snees Aal koster 20 sk. og de største 40 sk.

Til sin egen Huusholdning tager Bonden det fremmeste

og beste Korn til Brød, Gryn og Malt, og dernæst det, som han kan overlade Kiøbmanden. Da Thye paa mange Steder ikke er skikket til Rugavl, og ikke frembringer saa meget Rug, som Bonden selv behøver, saa er det almindeligt, at ligesom man i Alheden af Mangel paa Byg bruger Rug til Øl, saa sætter man her en Deel Byg, nogle ogsaa Havre, i Brødet, hvilket og giver meget godt Brød, ikkun at det noget hastigere bliver tørt. Nogle tage halvt Bygmeel og halvt Rugmeel, nogle tage mere, andre mindre indtil 5 Skpr. Bygmeel til 3 Skpr. Rugmeel. Saaerne sælles fra til dette Brug, og da Bygget her, især den som voxer paa Kalkgrund, er meget tyndskallet, kan man regne 6 Skpr. Meel og 2 Skpr. Saae af 1 Tde Byg. I dyre Aaringer har man og sat Ærtemeel i Brød, hvorved maae iagttages, at naar de groveste Saaer ere aftimsede, maae Ærtemelet udrøres i koghed Vand, indtil det faaer den Grad af Varme, at Rugmelet kan blandes derudi. Enhver Huusholdning gjør her selv det Malt den forbruger, paa en Maade, som vel giver meget godt Malt, men i Henseende til Sundheden ikke saavel kan bifaldes. Enhver, endog den fattigste Huusmand, har Jernkakkellovn i sin Stue. Baade under og ovenpaa denne Ovn ere indrettede tvende Skuffer eller Kasser, hvori de om Vinteren tørre det Malt, som forbruges hele Aaret. Men dette haver den Ulejlighed, at Osen og Fugtigheden deraf haves i Stuen. Nogle tørre det vel og i Bagerovnen; men i de mere velhavende Huse anskaffer man sig nu sædvanlig en stor Jernplade paa Arnestedet, hvorunder anbringes en Skuffe, hvori kan tørres i det mindste et Par Skiepper Malt af Gangen. Denne Maade at tørre Malt paa, er saa god og saa besparende, at det var ønskeligt, at man allevegne ville efterligne den. Saadan en Skuffe er desuden paa mange Maader nyttig, saavel til Korntørring, som og til at varme og tørre ad-

skillige Ting. De som i Thisted forbruge nogen stor Mængde Malt, tørre samme paa Kølle, og da Brændevend her er omtrent i samme Priis som i Kiøbenhavn, saa finde de deres Regning ved at bruge Cinner dertil. Det er bekjendt, at man i England i dertil indrettede Ovne udbrænder en empyreumatisk Olie, som ligner Tjere, af Steenkullene, hvorefter de tilbageblevne, nu med Rette kaldte Kul, ved Brændingen ingen mærkelig Røg afgive. Den Malt, som tørres ved disse Kul eller Cinner, giver meget velsmagende Øl. Upaatvivlelig ville man i Kiøbenhavn finde Fordeel ved at bruge samme Tørringsmiddel.

Thyboebondens huuslige Tilstand er i Almindelighed god. De boe de fleste Steder beqvemt og godt. Deres Værelser og Huusgeraad røber ofte Velstand. I Kaastrup, Vandet og Tilsted Sogne, paa Thyholm og flere Steder, findes smukke og velbygte Bøndergaarde. Foruden de nødvendige Værelser, haves sædvanlig en Storstue og to Gjest-Kammere, anstændigen møblerede. Betydelig Rigdom findes vel kun hos faa, og man vil endog have iagttaget Formuenhedens Aftagelse i de sidste halvsnees Aar; men jævne og taalelige Kaar have dog de fleste, og de meest Formuende fortiene den Roes, at de ikke saaledes som i nogle sydlige Egne af Jylland, ødelægge sig selv ved Yppighed i Klædedragt og Levemaade, og at de ikke forlade den for Bonden saa nødvendige Jævnhed og Simplicitet. Kaffe og Thevand drikke Bønderne overmaade sielden, undtagen det kan skee ved Brylluper og andre Gjæstebudde. Der drikkes virkelig og nu mindre Brændeviin af Bonden, end tilforn; men Øl er ved alle Lejligheder deres Livdrik. Gjestfrihed er en Dyd, som enhver i og uden for Bondestanden sætter høj Priis paa. At modtage den fremmede vel, ansees som en Pligt, der iagttages ogsaa af

dem, som kun har liden Smag for Selskabelighed. Med hvor god Villie Thyboerne gjøre deres Gjester tilgode, sees ogsaa ved deres Gilder, eller saakaldte Bojler. De ønske sig gierne ved deres Brylluper og slige Lejligheder at have talrige Forsamlinger, og fremsætte da saa god og veltillavet Mad, at man neppe formoder en saadan Beværtning hos Bønder. Ringere end 6 Retter Mad gives da sielden, og hvad de især fortjene at agtes for, er det anstændige og sædelige Forhold, som derved iagttages. Den, som ved saadan Lejlighed, ved Usædelighed forstyrrede den gode Orden, ville paadrage sig bestandig Haan. Hvor bekosteligt et saadant Bryllup end kan være, saa er det dog ikke ødelæggende for den, som gjør det, da enhver Familie som møder, giver Sending af Høns, Æg, Smør o. d. l. overflødige, end der kan fortæres. Enhver giver desuden i Brudeskienk 1 Rdlr. eller 1 Krone. Ved saadanne Lejligheder har vel Kortspil og trængt sig ind i Thyboernes Selskaber; men at samle sig i Kroer for at spille og drikke, nedlade Thyboerne sig ikke til.

Bøndernes Klædedragt er simpel og for det meste giort med egne Hænder. Bondens Kjole er af mørkeblaat Vadmel; paa Rejser har han derover en Lærrets eller Sejdugs Kittel. Enhver har sin sorte Klædning, hvori han staar Brudgom og bruger til Sorg og ved flere Lejligheder. Qvindfolkene, som og gaae med i Liigskaren, har ligeledes deres Sørgedragt af sort Stof, uldent Damask eller Vadmel. Paa Hovedet har Qvindfolkene, isteden for Korsklæde, til daglig Færd, et broget Tørklæde bundet ovenpaa Huen omkring Hovedet, og til Høitidsfærd en Pandepude eller Smekke af sort Fløjl eller Manskiester af en Haands Brede med sorte Kniplinger om, ligeledes bunden for Panden ovenpaa Huen. Huen, som Konerne bære, er ogsaa af sort Fløjl eller Manskiester. Saasart

de ere uden for Huset, ofte ogsaa i Stuen, bære Qvindfolkene et Tørklæde for Hagen og Munden bundet oven paa Hovedet, som vel i stærk Kulde kan være nyttigt; men misbruges, dem selv til liden Siir, da derved ikkun Øjne og Næse blive til Syne. Overalt er det en forkert Skik, at man formeget indpakker Hovedet og lader Fødderne være kolde. Bønderne gaae med fodløse Strømper i Træsskoe, undtagen i den allerstrengeste Frost, da de bære Heelstrømper. Om Sommeren kaste de ofte Træskoene og gaae barfodede, for at være desto lettere til lange Vandringer. Fruentimrene gjøre adskillige Slags hjemgiorte Tøjer eller Hvergarn til eget Brug, og da her frembringes meget Uld, men lidet Hør, saa have de Fatige og Tjenestefolk sædvanlig Hylsklæder af Vadmel paa Sengene, istedet for Lagner.

Uden at kunde beskylde Thyboeren for Ladhed, maae man tilstaae, at han er mindre haardfør, taaler mindre Ondt og er mere ømfindtlig, end Sjellænderen. Men velvoxne, stærke, føre Folk af en rank og ædel Vext fremviser Thy. Hverken røbe de Nedtrykkelse og Forkuelse i Henseende til Sjel og Legeme. Endskiøndt det er nu først i nærværende Tider, at Selvejernes Antal bliver af nogen Betydenhed, da alle Bønderne tilforn har staaet under Herskab, saa have de dog aldrig saaledes været under Aaget som den sjellandske Bonde, heller aldrig fordraget vilkaarlig Behandling af nogen Befalende; men altid vedligeholdte en ædel Selvfølelse. Thyboeren ledes letteligen ved Godhed; men drives ikke ved Haardhed. Glædeligt er det, at nu i de sidste halvsnees Aar ved saa mange Herregaardes Adsplittelse, baade er bleven og vil blive flere Selvejere end tilforn, thi derved vil vist Flid og Vindskibelighed endnu mere tiltage. Større Anstrængelse bliver aldeles fornøden, da mange, som nu kiøbe,

forbindes til at svare det dobbelte eller tredobbelte til Renter, af hvad de før svarte til Landgild. Dette bliver vist nok og nogle overlegent, som derfor maae, som Selvejere, forlade de Steder, de som Fæstere trygt besadde. Men i Tidens Længde maae dog Følgerne blive gode. Dog er Formuenheden i de senere Tider aftaget iblandt Bønderne, deels derved, at man kiøber Stederne dyrt, og deels fordi Mergelen efter saa mange Aars Brug og ofte Misbrug, ikke mere giver saa stor Fordeel som tilforn.

Dersom man af et Steds større eller mindre Afstand fra Hovedstaden kunde slutte sig til dets større eller mindre Kultur, da blev Thye vist eet af de mindst oplyste Lande. Men Erfaring viser, at dette forholder sig ganske anderledes. Hvor Armod og Underkuelse ikke sløver Sjelen, der lader Vankundighed og Raahed sig adspredde ved Midler, som under andre Omstændigheder ville være alt for uvirksomme. I fornuftig Oplysning, og i Brugen af sund Forstand og Dømmekraft staae Thyboerne ingenlunde tilbage for nogen dansk Provinds. Videlyst og Læselyst, spores ikke sielden. Den Flid og Vindskibelighed, hvormed de forrette det, hvormed de have Begreb, viser, at de ere værdige til, at deres Begreber skulle udvides. Maaskee man tør haabe, at Skolernes Forbedring ogsaa engang vil vise sig her. En Hielpekilde hertil giver Jandrup Kirke, hvor Overtroen har samlet, saavidt vides, 21000 Rdl., som rimeligen burde anvendes til Overtroens Udryddelse i den Provinds, hvor de ere givne. Uden at tale om de virkelige Videnskabsmænd, der have haft Thye til Fædreneland, har dette Land frembragt adskillige, som aldrig forlod deres Fødested og simple Stand, og dog have erhvervet sig ualmindelige Kundskaber. Især synes Lægekonsten at have været meget yndet. Jeg behøver blot at nævne den baade i og udenfor Landet bekiendte

og agtede *Mads Lauritsen Badskjer*, som døde i Vang 1761, som med Held udførte mange vigtige og vanskelige Kurer. Og af hans Kundskaber findes endnu en Rest hos nogle af hans Lærlinger. Qvaksalvere findes vel og, dog gjorde man Almuen Uret, om man antog, at der er Overtroe allene, som driver den til at søge saadanne.

Hvor lidet Thyland end er, saa er Levemaaden og Oplysningen dog ikke eens overalt. De af Strandbeboerne, som allene leve af Fiskeri og Stranding, staae i den Henseende tilbage for de øvrige. I Særdeleshed blive Aggerboerne anseete som de mindst kultiverede; hvilket vel ikke er at undre over hos disse Folk, som allene paa Søen og af Søen skal have deres Livs Ophold og hvem den stedmoderlige Natur neppe forunder en sikker Plet at bygge en Hytte paa. Dette tilintetgjør dog ikke den almindelige Sandhed, at Thyboerne ere tænksumme, sædelige og gode Folk, som man ikke kan kiende, uden at agte og elske. Og da Sædelighed og Forstandens Udvikling viser sig fordelagtigst i de Sogne, hvor Velstand og gode Kaar findes; saa vil vel enhver ønske, at Fremtiden ikke maa bringe Armod ud over dette hidtil lykkelige Land, hvormed den overdrevne Parcellering synes at true.

MUSEETS ERHVERVELSER

august 1961—september 1962

MUSEET HAR fra 1. april 1961 til 31. marts 1962 haft 2111 besøgende mod 1509 året forud.

Der er indkommet en hel del sager til den kulturhistoriske samling, men derimod kun ganske enkelte ting til oldsagssamlingen. Her skal blot nævnes 2 tyndnakkede tilhuggede økser af brun flint fra Lille Todbøl, Kallerup. Museet har nu en samling på 7 ensartede økser fra denne lokalitet.

Fra maleren Axel P. Jensen har museet modtaget 5 malerier og en mængde udklip og billeder til J. P. Jacobsensamlingen. Fire af malerierne er malede af Jacob Meyer i 1955, og de viser J. P. Jacobsens fødehjem, købmandsgården ved havnen, hans lysthus og hans grav ved Thisted kirke. Det femte maleri er af P. Syrak Hansen: J. P. Jacobsen besøger en ven. Maleriet, der er malet 1882, var for nogle år siden meget omtalt i pressen. Det blev efter kunstnerens død solgt, og af en senere ejer blev det gemt og glemt i et huggehus, hvorfra det i 1952 blev fremdraget og reddet fra totalt forlis. Billedet viser den syge digter, der sidder med hånden under kind og lytter til vennens (Axel Helsteds) musikalske præstationer.

Til J. P. Jacobsensamlingen er der desuden kommet en del billeder og udklip fra overlærer Stig Rolvsen, Valby, og 2 bøger på japansk (Niels Lyhne og Mogens og andre noveller), oversat af professor Shizuka Yamamuro, To-

kio. Professoren sendte dem til museet ledsaget af et brev, hvori han skrev, at bøgerne havde fået en god modtagelse i Japan, og at J. P. Jacobsens navn nu er almindelig kendt i dette land.

Til den øvrige samling har museet fået 2 »minder«, – prentede ligvers til erindring om afdøde familiemedlemmer – fra Ane Marie Jensen, Thisted, og Katrine Kragh, Struer – samt 21 mindeplader fra Hundborg kirke. De har været anbragt på de dødes kister under begravelsen og har senere været ophængt i kirken.

Fyrmester Born, forhen Hansted, har sendt et billede af Hanstholm Fyr fra ca. 1850 (fyret er opført 1843) og et billede, der viser en model af fyret, således som den var opstillet på udstillingen i Tivoli i København 1888.

Vorupør gamle kirke

foto. Aage Pedersen

Fra Oskar Pedersen har vi fået to billeder af Thisted kalkværk fra omkring århundredskiftet. Det ene viser den nye skaktovn samt en del af det daværende personale i fuld virksomhed, på det andet ser man den store skorsten, der blæste ned under julestormen 1902. Fru E. Jensen, Gilleleje, har sendt en samling billeder af familien Rohde. N. W. Rohde blev præst i Hundborg 1867 og blev i 1875 præst i Thisted og provst for Hundborg-Hillerslev herred. Han døde 1892. Blandt billederne er også tegninger af Hundborg præstegård og Thisted kirke, samt et fotografi af den første kirke i Vorupør. Den blev opført 1878, og provst Rohde nedlagde grundstenen til den, men allerede 1902 blev den flyttet. Materialet fra den anvendtes til den nye kirke, og den gamle kirkes våbenhus blev udvidet og bruges nu som kapel. De sidste billeder, der skal omtales, er skænket af fru arkitekt Foged. Det er to raderinger, udført af kunstmaler A. Chr. Andersen, der var lærer i Thisted. Det ene forestiller Thisted havn og molen, det andet er udsigt over fjorden til Dragsbæk. A. Chr. Andersen har malet adskillige alterbilleder til thylandske kirker (mest kopier efter Carl Bloch), bl.a. til kirkerne i Ø. Vandet og Tilsted.

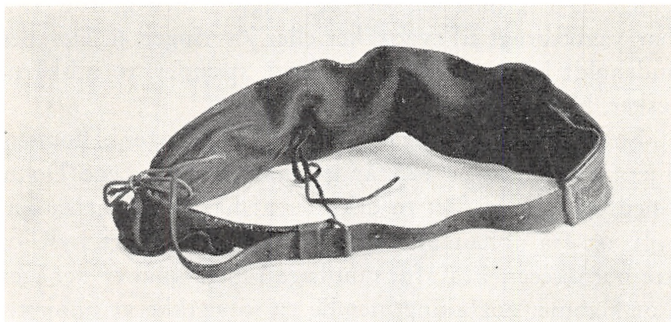
Mønter er skænket af: Kirsten Høy, Åge Jensen, Jørgen Krogh, Ø. Vandet, cykelhandler Larsen og bankbogholder Krabbe Nørgård, Ordrup. Bøger: frugthandler Bisgård, Helene Pedersen, Katrine Kragh, Struer, og Kristen Hornstrup, Kallerup (en andagtsbog fra 1685, som en udvandrers søgt trøst ved i det fremmede, idet den er købt i en antikvarboghandel i Detroit).

Telefonbestyrer Korsgård, Vestervig, har sendt en skudsmålsbog for Jens Thomassen, Ørum mark 1852 og en geografi for almueskolens nederste klasser. Urmager Lyhne har sendt to skøder på sit hus, Vestergade 33. 1873

solgte musiklærer Zangenberg huset til guldsmed Hundahl, og 1899 afhændede murermester Laurits Krab Jensen huset til urmager Lyhnes bedstefader, Jens Iversen Lyhne.

Af egentlige brugsting kan nævnes: mangletræ (Marius Pedersen, Villerslev), vaskemaskine, smørtrug, garnvinde (Chr. Pedersen, Beerstedgård, Snedsted), nødstol (frk. Thinggård, Kirkegårdsvej). Den har tilhørt hendes oldefader, Hans Mikkelsen Hedegård, der var husmand i Stagstrup. Garnvinde (montør Nielsen, Kongensgade), træskostøvler (Franz Winther, Øsløs). De har tilhørt Hans Petersen, kaldet Kold, husmand og fisker i Øsløs, død 1955, ca. 80 år gl. Karbidlygte (Erland Nielsen), bismer - lispundsvægt (kirkebetjent Martin Andersen, Hundborg). En brødmaskine, der virkelig er en maskine, stammer fra Kovstrup (Otto Thinggård, Hørdum), og så kommer vi til en samling af genstande, som er indsendt af bådebygger Karl Poulsen, Løgstør. De er samlet sammen af afdøde sadelmager H. E. Hansen, Hundborg, Karl Poulsens svigerfader, som var noget af en antikvitetshandler. Genstandene kom i en jernbeslået kiste, der er sat sammen af to kister, og som sikkert har været opbevaringssted for mange blanke dalere i sine velmagtsdage. Da den ankom til museet, var den fyldt med ganske andre sager, hvoraf kun de vigtigste skal nævnes: 1. En gul skinddragt, foret med lærred og bestående af jakke og benklæder. Bådebygger Poulsen oplyste, at benklæderne i familien var gået under betegnelsen: baronens bovser, og at de mentes at have tilhørt overklitfoged, baron Jørgen Rosenkrantz, Færgegård (1859–1895). Dragten har et meget landligt snit, men der er selvfølgelig ikke noget i vejen for, at en baron kan gå med tøj, der er syet af den lokale skrædder. Enten det nu har været baronen

eller hans kusk, der har båret dragten, må den have tjent som underbeklædning, for den ville suge vand til sig som en svamp, hvis den kom ud for en byge, og det har sikkert været en dejlig varm dragt at have på på en kold inspektionstur på åben vogn rundt i klitterne. Jakken er dobbeltraded og til at knappe over til begge sider som en uniformsfrakke. Der er ingen krave og ingen opslag ved ærmerne, men derimod slidser og knapper. Benklæderne har knapper foran uden gylp, og de lange ben har slidser forneden og bændler til at binde rundt om benene og er åbenbart beregnet til at gå ned i et par langskaftede støvler. 2. Et par blågrå fløjsknæbukser – manskettesbukser blev de kaldt, fordi fløjlet i begyndelsen blev fremstillet i Manchester – med tinknapper ved knæene. De er forede med skind. 3. Tinfad, 38 cm i diameter. På kanten er indgraveret – mellem to ranker – L O S : M P D : 1720. Der er et stempel på bagsiden: Københavns byvåben og derunder et ulæseligt årstal, over byvåbnet et kløverblad med bogstaverne P H S. Dette stempel angiver, at fadet er fremstillet i København og lavet af krontin. Man skelnede mellem tre kvaliteter af tin: Engelsk tin, krontin og manggods. Krontin er altså en mel-

Pengekat fra Ulstrup

for. Aage Pedersen

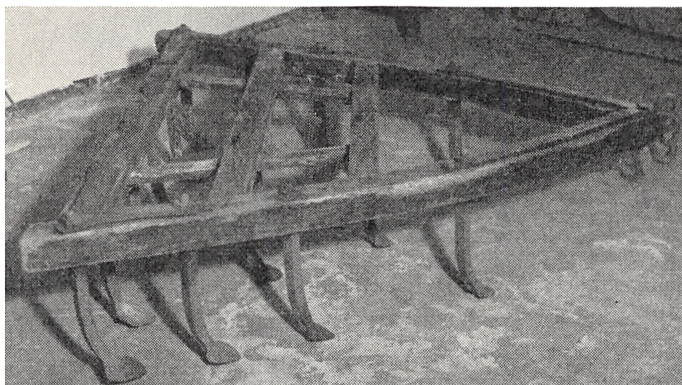
Oval løb

for. Aage Pedersen

lemkvalitet. P H S er kandestøberens initialer. Hans navn var Peder Hansen, og han blev kandestøber i København i 1656. 4. Pengekat af læder. En pengekat er en pung, men ikke nogen helt almindelig pung. Det er en 70 cm lang pose, der kan spændes rundt om livet ved hjælp af en solid lærerrem. Så vidste man, hvor man havde skillingerne. Den stammer fra Ulstrup. 5. Oval løb, 52 cm gange 35 cm, med låg, der er fastgjort med gjorde. Den har været brugt til tvebakker eller kavringer. 6. Desuden indeholdt kisten lysestager, seletøj, spænder, to udskårne æsker, båndvæv o.a.

En rødtribet kjole er skænket af Thøger Thomsen, Fjerritslev. Den er 125 år gammel. Fra dyrlæge Dohn, Snedsted, har vi fået to urkæder af hår og en sjalsnål af sølv og fra Johannes Krüger, Østerild, en sort kyse og tre hornskeer. Fra afd. tandlæge Fibigers bo er der igen i år kommet nogle ting, nemlig en sølvbakke ved højeste-retssagfører H. Bache og fire navneklude ved »Boysens

Hvilehjem«. Desuden har museet fået en udskåret æske til barbersager mrkt.: APSK 1763 (Kristen Hornstrup, Kal-lerup), karaffel, glas og kande (V. Sinding Jensen, Sned-sted), sølvbæger (dir. Nyboe Dam, København), skænket af direktionen for mindesmærkernes bevaring til giverens bedstefader, gdr. Christen Lundsgaard Nyboe, Dover-gård, i 1889 for fredning af Eishøjene. Tre kridtpibe-hoveder (afd. Kr. Jensen, Gl. Langgård, Tved) fundet på en mark, hvor man har konstateret, at der er en jern-alderboplads, men pibehovederne er dog af nyere dato. To af dem er ustemplede, men det tredje er mærket A. R. – Johan Adolf Rømer. Han grundlagde kridtpibefabrik-ken i Nørre Sundby i 1772, og den blev nedlagt ved hans død 1822.

Svenskharve fra Silstrup fot. Aage Pedersen

Fra Nikolaj Søndergård, Silstrup, har museet mod-taget en træharve med jerntænder, en såkaldt »svensk-harve«. Modellen stammer, som navnet antyder, fra Sve-rige og blev indført her i landet af forpagter N. E. Hof-man (Bang) til Hofmansgave på Fyn i 1840. I løbet af en

halv snes år blev den udbredt over hele landet, fordi den var billig i anskaffelse og let for de lokale håndværkere at efterlave. Harven er trekantet med to buede sider, forbundet med tre tværbuller. Den har 16 tænder, 4 i hver af de buede sider, 4 i den bageste bul og 2 i hver af de forreste. Alle tænderne er firesidede og ender i et fremadrettet blad (en gåsefod). Den er mærket A N L S 1857. Bogstaverne står for Anders Nicolaj Lauritsen Søndergaard – giverens bedstefader.

Fra fru Christiane Jensen, Wengel, Torp, har vi fået et bundt pølsepinde. 51 stk. 8¹/₂ cm lange, nøjagtigt tilsnittede, sylspidse træsnåle. Pølsepindens spids blev hær-det i ilden, før pinden blev anbragt i pølseenden som lukke for den kostelige indmad. I vore dage kender man kun en pølsepind som noget, man kan »koge suppe på«. – Hvilket hermed er gjort. S. G.

HISTORISK SAMFUND

holdt årsmøde onsdag d. 13. juni 1962. Formanden, skoleinspektør Riis-Olesen, Vestervig, udtalte bl.a.: Det vil være naturligt at indlede beretningen med at mindes dr. Toft, Vestervig, der kort efter generalforsamlingen sidste år afgik ved døden. Hans gerning blev mindet sidste år, men vi vil bevare mindet om et menneske, som fuldt og helt gik ind for at opklare og bevare fædres stolte spor og indtil utrættelighed kæmpede for lokalhistoriens plads i vor smukke landsdel. Gang på gang møder vi mennesker, der med glæde omtalte dr. Tofts hjem, der ofte var målet og samlingsstedet for historisk interesserede. Æret være dr. Tofts minde blandt os!

Formanden oplyste, at medlemstallet viste en lille stigning, som dog er ret betragtelig i forhold til den naturlige afgang, som finder sted hvert år. Tallet er i dag. 1045. Formanden rettede en tak til

redaktør Lustrup, som energisk arbejder for foreningens vækst og netop gennem pressen forstår at få fremhævet den store værdi, det er, at være medlem af Hist. Samf.

Der rettedes en tak til institutioner, sogneråd og enkeltpersoner, som har givet tilskud til arbejdet.

Formanden redegjorde for jernalderfundet ved Vestervig kirke og omtalte den store interesse Nationalmuseet har vist udgravningerne, der antagelig fortsætter et stykke tid endnu.

Kassereren, red. Lustrup forelagde regnskabet, der balancerede med 16.290,34 kr. og en kassebeholdning på 7.885,00 kr. Til bestyrelsen genvalgtes red. Lustrup, sagfører Lund Sørensen, Vestervig, og pens. togfører Svalgaard, Thisted. Ligeledes genvalg af revisorerne.

Efter beretning af museets formand, red. Lustrup om årets gang, fremlagde regnskabet af sparekassedirektør Linvald, Thisted, og overlærer, frk. Gjødesen gav en fyldig beretning af museets virksomhed samt en omtale af de mange nyrehvervelser. Lærer Balle gav en redegørelse for den nye årbogs indhold, hvorefter man drøftede målet for den årlige udflugt.

Denne fandt sted søndag d. 16. sept. Man kørte over Vildsund til Mors – forbi Hanklit, Salgjerhøj til Sdr. Draaby. Herfra over Nykøbing til Sallingsund. Man beundrede den pragtfulde natur og nød kaffen på kroen. Solen strålede fra en skyfri himmel, som gav de bløde linjer den rette belysning. Ved kaffebordet blev der rettet flere spørgsmål og formanden fortalte lidt om øens historie.

Så fortsatte turen over Højriis-Ljørslev-Ørding-Ø. Assels til Blidstrup, hvor forstander Møller Pedersen på inspirerende måde gav nogle linjer om herregårdens fortid og den nu påbegyndte ungdomsskoles fremtid. Efter at have beset den skønne kirke fortsattes udflugten over Thissinghus, hvor udtørningsarealerne beundredes og videre til den idylliske ø, Agerø, hvis lilleputkirke man beså. Herfra gik turen hjem til Thisted, som man nåede ved 19-tiden.

H. A. Riis-Olesen.

En foreløbig omtale af jernalderfundene ved Vestervig kirke

Af H. A. RIIS-OLESEN

EFTER GINNERUPFUNDENE i 1920'erne regnede man med at have fundet den største jernalderboplads i Thy. Men de nye fund ved Vestervig kirke har gjort disse spådomme til skamme. Ganske vist er der fundet visse detaljer og enkeltdele i Ginnerup, som endnu ikke er registreret i Vestervig, men alene den kendsgerning, at bopladsen har været rammen om et bysamfund gennem ca. 800 år er i sig selv et meget interessant fænomen.

Fundet blev gjort ved amtets udgravningsarbejde til en forbindelsesvej til den nyregulerede amtsvej mod Thisted. Nationalmuseet blev underrettet om fundets karakter og kort efter kom magister Vebæk til stede og konstaterede, at fundet var af stor værdi. Det var i oktober 1961, og en foreløbig bevilling gav mulighed for at sætte en mandskabsstyrke i gang. Noget af det, der først dukkede frem, var en serie store flade sten, som man i begyndelsen troede var syldsten fra jernalderhusene, men ved senere undersøgelser konstateredes det, at det drejede sig om gangsten mellem husene. Det falder nøje sammen med klimaets fugtighed i denne periode. Det kan også nu nævnes, at gangstenene i dybere lag afløses af stenbro – forøvrigt uhyre smukt formet og flere steder anbragt i et slags sildebensmønster.

Da man ved overgangen til den nyregulerede amtsvej havde mulighed for at se et tværsnit af mulddybden,

kunne man her fastslå, at den var usædvanlig stor – vel mellem 2¹/₂–3 m – en naturlig følge af den lange kulturperiode fra omkr. 400 før Kristi fødsel til ca. 400 år efter. Man har indtil nu – udgravningsarbejdet søges fortsat – fundet 14 hustomter, men adskillige flere har man rester af og anelser om. Hustomterne ligger ovenover hinanden, idet der i tidens løb kun er foretaget enkelte tilbygninger og forandringer, som nu pladsforholdene tillod. Det centrale punkt i hvert hus var ildstedet, hvoraf mange er fint ornamenterede, ikke mindst med soltegnet – vel forestillende ilden som »lånt« af solen og for at hentyde til solens beskyttelse. Selv om man i nogen grad i jernalderen havde forladt soldyrkelse, sad der alligevel en rest i folket, som de ikke ville slippe, omtrent som resterne af vore dages overtro.

Det mest interessante ved ildstederne var fundet af offerskålene, som var anbragt midt i dette. Når man indviede det nye ildsted, som altid var anbragt oven på ildstedet i det forrige – antagelig nedbrændte – hus, gravede man en lille krukke ned og ofrede her til guderne for at få deres beskyttelse og hjælp. Derefter blev krukken muret til med ler, og ildstedet kunne bruges.

Ved hjælp af ildstedet kan man med stor sikkerhed fastslå beboelsesområdet i huset og staldområdet, hvor husdyrene holdt til, og hvor kornet opbevaredes. Dog har man i flere huse fundet korn – og det er velbevaret, fordi det er brændt – omkring ildstedet, men det kan skyldes, at kornet har været anbragt til tørring over eller omkring det.

De fleste huse er brændt ned, hvilket jo let skete, når man betænker det letfængelige materiale, det var bygget af – en slags fletning mellem stolperne overklinet med ler. Taget var antagelig af tørv. Man har i bjælkelaget fundet

udskårne dele, ligesom man har fundet de store søm, som har holdt bjælkerne sammen. Det er interessant at studere husene nærmere, og her har Nationalmuseet gjort betydningsfulde fund, som senere bliver undersøgt.

Af fundene skal eksempelvis nævnes: i tusindtal af keramik visende udviklingen fra den ældste tid med de grove former til den finere, ornamenterede keramik. Desuden broncegenstande, som endnu var i brug, samt en mængde jernredskaber, dog mest mindre ting eller rester af større brugsgenstande. Det må også nævnes de betydelige fund af dyreknogler, der er gjort – mest af tamdyrene. De store kværnsten er også interessante, ligesom man fandt landsbyens vaskeplads anlagt i en brolagt fordybning. Det må også nævnes de sindrigt – efter datidens forhold – udformede kloakledninger, som har været betydningsfulde på den tid.

Som et kuriosum kan nævnes, at Geodætisk Institut har anbragt en højdemåler midt i et velformet ildsted uden at give indberetning herom, men de har måske været uvidende om fundets betydning.

Nationalmuseet agter at fortsætte arbejdet og udstrække undersøgelserne vestpå mod den nedre kirkegård, og det er muligt man her finder løsningen på flere af de spørgsmål, der står tilbage, f.eks.: hvor var Vestervig bysamfund fra 400-tallet til ca. 1030, da Sct. Thøger byggede sin kirke på det sted, hvor den nedre kirkegård ligger? Det og andre spørgsmål vil det være interessant at få rede på.

Når Sct. Thøger byggede kirker på den plads må der have været grund til det, og munkene byggede siden – i 1117 – klosteret syd for jernalderbopladsen. Udgravningen har i nogen grad godtgjort, at jordfundene kun åbner mulighed for teorien om, at bopladsen er forladt omkr. 400 efter Kristi fødsel. Er man da flyttet øst eller vest på?

Tilbud til vore medlemmer

Ved henvendelse til DHF, Landsarkivet, Viborg, kan vore medlemmer til favørpris (ekskl. porto og omkostninger) erhverve: E. Kroman: Skriftens historie i Danmark fra reformationen til Nutiden. 10 kr. (bogladepr. 18 kr.) – Helger Hjelholt: Skriftprøver, kr. 6,80 (bogladepr. 8,50). – Helge Søgård: Litteraturvejledning for kulturhistoriske Provinsmuseer, kr. 5 (bogladepr. 8,50). – Nationalmuseet og den lokalhistoriske forskning, kr. 2. – Register til Fortid og Nutid: bd. I–XVII, kr. 2. – Knud Prange: Heraldisk Nøgle til Nyt Dansk Adelslexikon, kr. 16 (bogladepr. 27). – Dansk Navneskik, kr. 5. – H. Hansen: Opbevaring og ordning af købstadarkiver, kr. 2. – S. Nygård: Anvisning til at drive historisk-topografiske studier, kr. 2. – Bauer: Calender for Årene indtil 2200 e. Kr. (fototeknisk optryk), kr. 12, indb. 14 (bogladepris 20 og 23 kr.). – Serien om de historiske hjælpemidler: Herluf Nielsen: Kronologi, kr. 7, indb. 9 (bogladepris 11,50, indb. 15). – Knud Prange: Heraldik og Historie, kr. 7, indb. 9 (bogladepr. 11,50, indb. 15). – Abonnement på Fortid og Nutid: favørpris kr. 15 (bogladepr. 25) + porto og omkostninger. – Desuden kan De få Fortid og Nutid til reduceret pris, så længe lager haves (enkelte af de ældre hæfter er dog udsolgt). – Den af Dansk historisk Fællesforening under redaktion af Johan Hvidtfeldt udgivne Håndbog for danske lokalhistorikere er udsolgt, men vil blive optrykt påny.

Historisk Samfunds regnskab

1. april 1961–31. marts 1962

INDTÆGT		UDGIFT	
Beholdning fra forrige år	6.241 83	Trykning af årb. m. særtryk ..	5.055 60
Indg. kontingent: 1042 medl. à 6,00	6.252 00	Tryksager og clieheer	708 40
Indg. kontingent- restancer	55 00	Honorar for bi- drag til årb...	777 50
Bidrag fra 83 sogneråd	480 00	Udbringning af årbøger i byen	85 00
Salg af årbøger	318 00	Tilskud t. Museet	1.000 00
Tilskud fra:		Udlæg og repr...	84 01
staten	1.770 00	Dansk hist. Fæl- lesforening ..	205 80
Thisted amt ..	300 00	Annoncer	54 14
Thisted komm.	200 00	Medhjælp	200 00
Gaver fra priv.	365 85	Porto og telefon m.v.	234 30
Ref. papirafgift	60 40	Beholdning til næste år ..	7.885 59
Indvundne renter	274 26		
	<u>10.075 51</u>		
	<u>16.290 34</u>		<u>16.290 34</u>

Thisted, den 16. maj 1962.

J. J. LUSTRUP.

